

ŽENSKI SUD

feministički
pristup
pravdi

Izdale:

Anima - Centar za žensko mirovno obrazovanje, Kotor
Stari grad 420
Tel. +382 32 339145
anima@t-com.me
www.animakotor.org

Žene u crnom, Beograd
Jug Bogdanova 18/5
Tel. +381 011 2623225
zeneucrnom@gmail.com
www.zeneucrnom.org

2011.

Urednice:

Ljupka Kovačević, Marija Perković, Staša Zajović

Sarađivale/i:

Ivana Vitas, Jovana Dimitrijević, Lino Veljak, Miloš Urošević, Nataša Lambić, Saša Kovačević, Snežana Tabački, Tamara Kaliterna

Dizajn i prelom:

Škart

Štampa:

Artprint, Novi Sad

Tiraž:

1000

Ova publikacija je štampana uz podršku:

Global Fund for Women i Mott Foundation

Sadržaj:

Prvo poglavlje
Ženski sudovi – feministički pristup pravdi

Ženski sudovi - O konceptu Ženskog suda,
pitanjima kojima se bavi,
metodologiji, pripremama, proceduri.....11

Hronološki prikaz ženskih sudova:

sadržaj rada, dometi, izazovi.....	21
→ Azijski ženski sud o nasilju nad ženama – Lahore, 1992.....	21
→ Azijski ženski sud o zločinima protiv dalit žena – Bangalore, 1994.....	22
→ Međunarodni ženski sud – Kairo, 1994.....	23
→ Azijski ženski sud o trgovini ljudima i ratnim zločinima nad ženama – Tokio, 1994.....	24
→ Azijski pacifički sud o žrtvama razvoja – Bangalore, 1995.....	25
→ Azijski ženski sud o trafikingu - Nepal, 1995.....	27
→ Arapski ženski sud – Bejrut, 1995.....	27
→ Svetski sud žena o zločinima nad ženama – Peking 1995.....	28
→ Afrički ženski sud – Njrobi, 1999.....	29
→ Pacifički sud žena – Okland, 1999.....	30
→ Mediteranski forum o nasilju nad ženama – Kazablanka, 1999.....	32
→ Svetski sud žena za mir – Kejptaun, 2001.....	33
Ženski sud – jedinstvo akademizma i aktivizma, osećanja i razuma, politike i etike.....	34

→ Svetski ženski sud protiv rasizma – Durban, 2001...38
→ Međunarodni ženski sud protiv ekonomski blokade – Havana, 2002.....38
→ Afrički ženski sud – Lusaka, 2004.....39
→ Afrički ženski sud o siromaštvu – Njujork, 2007....40
→ Indijski ženski sud o mirazu – Bangalore, 2009.....41
<i>Hronološki prikaz ženskih tribunala: sadržaj rada, dometi, izazovi.....42</i>
→ Međunarodni tribunal o zločinima nad ženama – Brisel, 1976.....43
→ Ženski tribunal u Minhenu – 1976.....45
→ Bečki tribunal o kršenjima ženskih ljudskih prava – 1993.....46
→ Ženski internacionalni tribunal za ratne zločine, Tokio, 2000.....47
→ Međunarodni tribunal o zločinima nad ženama u Burmi – Njujork, 2010.....48
Razlike između ženskih tribunala i sudova.....49
Naša sećanja su naša istorija – razgovor o ženskim sudovima.....51
Ženski sudovi - nova paradigma pravde.....69
Majka Mejra Dautović71
Feministička etika brige.....77
O feminističkom pojmu pravde.....82
Moć ženskih svjedočenja.....86

II Poglavlje

Muški zločini nad ženama i u ratu i u miru

Rat i silovanje.....	97
Žensko telo – bojno polje: muški seksualni zločini nad ženama.....	109
Seksualno nasilje nad ženama i decom od strane pripadnika mirovnih misija.....	115
Rezolucije UN o seksualnim zločinima.....	121

III poglavlje Ženske grupe – organizatorke ženskih sudova/tribunala

Azijske ženske organizacije u borbi za obelodanjivanje zločina u Pacifičkom ratu (1932. - 1945.).....	125
Azijski savet žena za ljudska prava (AWCHR).....	128
El Taller.....	129
The Center for Global Women's Leadership – Centar za žensko globalno liderstvo.....	130
Inicijativa žena dobitnica Nobelove nagrade za mir.....	131
Inicijativa za pokretanje Ženskog suda na prostoru bivše Jugoslavije.....	132

IV Poglavlje Institucionalni pravni sistem i inicijative civilnog društva – tranziciona pravda

→ Institucionalni mehanizmi tranzicione pravde.....	141
→ Institucije pravde na međunarodnom nivou – međunarodni sudovi.....	143
→ Tranziciona pravda u okviru pravnog sistema u zemljama bivše Jugoslavije – suđenja za ratne zločine.....	145
→ Komisije za istinu i pomirenje.....	160
→ Reparacije.....	162
→ Institucionalne reforme.....	163
→ Orodnjavanje pravde – žene u međunarodnim institucijama pravde	
→ Karla del Ponte.....	164
→ Luiz Arbur.....	167
→ Gabriela Kirk Mekdonald.....	169
→ Florans Mumba.....	170
→ Narodni tribunali – Raselov tribunal i Permanentni tribunal naroda.....	173
→ Nezvanične inicijative za utvrđivanje i kazivanje istine.....	176
→ Rekom.....	177
→ Pojmovnik.....	180
→ Literatura.....	203

Uvod

Zbornik „*Ženski sudovi - feministički pristup pravdi*“ je sastavljen sa namerom da produbi i proširi pojam pravde, tako što u njega uključuje žensko iskustvo i feminističku misao i praksu sa jedne strane, a sa druge, da ponudi načine njenog dostizanja u punom smislu te reči, a koju je, najčešće, nemoguće dosegnuti kroz postojeće pravne sisteme država.

Prvo poglavlje je zato posvećeno samom konceptu ženskih sudova, pripremi, procedurama, metodi i temama kojima su se sudovi bavili, a te teme, ujedno, proširuju sam pojam pravde. Hronološki prikaz ženskih sudova i tribunala podvlače drugačiji, obuhvatniji pristup ideji pravde i, za razliku od institucionalnih sistema, u njihovom fokusu je dostojanstvo žrtava i pravo na otpor svim oblicima nasilja. Isto tako, prvo poglavlje sadrži i domete ženskih sudova kako unutar civilnog društva, tako i uticaj na nacionalne i međunarodne institucije pravde.

Drugo poglavlje je posvećeno seksualnim zločinima u ratu, tačnije, muškim zločinima nad ženama tokom oružanih sukoba. Tekstovi u ovom poglavlju razotkrivaju patrijarhalnu matricu koja nasilje nad ženama legitimisiše kao prihvatljiv kulturni obrazac, a time ujedno, u ratnim uslovima nasilje nad ženama, odnosno - seksualne zločine, pretvara u legitimno sredstvo rata.

U *trećem poglavlju* su predstavljene ženske grupe širom sveta koje su se smelo upustile u stvaranje novog političkog koncepta koji počiva na feminističkoj etici odgovornosti, pravde i brige. Njihov rad na organizovanju ženskih sudova je deo ispisvanja nove istorije koja uključuje marginalizovane, istoriju drugih i različitih.

Četvrto poglavlje je posvećeno institucionalnim pravnim sistemima jer feministički pristup ne negira njihovu ulogu, ali je vidi kao nedovoljnu u dostizanju pravde. Osim prikaza institucija i mehanizama na nacionalnom i međunarodnom nivou, četvrto poglavlje nudi i prikaz učešća žena u zvaničnim institucijama, kao i dosadašnje incijative civilnog društva posvećene pravdi, a koje nisu imale feministički pristup.

poglavlje

1

**ŽENSKI SUDOVI - FEMINISTIČKI
PRISTUP PRAVDI**

Ženski sudovi - O konceptu Ženskog suda, pitanjima kojima se bavi, metodologiji, pripremama, proceduri...

Institucionalni pravni sistem najčešće ne zadovoljava pravdu, ni na međunarodnom, a još manje na nacionalnom nivou. Institucionalni pravni sistem je najčešće izložen političkim interesima i manipulacijama, potrebama elita na vlasti.

Institucionalni pravni sistem najčešće nije na strani žrtava, čak ni pravična suđenja ne znače pravdu za žrtve.

Institucionalni pravni sistem najčešće ne priznaje, niti sankcionije nasilje nad ženama i svima koji imaju malu društvenu moć, pre svega, ekonomsku i političku.

Zato civilno društvo preuzima odgovornost za pravdu stvaranjem drugačijeg koncepta pravde, stvaranjem alternativnih mehanizama pravde, a najpoznatiji među njima su narodni tribunali i ženski sudovi i tribunali.

Uместo objekata institucionalnog pravnog sistema, kroz ženske sudove žene postaju subjekti pravde, podstiču stvaranje drugačije sudske prakse i vrše uticaj na insistucionalni pravni sistem.

Ženski sudovi nastaju unutar civilnog društva i društvenih pokreta, pružaju prostor ženama ne samo da svedoče o svakodnevnom iskustvu nepravdi, već i da stvaraju nove koncepte pravde i mira.

I Šta je Ženski sud?

Ženski sud nije zvanični sud, to je simbolički sud.

Naš sud je „simulakrum“ suda.

Tačno je da i mi na Ženskom суду имамо формални оквир, али то nije „прави“ суд. На Ženski суд долазе смеље жене, непослушне жене. Ženski суд је вид епистемолошке непослушности“ (Korin Kumar).

Ženski sudovi su mesta gde žene svedoče o iskustvima nasilja, imenuju zločine i traže zadovoljenje pravde.

Ženski sudovi su alternativni politički prostor – diskurs alternative, koji „izaziva“ dominantne politike našeg vremena, to je horizont koji nas poziva da mislimo, osećamo, izazivamo, povezujemo, sanjamo.

Ženski sudovi su izraz otpora i svesti da koncepti i kategorije oličeni u idejama i institucijama našeg vremena nisu sposobne da shvate i obuzdaju nasilje; nasilje koje ne samo da eskalira, već se *intenzivira*, a njegove forme postaju sve *brutalnije*.

Ženski sudovi nas pozivaju na *dekolonizaciju* naših struktura, naših umova i naše maštete.

Ženski sudovi razbijaju tišinu učutkanih žena, umesto tišine, sudovi nude istinu žena; vrednuju njihovu snagu. Umesto tišine, sudovi obelodanjuju nasilje i nasilništvo, umesto tame, sudovi su *izlivi svetla* (Odri Lord) koja se bore protiv *zločina učutkivanja* polovine čovečanstva.

Ženski sudovi potvrđuju da je lično iskustvo političko pitanje, da iskustva nasilja, mučenja i diskriminacije žena bi trebalo imenovati i činiti ih vidljivim u javnom prostoru, na lokalnom, regionalnom, međunarodnom nivou;

Ženski sudovi nas pozivaju da napišemo novu istoriju, istoriju margina; istoriju drugih i različitih (Korin Kumar).

II Kojim pitanjima se bave Ženski sudovi?

Od formiranja prvog Ženskog suda u Lahoreu, u Pakistanu 1992. godine do sada, održano je skoro četrdeset Ženskih sudova. Pitanja kojim su se bavili sudovi bila su različita, i možemo ih svrstati na sledeći način:

Ratni zločini nad ženama: prisilno raseljavanje, etničko čišćenje, trgovina ženama, seksualni zločini (silovanje u ratu, nasilna prostitucija, nasilna trudnoća, seksualno ropstvo); vojni bordeli/vojni stacionari za masovno i sistematsko silovanje i mučenje žena; seks industrija oko vojnih bordela; tortura, ekonomске blokade nad civilima, najčešće ženama i decom; upotreba bojnih otrova odn. biološko-hemijski rat; prisilan rad, itd.

Nasilje i zločini nad ženama u ime običajnog prava i religije: radi se o raznim vidovima zloupotrebe tradicije, religije, kulturnog nasleđa i običaja zajednice.

Pitanja kojima su se sudovi do sada bavili su: genitalno sakaćenje, zločini počinjeni zbog „očuvanja časti“ porodice i zajednice (najčešće se radi o ubistvima žena, kamenovanju žena); nameta-nju načina oblačenja (dress code); rodni apartheid – polna segregacija žena; spaljivanje žena zbog miraza, diskriminacija žena u

pogledu imovinskih odnosa, ugovoreni brakovi, „lov na veštice“ – izgnanstva žena iz zajednice, ponekad u tzv. konc-logore za veštice; kastinski sistem; feticid – ubijanje ženskih fetusa, itd.

Militarističko nasilje nad ženama i nad celokupnim stanovništvom: osim gore navedenih, tu se radi o zločinima koje proizvodi konvencionalno oružje, posebno nagazne mine; nuklearno naoružanje – testiranje nuklearnog oružja koje dovodi do katastrofalnih posledica (malformacija, zagađenje okoline, uništavanja održivih tradicionalnih ekonomija i starosedelačkih zajedница; korišćenje osiromašenog uranijuma zbog čega dramatično raste broj malignih i svih drugih oboljenja), itd.

Ekonomsko nasilje, kršenje radnih prava žena: eksploracija na radnom mestu, diskriminacija pri zapošljavanju, nejednaka plata za isti rad; tlačiteljske ekonomski politike nametnute nerazvijenim zemljama politikama tzv. strukturnog prilagođavanja, koju nameću međunarodne finansijske institucije i multinacionalne kompanije; feminizacija siromaštva; seksualno uznenimiravanje na radnom mestu, itd.

Nasilja nad ženama u porodici: fizičko, psihološko, seksualno nasilje (silovanje, silovanje u braku, silovanje u predbračnoj zajednici, seksualno uznenimiravanje i ucenjivanje, prisilne seksualne radnje, grupno silovanje, kažnjavanje zbog lezbejske seksualnosti, itd.).

Zloupotreba reproduktivnih prava žena: uskraćivanje

kontracepcije i zabrana abortusa, prisilna sterilizacija, zloupotreba tela za medicinske eksperimente; štetna medikalizacija ženskog tela za potrebe farmaceutske industrije i profita; razni oblici reproduktivnih tehnologija, itd.

Zločini nad starosedelačkim stanovništvom: diskriminacija pred zakonom, razni vidovi rasizma i ponižavanja, nedozvoljeni medicinski eksperimenti nad starosedelačkim stanovništvom radi sticanja profita, nuklarne probe na područjima na kojima živi starosedelačko stanovništvo (najčešća praksa je na prostoru Polinezije).

Specifično političko nasilje: svi oblici nasilja nad ženama nose politički karakter, no ovde kao specifično navodimo: nezakonita hapšenja, tortura, otmice, progona, zastrašivanje, kućni pritvor, itd.

Otpor žena: Ženski sud se nikad ne završava na bolnim pričama već obavezno *glasovima otpora* koji pokazuju snagu žena, svedoče o njihovoј snazi da budu u stanju da se bore i izbore za pravdu i dostojanstvo (*Farida Akhter, Bangladeš*).

III Pripreme Ženskog suda

Ženski sud organizuju i sazivaju ženske organizacije i/ ili mreže na lokalnom, regionalnom ili međunarodnom nivou. Ženski sud može sazvati i Inicijativni odbor za organizovanje ženskog suda, kao što je slučaj sa Ženskim sudom na prostoru bivše Jugoslavije. Pripreme za Ženski sud se odvijaju na različite načine. Iskustva dosadašnjih Ženskih sudova pokazuju raznovrsnost načina i metoda pripreme, a izdvojićemo najčešće:

Edukativne aktivnosti: seminari, okrugli stolovi, javne debate, prezentacije koji stvaraju prostor za dijalog, debatu, razmenu informacija o raznim pitanjima.

Umetnički događaji: performansi, filmovi, pozorišne predstave, putujući umetničko-aktivistički karavani...

Stvaranje jezgara/core groups za organizovanje Ženskog suda: to core grupe (jezgra) su ženski radni kružoci koje će davati okvir za analizu konteksta, zato se moraju uključiti žene iz akademske zajednice, medija, umetničkih udruženja...Nije samo važno slušati svedočenja, neophodno je tražiti žene koje su sposobne da analiziraju kontekst u kojem se dešavaju nepravde i nasilje. Žene pripremaju okrugle stolove o суду, razgovaraju sa medijima, neprestano idu na teren, „istražuju“ teren, animiraju javnost, organizuju seminare.

Koliko traju pripreme za organizovanje Ženskog suda? To zavisi od konteksta, procene i odluke organizatorki Ženskog suda. Na primer, u Indiji su organizatorke

radile dve godine na organizovanju Ženskog suda (održanog avgusta 2009. godine); na Kubi su pripeme trajale, takođe, dve godine, u nekim drugim zemljama kraće.

„Jedna od najvažnijih tačaka Ženskih sudova je slušati žene, neophodno je vreme za slušanje žena, to može biti proces od dve godine, može biti i kraće, sve zavisi od odluke organizatorki suda...“ (Korin Kumar).

Proces priprema Ženskog suda je inkluzivan i demokratski: „Mora se obezbediti demokratski proces. A to znači da bi trebalo sve pozivati: aktivističke ženske grupe, grupe za ljudska prava, sindikate, intelektualce/ce, sve... Nikoga ne smete isključiti! Tako počinje feministički proces inkluzije, tj. uključivanja. To je jako važno jer smo mi žene inače isključene, manipulisane. To se dešava i u ženskom pokretu, i u svim alternativnim pokretima, i ako druge isključujemo, postajemo i same odgovorne. Ukoliko neka kaže da hoće da nam se pridruži, moramo je prihvatići. Ovde mislim na umetnike/ce, medije... ima puno načina da uključimo veliki broj akterki“ (Korin Kumar/Corinne Kumar).

Kod Ženskog suda proces je važniji od cilja, tj. samog održavanja suda. Zapravo, cilj je veoma važan, ali kroz proces se dolazi do cilja. Ženski sud nije jedna aktivnost, jedan cilj – to je proces.

Ko svedoči na Ženskom sudu?

Iskustvo dosadašnjih Ženskih sudova ukazuje na potpuno uvažavanje organizatorki suda da samostalno ustanovi kriterijume „odabira“ žena koje će svedočiti na sudu.

„Žene koje dođu na Ženski sud mogu biti iz ženskih grupa, njih morate podržavati, morate ih dobro poznavati ili upoznati, morate znati njihovu priču, morate znati ko će biti sa njima na sudu, ko će biti sa njima posle suda. To je jako važno. Često se dešava da žene kažu: „Ja hoću da svedočim na sudu“, ali one moraju proći svojevrsne pripreme da bi mogle svedočiti na sudu. Žena prvo mora da govori u maloj grupi, a govor/svedočenje na sudu jeste neka vrsta završnice. Zbog traume žena moramo biti jako obazriva. Mora da postoji neka iz te grupe, zajednice koja kaže: „Mi poznaјemo tu ženu, bićemo sa njom kao njena podrška, pre suda, na sudu, nakon održavanja suda“ (*Korin Kumar*).

IV Kojom se metodologijom služe Ženski sudovi? O proceduri Ženskog suda

Metodologija ženskih sudova poziva nas da tražimo *nove obrasce znanja*, da istražimo mogućnosti izvan važećeg racionalnog, naučnog, neutralnog, objektivnog, odn. *univerzalnog puta saznanja* koji se nameće kao jedini način saznanja. Poziva nas da uvežemo zajedno *subjektivni tekst* (svedočenje) sa *objektivnom analizom (kontekstom)*: racionalno sa intuitivnim, logično sa lirskim, lično sa političkim.

Estetika ženskih sudova: to je veoma važna dimenzija Ženskih sudova, i od Aziskog ženskog suda o žrtvama razvoja (Bangalore, Indija, 1995.), sud je uveo „vizuelna“ svedočenja, kao sastavni deo svih budućih Ženskih sudova. Svakom ličnom svedočenju prethode

poetske slike, različiti estetski prizori, umetničke scene o iskustvima žena, a to znači ples, muzika, filmovi, performansi, ručni rad. Na primer, iako je u Kolumbiji ženski pokret veoma jak, žene teško govore o zločinu silovanja, i dok govore o silovanju, kao sredstvo izražavanja koriste pozorište sa maskama (teatro de mascara).

Licna svedocanstva zena: To nije poput izlaganja *govornica/ka* na seminarima koji često traju beskrajno dugo... „Svedokinje su želele da ispričaju svoju priču i da ih svi saslušaju. Kada bi neka svedokinja govorila, sobu je ispunjavao isključivo njen glas, na njenom jeziku, njenom dijalektu, često plačući, a opet brinući se da njena priča bude saslušana“ (*Farida Akhter, Bangladeš*).

Analize eksperata/kinja: analiza konteksta putem kojeg lično svedočenje dobija političku podlogu. Ekspertkinje objašnjavaju kontekst u kojem se dešava nasilje, uzroke nasilja, tj. „kontekstualizuju i istorizuju zločin i nasilje, dok tradicionalni sud to nikada ne radi“ (K. Kumar). Ukratko, svedokinje/eksperti formulišu kontekst za individualna svedočenja. Na Ženskom суду se jasno pokazuje snažan uticaj *licnog svedocanstva* isprepletanog sa *političkom analizom*.

Porota: na lokalnom ili regionalnom nivou porotu čine žene i muškarci koji uživaju veliki ugled među ženama i ženskim organizacijama – to su osobe iz akademske zajednice, advokatice, u nekim slučajevima čak i parlamentarke.

Međunarodna porota: „Žene i muškarci koje biramo u međunarodnu porotu moraju biti osobe od moralnog integriteta. One/i znaju šta bi trebalo da kažu jer poznaju situaciju i kontekst. Dakle, to su osobe čija reč ima težinu u svetu“ (*Madu*, Indija).

Porota se zove i *Savet mudrih žena i muškaraca*, taj Savet sluša sva svedočenja i nakon toga saopštava vlastite zaključke o pitanjima iz svedočenja. One/i povezuju objektivnu realnost (analizom tema iznetim na okruglim stolovima i svedočenjima ekspertkinja i eksperata) sa subjektivnim svedočenjima žena, stvaraju novi političke vizije, nove paradigme pravde...

V Ishod Ženskog suda – pravne posledice

Da li Ženski sud izriče presude, daje preporuke, iznosi zahteve?

Ženski sud ne izriče presude, ali izriče javne osude, vrši pritisak na nacionalne i međunarodne institucije u cilju pokretanja odgovarajućih mera protiv počinoca zločina.

Nakon slušanja veoma često potresna životna iskustava, Sud razvija sposobnost da rešava individualne slučajeve i procesuirala specifična nedela pred nacionalnim ili međunarodnim sudovima u okviru zvaničnog pravnog sistema, i to ne samo za individualnu, već i za kolektivnu patnju. Najčešće se radi o preporukama i zahtevima, o čemu se biti reči u ovom poglavljju.

(Priredile: Staša i Ljupka)

Hronološki prikaz ženskih sudova – sadržaj rada, dometi, izazovi...

Azijski ženski sud o nasilju nad ženama – Lahore, 1992. godina

Prvi Azijski ženski sud održan je u Lahoreu/Pakistanu, od 29. decembra 1992. do 6. januara 1993. godine, u organizaciji Azijskog saveta za ženska ljudska prava/ AWCHR

Na sudu su učestvovali žene iz deset azijskih zemalja, a svedočile o zlostavljanju dece, eksploraciji na radnom mestu, silovanju i prisilnoj prostituciji, spaljivanju žena kiselinom, ubistvima žena u ime običajnog prava, itd. Ustanovljeno je da žene nisu žrtve samo rodno zasnovanog nasilja, već da su žene, ujedno, i najugroženija grupa politički motivisanog nasilja i tlačiteljskih ekonomskih politika (nametnutih nerazvijenim zemljama koju sprovode međunarodne finansijske institucije kao što su Međunarodni monetarni fond, Svetska banka, multinacionalne kompanije) koje još više ugrožavaju težak položaj žena.

U *Deklaraciji iz Lahore*, Ženski sud je povezao borbu protiv nasilja nad ženama sa širom društvenom borbom za demokratiju i ljudska prava. U presudi na osnovu svedočenja naglašeno je da vlade svih azijskih zemalja ne štite ljudska prava žena, da najveći deo budžeta troše u vojne svrhe, dok su ulaganja u zaštitu žena i socijalni sektor zanemarljiva.

Osim toga, *Deklaracijom* se traži: da se vlada Pakistana

izvini zbog silovanje žena u Bangladešu koja je organizovala pakistanska vojska za vreme rata 1971. godine; da vlada Japana plati odštetu i da se izvini preživelim azijskim ženama za utehu koje su bile primorane da budu seksualne robinje tokom rata na Pacifiku (1933.-1945.); da specijalni izvestilac UN-a ispita sve slučajevе silovanja, kidnapovanja, kamenovanja i spaljivanje žena u Kašmiru, Avganistanu i Šri Lanki tokom rata i nakon njega; da se ukinu sve forme represivnih zakona kao što su vanredna stanja i zakon o nacionalnoj bezbednosti u regionu; da vlada Burme oslobođi političku zatvorenicu Aung San Su Či, itd.

Azijski ženski sud o zločinima protiv Dalit žena – Bangalore, 1994.

Sud je održan marta 1994. u Bangaloreu u Indiji, u organiziji Azijskog saveta za ženska ljudska prava/AWCHR i grupe *Ženski glas* u Bangaloreu, Indija. Sud se ticao zločina protiv žena iz zajednice Dalit. Daliti/nedodirljivi su starosedelačko stanovništvo u Indiji, a broje oko dve stotine miliona ljudi. Dalit žene važe za najsiromašnije od siromašnih, najniže od kasti, najviše degradirane od svih žena. Sud koji je prvi put otvorio prostor namenjen Dalit žrtvama da javno govore bez straha, okupio je više od hiljadu žena i muškaraca Dalita i ne-Dalita. Porota je bila sastavljena od Dalit žena i muškaraca, parlamentaraca i advokata. U presudi je rečeno da su zločini protiv Dalita, zločini protiv čovečnosti, zahtevajući da se Dalitima obezbedi

jednakost pred zakonom i da se uspostavi Specijalni sud za kršenja ljudskih prava Dalita.

Međunarodni ženski sud za zločine nad ženama – Kairo, 1994.

Septembra 1994. godine održana je u Kairu Međunarodna konferencija UN o stanovništvu i razvoju. U okviru Foruma NVO sud je organizovao Azijski savet za ženska ljudska prava/AWCHR, zajedno sa ženskom mrežom UBINIG iz Bangladeša, kao i brojnim udruženjima iz arapskih zemalja, Evrope i Latinske Amerike.

Ovaj Ženski sud je osudio lažne analize na pomenu-toj međunarodnoj konferencije da je glavni uzrok siromaštva i ugroženosti životne sredine visoka stopa nataliteta u siromašnim zemljama. Umesto takvog rasističkog stava, ovaj Ženski sud smatra da je glavni uzrok siromaštva nejednaka raspodela bogatstva i ekonomska eksploracijacija.

Novi vidovi zločina nad ženama u siromašnim zemljama je zloupotreba ženskog tela za medicinske eksperimente, kao i krajnje opasna medikalizacija ženskog tela za potrebe farmaceutske industrije.

Takođe je naglašeno se da umesto populacione kontrole (smanjenje ili rast stanovništva u funkciji određene države, nacije, crkve, rase) mora iskoreniti siromaštvo i stvoriti uslove u kojima će žena same odlučivati o svojim reproduktivnim sposobnostima.

Azijski ženski sud o trgovini ljudima i ratnim zločinima nad ženama – Tokio, 1994.

Sud je održan u Tokiju/Japan, 9. do 15. marta 1994. godine, organizovao ga je Azijski savet za ženska ljudska prava/AWCHR u saradnji sa Ženskim komitetom za ljudska prava iz Japana, koalicijom od 64 ženske grupe iz Japana.

Sud se bavio trgovinom ženama i ratnim zločinima nad ženama, a u njemu su učestvovali žene iz 16 zemalja Azije. Na ovom sudu formulisana je *Tokijska deklaracija o ženskim ljudskim pravima*. U dokumentu upućenom UN, drugim međunarodnim organizacijama, kao i vladama azijskih zemalja, ženske grupe su zahtevale da se ratni zločini nad ženama i trgovina ženama proglose teškim kršenjima ljudskih prava. Sud je tražio da se okonča čutanje dugo 50 godina o prinudnom seksualnom rođaju stotina hiljada “žena za utehu/women comfort”, koje su držane u “stacionarima za utehu” kao seksualne robinje za potrebe japanskih vojnika. Žene su svedočile o organizovanom i sistematskom silovanju, mučenju, zatvaranju, prisilnom raseljavanju, otmicama, tokom rata na Pacifiku od 1931. do 1945. godine.

Sud je proglašio japansku državu odgovornom da goni i kažnjava zločince. Japan se izvinio porodicama i preživelima i odredio novčanu odštetu. Ženski sud je takođe zahtevao da se otvore japanske vojne arhive, kako bi se saznalo o “stacionarima za utehu”, njihovim lokacijama, imenima vojnih komandanata i vojnog osoblja uključenog u zločine, informacije o tretmanu žena za utehu, o tome šta se sa njima desilo posle rata. Sud je takođe osudio činjenicu da se u ime zaštite

geopolitičkih interesa, SAD i druge velike sile, azijsko-pacifički region militarizuju i pretvaraju u nuklearnu zonu, što je praćeno vojnom prostitutnjom kao posledicom širenja američkih vojnih operacija i vojnih baza u Aziji. Zato su učesnice suda uputile zahtev da se zatvore vojne baze SAD u azijsko-pacifičkom regionu. Sud je takođe upozorio na: dramatično povećanje prostitucije i seksualnih zločina nakon dolaska mirovnih snaga u Kambodžu. Ovaj sud je takođe osudio seks industriju u Japanu jer sto hiljada žena migrantkinja rade kao zabavljачice odnosno kao seksualne ropkinje.

Azijski pacifički sud o žrtvama razvoja – Bangalore, 1995.

Sud je održan u januaru 1995. godine u Bangaloreu, Indija, u organizaciji Azijskog saveta za ženska ljudska prava/AWCHR i Ženskog kolektiva. Sud je okupio dve hiljade lokalnih, nacionalnih i međunarodnih predstavnica.

Žene su svedočile o nasilju novog svetskog poretkar – o pogubnom učinku tržišta i neoliberalne kapitalističke ekonomije koja uništava i degradira živote siromašnih, starosedelačkih zajednica, žena. Oko sto domaćih i stranih aktivistkinja i naučnica analiziralo je sva ta pitanja.

Takođe je organizovano veče *Žena u crnom*, kao i brojni kulturni događaji, večeri poezije, muzike, plesa.

Sud je bio organizovan u 6 sesija/časova:

Čas o vatri - ženski glasovi o nasilju u porodici, mirazu, prostitutciji.

Čas vode - ženska svedočenja o nasilju raseljavanja ljudi zbog mega-razvojnih projekata (na primer, velikih brana, što dovodi do migracija beskućnika/ca u gradove).

Čas brzine - svedočenja žena žrtava naučnih i tehnoloških eksperimenata koji su ljudski život svele na jeftinu i potrošnu robu.

Čas zemlje – posvećen svedočenjima žena iz zajednica i kultura ugroženih pomenutim tehnološkim razvojem.

Čas rospija - glasovi žena iz pokreta otpora, migrančkinja, žena iz ekološkog pokreta, pokreta za borbu protiv brana.

Hor mudrosti stvorio je prostor za glasove žrtava koje su do tada bile neme, učutkane, nevidljive.

Ovaj sud je po prvi put uveo vizuelna svedočenja koji će od tada postati završni deo svih budućih sudova.

Borba žena je iskazivana i kroz slike i poetske govore koji su pratili sva ženska svedočenja.

Na kraju trodnevnog okruglog stola sročeno je otvoreno pismo koje je kružilo među nevladinim organizacijama iz celog sveta koje su učestvovali na Svetskom socijalnom samitu o razvoju, održanom u Kopenhašenu, marta 1995. godine. U otvorenom pismu se traži da države preduzimaju mere za smanjenje siromaštva, veću zaposlenost i integraciju umesto dominantnih neoliberalnih ekonomskih politika koje izazivaju osiromašenje, bedu i nasilje.

Azijski ženski sud o trafikingu – Nepal, 1995.

Sud je održan juna 1995. godine, u Katmanduu/Nepal, u organizaciji Azijskog saveta za ženska ljudska prava/AWCHR.

Sud se fokusirao na problem trgovine ženama u južnoj Aziji, a održavanje suda u Nepalu je značajno jer iz te zemlji potiče najveći broj žena žrtava trafikingu u regionu.

Naime, zbog rasta siromaštva i marginalizacije, žene su u Nepalu postale najranjivija kategorija i lak plen trgovine ljudima.

Sud je omogućio da žene žrtve trafikingu ne samo da svedoče o permanentnom tlačenju kojem su izložene već i da zahtevaju promene zakona, socijalne politike, običajnog prava, ekonomskih struktura, medija.

Ogromno učešće nevladinih organizacija, aktivističkih grupa, predstavnika vlasti pomoglo je senzibilisanju javnosti za položaj žena u Nepalu.

Arapski ženski sud – Bejrut, 1995.

Prvi arapski ženski sud organizovale su arapske ženske i organizacije za ljudska prava zajedno sa El Taller u Bejrutu, u Libanu, juna 1995. godine.

Javnost je prvi put čula dvadeset i pet svedočenja o nasilju nad ženama u arapskom svetu: o nasilju u ratu, okupaciji, fundamentalizmu, genitalnom sakraćenju, prinudnom hranjenju, itd.

Na sudu su čuli i glasovi otpora i presudu porote koja

se sastojala od mudrih žena iz arapskog sveta. Žene koje su učestvovalo u ovom sudu odlučile su da stvore više stalnih struktura ženskog suda u arapskom svetu. Od 13. do 17. marta 1998. godine *Mahkamet El Nissa*/Savet ženskog suda organizovao je drugi ženski sud o zakonima u arapskom svetu i pravnom nasilju nad ženama. Sva svedočenja su pokazala da je pravni sistem (zakoni i njegova primena) institucionalizovao ugnjetavanje žena.

Svetski ženski sud o zločinima nad ženama – Peking, 1995.

Ovaj sud je organizovao Azijski savet za ženska ljudska prava/AWCHR, uz podršku sto ženskih grupa i grupa za ljudska prava iz čitavog sveta, a održan je septembra 1995. godine za vreme Foruma NVO, Četvrtoj svetskoj konferenciji žena u Pekingu, u Kini. Ime ovog ženskog suda je bilo: *Svetska javna rasprava o zločinima nad ženama*, a posvećen je duhu boginje Maat, boginji istine i pravde iz drevne egipatske civilizacije.

Svetski ženski sud je pokušao da objedini pitanja sa svih šest ranijih ženskih sudova kroz trideset svedočenja iz različitih delova sveta i prezentuje ih javnosti od oko hiljadu i po žena i muškaraca. Javna slušanja žena su bila organizovana u četiri sesije. *Vreme vatre* - ticala se nasilja zbog ratova, fundamentalizma i etničkog nasilja viđenih očima žena koje su preživele te vrste nasilja. Svedočile su žene iz Palestine, Bosne, Ruande, Alžira, Filipina i Koreje.

Vreme zemlje – svedočile su žene iz starosedelačkih zajednica o nasilju nauke koja je stvorila krajnje štetne tehnologije, kao što su nuklearne elektrane i reproduktivne tehnologije koje zloupotrebljavaju ženska tela, vršeći eksperimente nad njima u ime profit-a.

Vreme brzine – bila je posvećena otporu žena kroz društvene i političke pokrete.

Vreme Maat – predstavljala je forum „mudrih žena“ kroz svedočenja o bolu i besu žena zbog nepravdi, istovremeno, forum se zalagao za kreiranje nove paradigme pravde koja se ne može zadovoljiti na institucionalnom sudu, već poštovanjem ranjivosti i snage žena.

Afrički ženski sud - Mahakama ya Wamama Wa Afrika – Nairobi, 1999.

Održan je u Najrobiju, od 24. do 26. juna 1999. godine, u organizaciji *El Taller/Africa*, zajedno sa ženskim grupama za ljudska prava u Africi.

Osnovni problem na koji se fokusirao ovaj sud je siromaštvo i feminizacija siromaštva. Sud se sastojao od pet sesija, u tokom kojih su žene svedočile o: socijalnom i kulturnom nasilju, ratu, silovanju tokom rata i genocida, rasizmu, etničkom nasilju, trafikingu, genitalnom sakraćenju, diskriminaciji žena u pogledu imovinskih odnosa, HIV/AIDS- u, seksualnom uzne-miravanju, ali i o otporu žena. Na ovim sesijama svedočile su žena iz: Sudana, Ruande, Somalije, Tanzanije, Zimbabvea, Južnoafričke Republike, Kenije.

Na poslednjoj sesiji čuli su se glasovi *Saveta mudrih žena*, članica porote, koju su činile: Gertruda Mongela (Četvrta svetska konferencija žena iz Tanzanije), Fuzia Hašim (ministarka pravde iz Eritreje), Julijana Ondžiel (specijalna reporterka za ljudska prava iz Toga), Nozizve Madlala Rutledg (zamenica ministra odbrane iz Južne Afrike), Inonge Levanika (Federacija afričke ženske mirovne mreže iz Zambije) i Febe Azio (UNIFEM ambasadorka dobre volje iz Kenije).

Pacifički ženski sud – Okland, 1999.

Održan 2. i 3. septembra 1999. godine u Oklandu, Novi Zeland. Sud je organizovala Maorska ženska mreža u partnerstvu sa Azijskim ženskim odborom za ljudska prava/AWCHR i *Eurosong Vahine Pacifika*.

Okrugli sto i radionice koje su prethodile sudu, stvorili su prostor za dijalog, debatu i razmenu informacija o raznim pitanjima, iznetim na sudu.

Na sudu je svedočilo oko dvadeset i pet žena iz starosedelačkih zajednica iz pacifičke regije: Bugenvil, Havaji, Bikini, Ouvea, Istočni Timor, Nova Kaledonija, Novi Zeland (maorska zajednica) i Aboridžinke iz Australije.

Žene su svedočile o nasilju u tom regionu uzrokovanim kolonijalizmom, militarizacijom i nuklearnim naoružanjem.

Žena iz Zapadne Papue je svedočila je o načinima na koje paravojne snage zloupotrebljavaju Crveni krst – o

ubijanju bolesnih i ranjenih koji su tražili medicinsku pomoć.

Žena iz Bugenvila je svedočila o ženama koje su uhapšene, silovane i ubijene, a njihovim raskomadanim telima je hranjena stoka.

Žena iz Nove Kaledonije je dokumentovala masakr na Ouvea ostrvu i kampanju terora koja je izazvala smrt 20.000 pripadnika/ka Kanaki naroda.

Žena iz Francuske Polinezije i Maršalskih ostrva je svedočila o trovanju izazvanom testiranjem nuklearnog oružja, sa katastrofalnim posledicama, kao što su rođenje dece bez udova, lica i organa, izuzetno visoke stope raka i leukemije.

Žene su osudile ekonomsku kolonizaciju tog regionala koju sprovode transnacionalne korporacije (Francuske, Australije, Novog Zelanda i SAD-a) eksploatacijom prirodnih resursa, praćenih pogubnom zagađenjem životne okoline i uništavanjem kultura autohtonih naroda i njihovom tradicionalnom održivom ekonomijom.

Porota se sastojala od pripadnica četiri starosedelačkih/ autohtonih zajednica i političkih aktivistkinja sa Havaja, Vanuatua, Kanade i Australije a presuda se najviše donosi na brutalno kršenje kolektivnih prava i prava zajednice. Sud je pomogao ženama na Pacifiku da se osnaže u svojim naporima da razviju nove strategije za odbranu njihovih ljudskih prava, tradicionalne kulture i prirodne resurse.

Mediteranski forum o nasilju nad ženama – Kazablanka, 1999.

Održan je u Kazablanki/Maroko, 13. i 14. novembra 1999. godine, a organizovale su ga sledećih udruženja: *Centar za slušanje/Center for Hearing*, u saradnji sa organizacijom *Amal* iz Maroka, organizacijom *Crinali*, iz Italije i *El Taller* iz Tunisa.

Na ovom forumu su svedočile žene o nasilju tokom oružanog sukoba, kao i političke zatvorenice iz Libana, Palestine, Alžira, Kosova i bivše Jugoslavije. Program Foruma bio je podeljen u šest sesija: militarizacija tela i duha, etnicitet, teritorije i zemljišta, nasilje nad ženama, otpor i restitucija; budući planovi i nove vizije ženskog suda, novi koncept pravde. Zvanična istorija ignoriše stradanje ovih žena i zato istoriju moraju da pišu same žene, a preispitivanje istorije je nemoguća bez utvrđivanja činjenične istine, bez otpora žena nasilju.

Forum je završen diskusijom koju je inicirala Corinne Kumar, generalna sekretarka El Taller, dovodeći u pitanje važeći, formalni koncept retributivne pravde koja se uglavnom bazira na kažnjavanju i osveti (a ne uzima u obzir moralne kategorije i politički okvir u kojima se neki zločin kreirao, a potom i sproveo). Umesto toga, neophodno je tražiti druge oblike pravde, koji će uvažavati punu stvarnost odigravanja zločina, i koji zaista mogu voditi istini i pomirenju.

Svetski sud žena za mir – Kejptaun, 2001.

Svetski sud žena za mir, zasedao je 8. marta 2001. u Centru Oliver Tambo u Kejptaunu u Južnoj Africi. Sud je činilo gotovo 4.000 žena i muškaraca iz Južne Afrike i sveta. Slušali su svedočanstva 40 žena o bolu i moći, preživljavanju i snazi. Lične priče iz različitih kultura i konteksta su snažan i neoboriv dokaz genocidnog nasilja u ratovima 20. veka.

Sud je formalno otvoren 6. marta 2001. u prostorijama južnoafričkog parlamenta a govorile su Južnoafrikanke o otporu aparthejdu.

Poslanica *Thandi Modise* i *Memnuna Zvizdić* iz Bosne i Hercegovine, koje su predstavljale *Međunarodni koordinacioni komitet* Svetskog suda pozdravile su učesnice/ke iz 62 države.

Na „okruglim stolovima” raspravljalo se o prekretnici u kritičnim pitanjima našeg doba. Učesnice „okruglih stolova” su sa razumevanjem i uživljavanjem primile svedočenja. Njihova metodologija povezuje objektivnu stvarnost sa subjektivnim svedočenjima žena – lično sa političkim. To je ključan element Svetskog ženskog suda.

Za „okruglim stolovima” raspravljalo se o dve osnovne teme:

- (1) Kako razumeti kontekst i uzroke rata i sukoba;
- (2) Šta je alternativna pravda i kako se stvaraju nove vizije mira.

(Pripremili: Miloš, Staša, Tamara)

Svetski ženski sud u Kejptaunu – jedinstvo akademizma i aktivizma, politike i etike, razuma i osećanja...

Trećem po redu Svetskom суду јена против рата, за мир, prisustvovala sam почетком марта 2001. године. Када данас пишем о томе, моја приčа је неизбеžno рад са сећanjima и на сећању (njegovo aktiviranje, подстicanje, освеžavanje, uređivanje...), па је отуда и крајње лиčna i subjektivna, i čvrsto povezana како са trenutkom у коме се присеćам, тако и са свиме ониме што се десило од trenutka када smo отпотовале у Kejp Taun па до данас. Из Beograda smo на овом скупу биле Biljana Maletin i ja, на poziv i preporuku Žarane Papić, sociološkinje i antropološkinje, feministkinje, aktivistkinje i јene која је имала непроченјиви dar за подршку, као и suptilni osećaj за načine i trenutke како и када да је пружи. Žarana, која је била чланica организационог комитета, на овај начин је одабрала да подржи Biljanu i mene, као две младе јене које су истовремено i predstavnice, како нас је званично представила, akademske scene i civilnog aktivizma u Srbiji.

Obe smo učestvovalе на okrugлом stolu posvećеном nacionalizmu i nacionalnim identitetima (Nation states and Nationalisms: The war of borders and boundaries). Biljana se tada već bavila pitanjima nasilja nad јenama, а за мене је prisustvo Ženskom суду било prilika да se dodatno upoznam sa postojećim načinima upravljanja moralnom i političkom odgovornošću nakon masovnog kršenja ljudskih i građanskih prava, koji su već postali poznati kao „suočavanje s прошloшћу”. O

ovoj temi prvi put sam slušala godinu dana ranije, u Dubrovniku, gde su predavanja držali profesor Herbert Adam i profesorka Kogila Mudli iz Južne Afrike, koji su najviše govorili upravo o iskustvu južnoafričkog društva i radu njihovih komisija za istinu i pomirenje tokom devedesetih godina XX veka. Otuda je i mesto održavanja trećeg po redu Svetskog suda žena nosilo dodatnu simboliku, kao mesto dugotrajnog i sistematskog zločina velikih razmera nad nebelačkom populacijom (politika aparthejda), ali i kao mesto pomirenja i prevazilaženja posledica tih zločina, kroz moralnu obnovu društva i vraćanje dostojanstva žrtvama.

Bitnost socijalne pravde i neophodnost javnog svedočenja o nasilju za ozdravljenje (južnoafričkog) društva, pokazivala se na svakom koraku. Ceo događaj je bio organizovan u saradnji sa državnim organima i imao je političku podršku na visokom nivou, što je bilo vidljivo i u formalnom prisustvu političkih i verskih funkcionera, ali je, mnogo važnije, proželo sve učesnike i učesnice osećajem da je reč o manifestaciji koja je značajna za celo južnoafričko društvo i državu. Otvaranje je održano u zgradи parlamenta Južne Afrike, čiju su svečanu salu do poslednjeg mesta ispunile žene iz celog sveta, u različitim tradicionalnim nošnjama i stilovima, ali objedinjene željom da čuju svedočenja drugih žena o raznim vidovima nasilja nad njima. Glavne govornice su ovde bile snažne južnoafričke žene, koje su pripovedale o tome kako je policija odvodila, zatvarala i maltretirala njihove muževe, sinove i braću. Bio je to izuzetno uzbudljiv događaj, u kome su žene u publici i za govornicom podelile sećanja o strahotama policijske

represije, i koji je imao izvanrednu emotivnu dramaturiju, zahvaljujući jednoj južnoafričkoj formi tradicionalnog pevanja. Svedočenju je prisustvovala i grupa žena u narodnim nošnjama, za koje nam je kasnije objašnjeno da su tradicionalne pevačice. One su, s vremena na vreme, ustajale, neki put i prekidajući svedočenja, i pevale jednostavne napeve praćene ritmičkim tapšanjem. Kasnije su nam objasnili da su one, zapravo, jednostavnim rečima prepričavale sadržaj svedočenja žena, dajući mu folklornu formu i pretvarajući ga u usmenu istoriju.

Ovaj neobični oblik pojednostavljanja i demokratizacije političkog govora kroz njegovo pretvaranje u narodni govor, ponavljao se i na drugim javnim nastupima, uključujući i glavno svedočenje, koje se dešavalo 8. marta u Sali Oliver Tambo, na periferiji Kejp Tauna. Na celodnevnom svedočenju lične priče pričalo je četrdeset govornica, u okviru pet tema, koje su pokrivale razne aspekte nasilja/rata nad ženama: ratovi kao genocid, ratovi bez granica, ratovi protiv civilizacija, ratovi protiv žena i glasovi otpora. Naročito je bilo snažno izlaganje južnoafričkog nadbiskupa Dezmunda Tutua, istaknutog aktiviste za ljudska prava i člana Komisije za istinu i pomirenje, koji je nadahnuto govorio o ulozi žena u urušavanju aparthejda, o njihovom nedovoljnem učešću u komisijama za istinu i pomirenje, i o važnosti svedočenja žena o nasilju/ratovima koji se vode protiv njih. Tutu je uveo učesnike i publiku u stanje posebne koncentracije i saosećanja, koje nam je dalo potrebnu snagu da slušamo potresne ispovesti žena, što je bilo veoma teško dugo izdržati.

Na kraju svedočenja, porota, sastavljena od uglednih i mudrih žena i muškaraca, borkinja i boraca za ljudska prava širom sveta, dala je svoje viđenje savremenih oblika nasilja/ratova prema ženama, civilizacijskim vrednostima i životnoj sredini, i svojim razmišljanjima i sugestijama podstakla je i ohrabrla zajedničko traganje za novim vizijama mira savremenog doba.

Pored tegobnog osećaja koji vas neminovno preplavi u suočavanju sa količinom nepravde, nasilja, bola i zločina koji postoje širom Globalnog Juga, i sa nebrojenim licima torture, otvorenim i brutalnim, ali i prikrivenim i suptilnim, istorijski utemeljenim i institucionalizovanim ali i savremenim i aktuelnim, bilo je i drugih stvari koje su na mene ostavile snažan utisak. Pre svega, pokušaj da se ujedine i prepletu, međusobno osnaže i ispiraju, uobičajeno odvojene oblasti delovanja, kao što su akademizam i aktivizam, politika i poezija, razum i osećanja. Baš kao što je u svom nadahnutom obraćanju rekla Korin Kumar, međunarodna koordinatorka Svetskog suda žena, nova generacija ženskih ljudskih prava dovodi u pitanje ne samo društvene norme i ponašanja, već i dominantne oblike znanja. Skup u Kejp Taunu je nastojao da oživotvori ovakvo viđenje kroz spajanje aktivnosti koje počivaju na objektivnoj realnosti i činjenicama sa subjektivnim svedočenjima žena, lično sa političkim, logično sa liričnim – „plesača sa plesom”, u cilju potrage za dubljim i suptilnijim načinima saznavanja i stvaranja znanja.

Ildiko Erdei

Svetski ženski sud protiv rasizma – Durban, 2001.

Svetski ženski sud protiv rasizma održan je na Forumu NVO na Svetskoj konferenciji UN protiv rasizma u Durbanu, u Južnoj Africi, 31. decembra 2001. godine. Na ovoj konferenciji organizovana su dva velika događaja: *Ženski tribunal o rasizmu*, na kome su izmedju ostalih učestvovali aktivistkinje Ana Kurtić i Slavica Vasić iz Srbije, koje su govorile o diskriminaciji Romkinja, *Ženski sud o diskriminaciji žena*, na kome su izmedju ostalih govorile Žarana Papić (Srbija), Vjosa Dobruna (Kosovo), Jadranka Miličević i Memnuna Zvizdić BiH) i Biljana Kašić (Hrvatska).

Međunarodni ženski sud protiv ekonomске blokade – Havana, 2002.

Sud je održan u martu 2002. godine, u Havani/Kuba, u organizaciji *El Taller International* (Tunis), Ženske federacije i Instituta za filozofiju Kube. U pripremi za održavanje suda, održane su tri javne rasprave u različitim regionima na Kubi tokom 2000. godine.

Ovaj sud je osudio uticaj ekonomске blokade koju su SAD nametnule Kubi početkom 60-tih godina XX veka. Ekonomski rat protiv kubanskog naroda znatno je otežao život ljudi na Kubi. Blokada je posebno stvorila veoma tešku situaciju za kubanske žene koje

su tokom prvog perioda kubanske revolucije ostvarile veoma zavidne pomake u javnoj i porodičnoj sferi. Međutim, ekonomski situacija se pogoršala devedesetih godina XX veka, kad je vlada SAD-a proširila blokadu kroz nekoliko zakona, koji su odvratili investiranje drugih zemalja na Kubi. Jedan od najgorih efekata sadašnje situacije je rast nezaposlenosti, posebno žena, koje se zbog ekstremnog siromaštva, sve više okreću prostitutuciji.

Svedočenja iz suda su prezentovana Komisiji za ljudska prava UN-a, sa osnovnom porukom da ekonomski blokada predstavlja kršenje osnovnog ljudskog prava – prava na život. Kroz dijalog među ženama Kube, sud je takođe stvorio mogućnosti za razmenu i solidarnost između ženskih i grupa za ljudska prava i organizacija u regionu.

Sud o ekonomskoj blokadi Kube ponovo je održan na Svetskom socijalnom forumu u Porto Alegre, u Brazilu januara 2003. godine.

Afrički ženski sud – Lusaka, 2004.

Sud je organizovan 10. decembra 2004. godine, u Lusaki, u Zambiji, u okviru *Afričkog socijalnog foruma*. Afrički ženski sud, na kojem je učestvovalo oko tri stotine žena i muškaraca iz cele Afrike, fokusirao na ekonomski zločine nad ženama. Specifična svedočenja su se odnosila na politike strukturnog prilagođavanja Međunarodnog monetarnog fonda i Svetske banke i

posledice te politke (osiromašenje, rat i oružane sukobe, dugove, nestašicu, genetski modifikovane organizme/GMO, itd.).

Svakoj sesiji prethodio je snažan vizuelni i poetski iskaz i svedočenje veštakinja, koji su dali politički kontekst ličnim svedočenjima.

Savet mudrosti, porota koja se sastoji od mudrih žena i muškaraca, nakon saslušanja sesija svedočenja, stručnih analiza i otpora, ponudili su alternativne vizije na iza-zove neoliberalne ekonomске globalizacije u Africi. Sud je završio sa osvetljenim lampama, ceremonijom nade a protiv zaborava, u znak sećanja na mnoge žene koje i dalje trpe nasilje u Africi.

Afrički ženski sud o siromaštvu – Njujork, 2007.

Sud je održan 22. januara 2007. godine u zgradji UN, u okviru aktivnosti Svetskog socijalnog foruma.

Sud je otvorila izvršna direktorka UN Habitat, dr. Ana Tibijuka.

Ovaj sud se fokusirao na krajnje negativne učinke neoliberalne ekonomskе globalizacije. Specifična svedočenja su se odnosila na rodno zasnovano nasilje, rat i oružane sukobe, siromaštvo, dugove, genitalno sakaćenje i druge forme kulturnog nasilja nad ženama. Svakoj sesiji prethodio je snažan vizuelni i poetski iskaz, kao i svedočenje svedokinja - eksperkinja – koje

su zajedno dali kontekst ličnom iskazu a na kraju je *Savet mudrosti* dao svoju analizu.

Indijski ženski sud o mirazu – Bangalore, 2009.

Sud je održan od 27. do 29. jula 2009. godine u Bangaloreu, Indija, u organizaciji „Kćeri vatre” ženske grupe *Vimočana/Wimochana* iz Bangalorea i Azijskim ženskim savetom za ljudska prava/AWCHR, uz podršku drugih četrdeset ženskih organizacija. Dve hiljade žena je učestvovalo organizaciji ovog suda.

Na šest okruglih stolova učestvovalo je oko dve stotine žena koje su govorile o mirazu i drugim oblicima nasilja nad ženama. Porota je bila sastavljena od akademkinja, aktivistkinja i umetnica koje su međusobno podelile svoja iskustva i slušale svedočenja žena. Ovaj sud je organizovan iz zabrinutosti zbog povećanog nasilja u vezi sa mirazom kao vidom nasilja kojem je izložen sve veći broj mlađih žena. Prema nezvaničnim procenama, (jer zvanični broj ne postoji) dvadeset i pet hiljada žena godišnje u Indiji umre jer ne mogu da sakupi novac za miraz. Najčešće izvrše samoubistvo. U pomenutu brojku nisu uključene žene koje su preživele nasilje, ali su za ceo život emocionalno, psihički i fizički uništene. Zakon nije uspeo da spreči porast ovog nasilja, a razlozi su višestruki i složeni.

Hronološki prikaz Ženskih tribunala – sadržaj rada, dometi, izazovi...

Ženski tribunali, kao i ženski sudovi, nastali su na tradiciji narodnih tribunala. Feminističke aktivistkinje su ranih sedamdesetih godina prošlog veka prepoznale potencijal svedočenja i izvođenja suđenja van institucionalnih pravosudnih formi. Organizovanje ženskog tribunala predstavljao je model nove „simboličke politike“. To je značilo da se javni prostor iskoristi za jasno ukazivanje na, do tada nedovoljno osvetljeno, nasilje i diskriminaciju nad ženama.

Ženski tribunali su otvorili prostor na internacionalnom planu u kome žene mogu da otkriju i zabeleže povrede ljudskih prava kao univerzalne. Pomogli su da se napravi dublji uvid šta čini ženska ljudska prava i doprineli da poraste svest o rodno zasnovanom kršenju ljudskih prava. I najzad, svedočenja su postala dostupna kroz tekstove, audio zapise i filmove i omogućile su aktivistkinjama u celom svetu da podignu svest javnosti o ozbiljnostenima nepravdi sa kojima se žene u celom svetu suočavaju. Po rečima Šarlot Banč, jedne od organizatorki tribunala: “Tribunal je postao simbol ili metafora za predugo zanemarenu istinu o zlostavljanju žena i njihovu odlučnost da traže odgovornost za kršenja svojih prava.”¹

¹ Charlotte Bunch and Niamh Reilly, Demanding Accountability: The Global Campaign and Vienna Tribunal for Women's Human Rights, 1994 CWGL

Međunarodni tribunal o zločinima nad ženama – Brisel, 1976.

Međunarodni tribunal o zločinima protiv žena organizovan je u Briselu 8. marta 1976. godine u velikoj Kongresnoj sali. Međunarodna radna grupa od osam feministkinja iz osam država na inicijativu Dijane Rasel dve godine je pripremala ovaj četvorodnevni događaj koji je podstakao istorijske promene u borbi protiv diskriminacije i nasilja nad ženama.

Tribunal sa feminističkim aktivistkinjama, teoretičarkama i svedokinja, okupio je oko 2.000 žena iz 40 zemalja iz celog sveta. Inače, ideja tribunala je zasnovana na dve feminističke teze:

Prvo teza: lično je političko i svako javno svedočenje ličnog iskustva daje političku snagu privatnom doživljaju zlostavljenosti, te da objavljivanje iskustava potčinjenosti podstiče politizovanje naših akcija protiv represije.

Druga teza: svaki oblik muške represije nad ženama je zločin, i zato je važno objaviti javnosti da se tu ne radi o "običnoj svakodnevici žena" nego o *svakodnevnicu zločina*.

Na tribunalu su obrađene teme kao što je silovanje, premlaćivanje u braku, genitalno sakacanje, femicid – ubijanje žena samo što su žene, zatim prisilno majčinstvo, prisilna heteroseksualnost, pornografija, mučenje žena u zatvorima, rasizam nad ženama Trećeg

sveta, ekonomski zločini i dr. Tribunal je bio sastavljen od plenarnih sednica u kojima se kratko analizirao patrijarhalni kontekst i uzroci zločina nad ženama, i na drugoj strani, od svedočenja žena koje su govorile svoja iskustva, neke po prvi put izgovorene u istoriji.

Ovaj Ženski tribunal je po mnogo čemu bio različit od Raselovog suda. Pre svega, bio je zatvoren za javnost kako bi žene imale siguran prostor da javno govore. Drugo, lista učesnica nije bila javna obzirom da su žene tek izašle iz vojnih diktatura (u Grčkoj i Španiji), a da su neke i dalje živele pod vojnim diktaturama (Čile i Iran) ili okupaciji (Palestina). Pored toga, neke institucije su tražile listu učesnica, te su organizatorke iz bezbednosnih razloga, odlučile da unište listu učesnica. Upravo iz ovih razloga, tribunal nije imao porotu sutkinja, već organizacioni komitet koji je prosto facilitirao događaje. Čak na momente to nije ni radio, jer su se učesnice često i samoorganizovale. I još nešto, ovaj sjajan događaj, prepun emocija i uzbudženja, koji je okupio aktivistkinje koje su u Brisel dolazile autostopom ili starim folksvagenima i autobusima, imao je budžet od 14.421 \$!

Tribunal je generalno osudio sve države za tlačenje žena i kršenje niza dokumenata Ujedinjenih nacija, jer u to vreme ni jedna zemlja nije imala zakone koji bi sankcionisali rodne zločine, odnosno zločine muškog nasilja nad ženama.

Osim toga, zadnji dan sročene su mnoge deklaracije solidarnosti; pisma solidarnosti poslata su ženama političkim zatvorenicama u Iranu, Indiji, Čileu, Španiji.

Ovaj istorijski događaj pokrenuo je mnoge inicijative kada su se aktivistkinje vratile kućama. Odmah nakon tribunala feministkinje su otvorile skloništa za žene i decu žrtve muškog nasilja u Briselu, Berlinu u Kelnu, i nazvale ih Autonomne ženske kuće. Slične su otvorene sledeće godine u Beču, Luvenu, u gradovima u Holandiji i Irskoj.

Prvi protest Take Back the Night (*Povratimo noć*) održan je na kraju tribunalna. Organizatorke su potom objavile knjigu „Nasilje nad ženama: zbornik radova Međunarodnog suda.“

Ženski tribunal u Minhenu – 1976.

Ovaj Ženski tribunal je okupio oko 1.000 žena! Tadašnja nemačka ministarka za porodicu, Barbara Šlaih, oduševljena informacijama o tribunalu odmah je dala 150.000\$ za ženska skloništa. Knjiga o Tribunalu je kasnije prevedena na italijanski, nemački i flamanski.

Feministički pokret je sledećih trideset godina ogromnim konkretnim i teorijskim radom snažno uticao na istoriju Zapadne Evrope. Diskriminacija žena je pretočena u brojne zakone; nasilje nad ženama je sada u svim evropskim državama sankcionisano, a takoreći nedavno – 1976. godine nije imalo ni ime!

Bečki tribunal o kršenjima ženskih ljudskih prava – 1993.

Bečki Tribunal o kršenjima ženskih ljudskih prava, 1993. godine pokrenuo je Centar za globalno žensko vođstvo/Center for Women's Global Leadership a pripreme su trajale dve godine.

Na Konferenciji UN o ljudskim pravima (1993.) prvoj konferenciji na kojoj su, pored predstavnika/ca vlada, učestvovale i aktivistkinje civilnog društva.

Unutar takozvanog NVO-Foruma UN, na tribunalu su žene svedočile iz celog sveta o iskustvima zločina, dok su njihove zastupnice govorile kada, zbog traumatičnosti iskustva ili opasnosti, preživele žene nisu mogle da govore. Porota sastavljena od eminentnih eksperata i ekspertkinja je na kraju izrekla svoju presudu oblikovanu u zahtev UN da uključe nasilje nad ženama u oblike kršenja ljudskih prava.

Ova odlično osmišljena akcija imala je i uspešne rezultate jer su UN usvojile istorijski stav da su ženska prava ljudska prava, Skupština UN imenovala novu instituciju – *Specijalnu izveštačicu za nasilje nad ženama*, (Rezolucija 1994/45).

Na ovom tribunalu bilo je i ekspertinja iz regionala koje su govorile o silovanju u ratu. "Za neke od nas to je bilo prvi put da doživimo celinu i dubinu ženskog suda: svedočenja u prvom licu – uzbuđenje žena zbog teških zločina, zbog nepravdi koje su tektonski izmene njihove živote – tu pred vama. Od ujutru do kasno uveče, dokle vam se stomak ne okameni, a pred očima

vam pukne koliko je nasilje nad ženama rašireno, koliko je učestalo, koliko je nevidljivo, koliko je opasno, pogubno, nepravedno i totalno zanemareno, kao da ga nema. A vi ste upravo shvatile da je to svetski istorijski skandal, da na svakom mestu na zemaljskoj kugli u svakom trenutku muškarci muče žene samo zato što su žene."

Lepa Mlađenović

Ženski internacionalni tribunal za ratne zločine, Tokio, 2000.

Ovaj tribunal se razlikuje po svojoj organizaciji od dotadašnjih. Naime, imao je strogu formu pravog suđenja i korišćeni su zakonski standardi koji važe u međunarodnom pravu. Tokom dve godine su pripremani dokazi, pravni argumenti i pripremane svedokinje za svedočenja. Suđenje je pripremano po najvišim standardima međunarodnog pravosuđa. Angažovane su prave sutkinje, ekspertkinje sa velikim ugledom u pravnoj struci. Preliminarna presuda je doneta na kraju izvođenja dokaza, dok je konačna, godinu dana kasnije, doneta u Hagu. Ženski tribunal u Tokiju predstavlja je novu praksu kojom feminističke aktivistkinje pokušavaju da uvedu društvenu promenu. Iako presuda nije pravno obavezujuća, suđenje je imalo velikog odjeka jer je direktno prenošeno preko medija i milioni gledalaca/teljki širom Azije mogli su da prate svedočenja. Ovako organizovan tribunal predstavlja je

napor da se oslabi granica između „simboličke politike“ kojoj je cilj moralna osuda i podizanje svesti o kršenju ljudskih prava i pravosudnih odluka koje mogu predstavljati presedan u međunarodnoj sudskoj praksi. Presudom tribunala u Tokiju prvi put je seksualno ropsstvo prepoznato kao zločin protiv čovečnosti. Najnoviji primer ženskog tribunalala koji ima formu pravog suđenja je Međunarodni tribunal o zločinima nad ženama u Burmi održan u Njujorku 2010. godine.

Međunarodni tribunal o zločinima protiv žena u Burmi – Njujork, 2010.

Tribunal je održan 2. marta 2010. godine u Njujorku, organizovale su ga *Inicijativa žena nobelovki* i *Ženska liga Burme*. Tribunalu je prisustvovalo oko dve stotine ljudi, dok je preko interneta tribunal pratilo više od dve hiljade ljudi. Tribunalu su prisustvovali ljudi iz Burme, Australije, Kanade i širom sveta. Moderatorka tribunalala je bila Šarlot Banč, osnivačica Centra za globalno žensko vođstvo.

Na tribunalu je svedočilo dvanaest žena, koje su preživele silovanja, mučenja i druge zločine vojne hunte. Priče koje su one podelile predstavljaju hiljade drugih neispričanih priča iz cele Burme. Priče o strahu, bolu, otporu, bekstvu, istrajnosti i nadi u promenu. Tribunal je bio fokusiran na tri vrste zločina nad ženama: seksualno nasilje, građansko i političko nasilje i socijalno, ekonomsko i kulturno nasilje. Svaka sesija

se sastojala od svedočenja po četiri žene, kao i pitanja i komentara sudskog veća.

Sudsko veće u sastavu dobitnica Nobelove nagrade za mir ponudilo je ključne političke preporuke, na osnovu svedočenja, kao i poziv međunarodnoj zajednici da hitno reaguje u Burmi.

Članice porote su bile dobitnice Nobelove nagrade za mir: Širin Ebadi i Džodi Vilijams. Sam Tribunal je bio posvećen feminističkoj pravnici Rondi Kopelon/Rhonda Copelon čije je zalaganje da se silovanje u ratu proglaši ratnim zločinom i zločinom protiv čovečnosti, postavilo temelje za ovaj sud.

(Priredila/o: Miloš i Staša)

Razlike između ženskih tribunala i sudova

Žene svedoče: vodič za pripremu narodnih tribunala i sudova² :

“Ne postoji definitivan kriterijum po kome bi se napravila razlika između tribunala i suda. Različite organizacije imaju različite interpretacije ovih termina. Ipak, iskustvo *Centra za globalno žensko liderstvo* kao organizatora i sponzora nekoliko takvih događaja, ukazuje na nekoliko razlika.

² Center for Women's Global Leadership, Women Testify: A Planning Guide for Popular Tribunals & Hearings

Termin “*tribunal*” više ukazuje na proces koji je nešto više formalan i više struktuiran od “suda”. Na primer, tribunal će koristiti “sudije” i “ekspertsko svedočenje” čiji će doprinos i presude biti izražene u terminima koji se odnose na određene standarde i odluke o ljudskim pravima. Takođe, može da se insistira da priprema i podnošenje svedočenja budu u skladu sa utvrđenim standardima o dokumentovanju kršenja ljudskih prava. Pravni lekovi koji se preporučuju će verovatno biti potpuno konkretni i odnosiće se na postojeći cilj kampanje.

Sa druge strane, termin “sud” ukazuje na nešto neformalnije okupljanje.

Individualno svedočenje može da varira u strukturi i u stilu. Mogu postojati “komentatorke” ili “one koje odgovaraju”, a ne sudije, i one daju opše izjave o implikacijama svedočenja i potrebi za kompenzacijom.

Zbog toga, primarni cilj suda je podizanje svesti o kršenju ljudskih prava. Ipak, proces priprema, organizovanja i vođenja tribunala i sudova veoma je sličan. Najzad, mora se reći da ciljevi organizatorki suđenja ili tribunala određuju za koji će se način opredeliti.

U jednom slučaju, sistematski se skupljaju dokazi i dokumentacija kako bi se ispunili najrigorozniji zahtevi međunarodnih pravnih normi sa ciljem da se izgrade pravni presedani. U drugom, fokus je više u omogućivanju da se čuje pažljivo pripremljeno svedočenje. To predstavlja način da se promovišu ljudska prava i upravljenje je ka određenom auditorijumu, ili zajednici, kako bi se podržali napor i zalaganje za akciju koja ispravlja nepravdu. Većina narodnih tribunala i sudova, uključujući i one koje organizuje *Centar*

za globalno žensko liderstvo je drugog tipa.

Iako postoje različite forme narodnih tribunala i sudova, obe vrste imaju za cilj da podignu svest javnosti i pozovu na odgovornost zbog kršenja ljudskih prava koja su dugo bila ignorisana.”

(Priredila: Ivana)

Naša sećanja su naša istorija

Učesnice ragovora, refleksije o Ženskim sudovima su organizatorke Ženskih sudova, koje su kritički analizirale domete i izazove, metodologiju Ženskih sudova.

Pitanja su postavljale: Corinne Kumar, El Taller/ AWHRC i međunarodna koordinatorka Ženskih sudova zajedno sa Madhu Bhushan from AWHRC Indija i Vimochana ženski kolektiv.

Od formiranja prvog suda u Lahoreu u Pakistanu 1992. do sada je održano skoro četrdeset ženskih sudova.

Ovo je rezime pomenute debate.

Koji su dometi Ženskih sudova?

Evo nekoliko primera:

**U Australiji i drugim zemljama Pacifičkog regiona:
vidljivost starosedelačkih kultura**

- Ženski sudovi su dokumentovali uticaj ekonomske eksplotacije nad ženama, eksplotacije zasnovane na tržištu koja je rezultirala još većim siromaštvom i rastućim jazom između razvijenog severa i nerazvijenog juga;

- Starosedelačkim ženama sudovi su pružili priliku da definišu nasilje kolonijalizma i da raskrinkaju nasilje siromaštva i rasizma kao nasleđe kolonijalizma;
- Ženski sudovi su učili iz nasleđa različitosti i mira starosedelačkih naroda;
- Ženski sudovi u Australiji su povezali *sever* i *jug*: južnjačko viđenje sveta i severnjački način rada; spoj ove dve perspektive pokazao se kao uzbudljiv i otvorio umove mnogih Australijanaca. Univerzitetske amfiteatre transformisali smo šarenilom mnoštva različitih naroda koji su Australiju učinili svojim domom. Veštačko lišće, mirisni štapići i drugi ukrasi koji asociraju na veze s prirodom korišćeni su za dekoraciju prostora, a multireligijski duhovni rituali su otvarali i zatvarali svaki događaj. Najvažnije je bilo aktivno uključivanje starosedelaca tako što su sudovi održavani na zemlji koja je u njihovom posedu.
- Sudovi su pružili prostor ljudima sa juga da na svoj tradicionalni način pripovedanja ispričaju svoja iskustva pred publikom: to su činili kroz naraciju, poeziju, ples i muziku (*Annette Sykes, Pacifik i Eileen Pittaway, Australija*).

U SAD-u: *glas siromašnih i obespravljenih...*

- Ženski sudovi su nas učinili vidljivima: osim za vreme uragana Katrine, siromašni i beskućni su za svet bili potpuno nevidljivi deo naše nacije. Oni od nas, koji spavaju ispod mostova, ili u kolima zajedno sa svojom decom, ili u napuštenim kućama, prosto nemaju lice. Jer vidite, mi nemamo vlast nad medijima koji šalju slike bogatih i slavnih u domove širom sveta svake večeri. Ono što je gore od siromaštva je kada svet

ne zna ni da postojite. Onda kada ne mogu da nas izgladnjuju, odvoje ili sakriju, tada nas kriminalizuju. Učestvovanje na Svetskom sudu žena je bilo jako važno za moj lični razvoj i proboj iz izolacije i nevidljivosti siromašnih u SAD. Proces isceljenja koji započinje onda kada žena ima priliku da progovori istinu o svojoj stvarnosti predstavlja proces transformacije. Sudovi rasvetljavaju istinu tako da se nasilje više nikad ne može sakriti. (*Cheri Honkala, SAD*).

Na Kubi: *obelodanio posledice blokade, upoznao sa tim međunarodnu javnost...*

Međunarodni Ženski sud protiv ekonomске blokade Kube (koju sporovode SAD) prikupio je svedočenja i analize o uticaju blokade na kubanske žene i njihove porodice, ali je zabeležio i borbu i otpor; ovaj ženski sud protiv blokade Kube učinio je mnoge ljude svesnim činjenice da je pobuna *etička*, a takođe, i estetska opcija za život (*Georgina i Gilberto*).

U Indiji: *razotkrio zločine u ime običajnog prava, zločine tržišne neoliberalne ekonomije, osnažio ženski pokret...*

- Sud je pred nas jasno otkrio dublje veze između sve većeg porasta nasilja i oblika nasilja protiv žena u *ličnoj* sferi, kao što su spaljivanje zbog miraza, premlaćivanje supruge, žensko čedomorstvo, trafiking, migracija, raseljavanje itd.

- Sud je razotkrio rascep između javnog (tržište, novac, muškarac i menadžment) i privatnog (dom, domaćinstvo, žena i rad postali su lični i *privatni* i stoga potcenjeni). Omalovažavanje ove sfere ubrzava pot-

cenjivanje žene i same njene uloge. Oblici nasilja, kao što su spaljivanja i ženski infanticid i feticid, ili čak lov na veštice, produkt su *ovog potcenjivanja* ženske sfere a brutalna patrijarhalna društava su rezultat preteranog vrednovanja muškaraca i muškog;

- Ženski sudovi su spojili različite žene i organizacije iz širokog spektra kulturnih i političkih stvarnosti; uspostavljen je zajednički prostor isceljenih i prostor otpora, gde su izražavane različite vizije transformacije, pravde i mira;
- Ženski sudovi iznadrili i novu etiku zajedničkog rada u kojoj *različitosti obogaćuju a ne blokiraju dijalog* (*Vimochana*, ženski kolektiv, Indija).

U Meksiku: moć zajedništva...

Ženski sudovi žele moć sa drugim ženama i muškarcima, moć u zajedništvu. Moć organizovanja, zajedničkog činjenja i osećanja, zajedničke pesme i molitve i zamišljanja drugačijeg sveta, kreiranja istog zajedničkim snagama.

- Ženski sudovi su povećali i našu *unutrašnju* moć: kroz njih postajemo sve jače, delimo i osećamo ovu unutrašnju silu kako raste a naša lična hrabrost i duhovnost cvetaju.

- Ženski sudovi crpu snagu od: bezglasnih, od masakriranih kultura, od *nevidljive* ojađenosti planete, od žena, siromašnih i obespravljenih, mi nanovo sastavljamo našu istoriju kroz poeziju, ples, rituale, vizije, zvuke, slike. Mešamo i pletemo u čvor političko i lično, logično i lirično, u pokušaju da sjedinimo materiju i duh (*Sylvia Marcos, Meksiko*).

**Šta se dešava nakon održavanja Ženskog suda?
Da li je to jednokratni događaj koji pruža malo
mogućnosti za dugotrajniji ishod i uticaj?
Šta činite da uspešno nastavite? Koja je svrha Sudova
ako taj nastavak izostaje? O perspektivi i viziji Suda,
o mogućim ishodima i uticajima Ženskog suda...**

Havaji

- Rastuća mreža advokata/kinja za ljudska prava obrazovana između ženskih organizacija svuda gde su održavani Sudovi, i to je jedna od najznačajnijih doprinosa Ženskih sudova.
Sudovima su žene dale doprinos u vidu *estetske svedodžbe* o svojim iskustvima. One uključuju pesme, muziku, performans i ručni rad. Ovi doprinosi otkrivaju veliku *raznovrsnost među ženama* i otkrivaju duboki emotivni i kulturni uticaj koje nasilje ima na one žene koje ne mogu da prenesu svoje svedočanstvo rečima.
- *Isčeljenje i osnaživanje onih koji su učestvovali u njegovim procedurama.* Vekovima su patnje žena iz čitavog sveta bile prikrivane, poricane, opravdavane ili ignorisane. Sud je očistio ove rane i iznova učinio celim žene koje su viktimizirane neimenovanim i neviđenim zločinima nasilja (*Milliani*).

Kuba

- *Vidljivost i jedinstvo radi stvarne mogućnosti promena:* promene ka stvaranju jednakih mogućnosti za svako ljudsko biće da upravlja svojim životom i životom svoje porodice, i da živi pristojnim životom.
- *Lobiranje u Ujedinjenim nacijama:* prikupili smo podatke koje smo uputile Komisiji UN (Komisiji za

ljudska prava), to više nije bio, kao uvek do sada jedino glas F. Kastru već glas žena sa Kube; to je bio kao deo našeg lobiranja i zalaganja protiv pogubnih efekata blokade (*Georgina i Gilberto, Kuba*).

Bangladeš

- *Kreiranje novog pristupa određenim pitanjima:* Sud je otvorio i proširio pogled na pitanje trafikingu i doneo je promenu stava prema trafikovanim osobama. Naprimer, definitivno se slažemo oko jednog: nećemo dozvoliti patrijarhatu da kriminalizuje ženu koja je *seksualna radnica*, ili stigmatizuje ženu koja je bila trafikovana, moramo se boriti protiv ubeđenja koja legitimišu tlačitelje žena, opravdavaju industriju seksa koja ponižava žene.

(*Farida Akhter*).

Indija

- *Sazrevanje ženskog pokreta u Indiji:* Sud o nasilju razvoja spojio preko dve hiljade žena i humanitarnih organizacija iz cele zemlje;

- Sudovi su nas takođe inspirisali u našoj potrazi za *alternativnim putevima ka pravdi* izvan lošeg zakonskog sistema, uspele smo i da kreiramo ove alternativne političke prostore u kontekstu našeg svakodnevnog posla, kao na primer u seriji Sudova/Komisija za istinu koje smo održale povodom nasilne smrti žena, od kojih su mnoge uzrokovane spaljivanjem zbog miraza. Želimo da produbimo naš uvid i proširimo naše intervencije kroz *Indijski ženski sud za nestale i nestajuće žene* (*India Court of Women on the Disappeared and Disappearing Women*) kroz Nasilje miraza na kome

ćemo raditi sledeće godine (*Wimochana, Indija*);
- *Internacionalizacija zločina u vezi sa mirazom*: napravile su neku vrstu „istražne komisije/tela“ koje se bavi određenim pitanjima pokrenutim na Ženskom sudu. Sad u Indiji prikupljamo podatke koje ćemo uputiti UN Komisiji za ljudska prava. Indija mora da internacionalizuje zločine u vezi sa mirazom, jer je stvarno „došlo do grla“, i pored svih divnih zakona u Indiji koji zabranjuju prakse u vezi sa običajnim pravom miraza, nikad niko nije osuđen za to, nikad nije pokrenut nijedan sudski proces zbog tog zločina.

Indija: iskustvo Indijskih ženskih pionirskih neformalnih sudova pravde:

Predstavljaju deo neverovatnog alternativnog pravnog sistema sačinjenog od siromašnih žena i za siromašne žene, i funkcionišu već pet godina.

Ženski sudovi ili *nari adalata* održavali su redovna zasedanja jednom nedeljno u pet sela.

Budući da je formalni pravni sistem postao udaljen i nepristupačan siromašnim ljudima, žene iz indijske države Gudžarat postale su pionirke u jedinstvenom obliku zadovoljavanja pravde – kroz proces iznošenja argumenata i ubedivanja. Mnoge od „činovnica“ ovih sudova jedva da su pismene, ali su naučile dosta o zakonu, njegovim pretpostavkama i ograničenjima. Njihovi spisi su prepuni slučajeva u kojima žene traže pomoć i pravdu, ali ima i muškaraca sa svojim zahtevima. One slušaju, posreduju i izriču presude u slučajevima razvoda, svađa između žena i njihovih svekrva, pritužbi o pijanstvu, porodičnom nasilju, silovanju, iznuđivanju miraza, izdržavanju napuštenih ili razvedenih žena, i tome slično.

U jednom od sela, Pavi Džetpuru, *adalat* zaseda na terasi kancelarije *pančajata*, ili seoske vlade. Ponuđen im je prostor unutra, ali žene više žele da sede na polju, vidljive i pristupačne. Sedaju na pod, u krug, i ubrzo im prilaze prodavačice povrća, zatim jedna žena i muškarac sa detetom. U prvom slučaju, jedan muškarac je zatražio razvod, ali predsednica suda mu to dopušta tek pošto on odluči da li može da izdvoji dovoljno novca za izdržavanje svoje supruge i obrazovanje njihove kćeri. Slučaj se odgađa do sledećeg zasedanja. U drugom, žena se žali da joj iz muževljeve porodice iznuđuju električni ventilator za njihovu kuću. Ona smatra da im je njeni porodici već platila pozamašan miraz i da ne treba ništa više da im da.

Pola sata traje rasprava o opštem pitanju miraza, kao i o konkretnom ventilatoru. Konačno, mladi muž pristaje da svojoj ženi pruži uverenje, na zakonskom papiru sa pečatom, kako je njegova porodica više neće uz nemiravati.

Ova jedinstvena institucija narodne pravde jeste ogrank program „Mahila Samakja“ koji je usmeren na osnaživanje žena tako što im dopušta da osmisle sopstveni program. Isprva su se žene iz nižih kasti usresredile na šire društvene probleme, kao što su prestupi zasnovani na razlikama među kastama, poput silovanja i uništavanja imovine koje vrše više kaste nad nižim. Nije prošlo mnogo vremena, a žene su izrazile želju da se pozabave konkretnijim ličnim problemima i osnovana je posebna pravna komisija. Bila je odmah preplavljenja mnoštvom slučajeva, tako da suđenja koja su se odigravala jednom mesečno, nisu bila dovoljna. Zbog toga su žene odlučile da zasedaju jednom ne-

deljno. Tako se rodio prvi *nari adalat* pre pet godina (Kalpana Sharma, *Indijski ženski pionirski neformalni sudovi pravde* (Indian Women Pioneer Informal Justice Courts)

Filipini

- *Ženski sudovi su javna saslušanja, forumi za edukaciju o ljudskim pravima:* pokazali su se kao veoma moćan medij za otkrivanje internih veza između različitih formi ličnog i javnog nasilja nad ženama u različitim društвima i nasilja koje generiše novi svetski poredak.
- *Sudovi su ojačali saveze ženskih grupa i mreže solidarnosti:* kroz procese Suda koji iziskuju dug period pripreme koji se sastoji od niza radionica sa lokalnim partnerskim organizacijama iz regiona, moglo smo da facilitiramo *dijalog* između žena u regionu, stvarajući mogućnost za razmenu i podsticanje *solidarnosti* i realizovanje konkretnih akcija između ženskih grupa, liderki i advokatice u regionu.
- *Podstakle smo prožimanje raznih kultura:* znanja i mudrosti žena koje dolaze iz različitih kultura sveta, kroz dijalog koji osporava dominantni pogled na svet, prepoznavajući ženske modele *snage i preživljavanja* nasilja u *svakodnevici njihovih života*;
- *Organizovale smo kampanje:* zahvaljujući svedočenjima i presudama do kojih dolazi na Sudovima, pokrenule smo lokalne, nacionalne i internacionalne kampanje protiv različitih formi nasilja kao što su rat i militarizacija, rasizam i rasna diskriminacija, siromaštvo i *feminizacija siromaštva*. Svedočenja su takođe bila korišćena kao vredan *dokazni materijal* za grupe koje traže *zadovoljenje i reparaciju* kroz nacio-

nalne i internacionalne pravne institucije, dok istovremeno senzibilišu vlade i javnost o sve intenzivnijem polnom nasilju i *brutalizaciji žena*.

Sudovi, kroz svoje publikacije i video dokumentaciju doprinose stvaranju riznice znanja koje nam pomaže da ispitujemo, transformišemo i iniciramo *alternativne institucije i zakone koje obelodanjuju kršenje ljudskih prava* na regionalnom i nacionalnom nivou.

Konačno, dajući prostora organizacijama za ženska ljudska prava u regionu da se usredsrede na pitanje nasilja nad ženama, doprineli su *jačanju civilnog društva* u regionu (*Nelia Sancho, Filipini*).

Pitanja, izazovi - Pitajući, mi hodamo, ka novoj viziji države i pravde...

Partijarhalna država mora da bude rekonstruisana, kako bi se obezbedilo poštovanje ljudskih prava...

Ne možemo očekivati od države, kao patrijarhalne institucije, da primenjuje zakone o ljudskim pravima. Sama država mora biti drugačije konstruisana. Svakako da je važno omogućiti glasovima da se čuju, i slušati te glasove, ali bilo bi lepo i kada učutkane žene ne bi stalno morale da dižu glas, nadajući se da će ih neko čuti. Bilo bi lepo da ti glasovi nekad budu i u poziciji ušiju. Samo država sačinjena od ljudi spremnih i da vide i da čuju, biće u stanju da iznedri nove zakone koji neće samo prikrivati počinioce i koja će otklanjati patrijarhalnu dominaciju (*Marguerite Waller*).

Neophodno je ustanoviti odgovornost država a ne samo individua - pokretati kolektivnu a ne samo individualnu krivičnu odgovornost...

Svi međunarodni sudovi (od Tokijskog do Međunarodnog krivičnog suda) imali su pravno-pozitivistički okvir zasnovan na međunarodnim konvencijama o ljudskim pravima i međunarodnom humanitarnom pravu, i tu se suverena država pojavljuje kao navodna zaštitnica prava građana. Međutim, pošto je *individua* i dalje centar tog diskursa, bilo kao žrtva, bilo kao počinilac, zakon će uvek da identificuje i drži odgovornim *individualne* počinioce zločina i stoga su oni uvek dekontekstualizovani i dehistorizovani. A pošto znamo da je država –nacija najčešće najveći prestupnik: ko će izvesti pred lice pravde suverene

države? Gde da idu suvereni ljudi da traže zadovoljenje, reparaciju ili restorativnu pravdu?

Najveće svetske sile i multinacionalne kompanije moraju odgovarati za počinjene zločine...

Koji sud pravde će učiniti ilegalnom novu globalnu ekonomiju, koja aktivno podstiče saradnju između država i pohlepnih korporacija, izgrađenih isključivo u funkciji privatnog profita i odgovornih za bedu i krajnje lišavanje mnogih ljudskih zajednica širom sveta? Koji je taj proces koji bi učinio da Džordž Buš ili SAD odgovoraju za *ratne zločine* počinjene u Avganistanu i Iraku, ako se zna da su SAD apsolutno nekažnjive jer ne potпадaju pod jurisdikciju Međunarodnog krivičnog suda, jedne od vrlo retkih institucija koja unutar dominantnog obrasca traži odgovornost države za genocid i *ratne zločine*. Na žalost, ni Međunarodni krivični sud ne smatra da je rat sam po sebi zločin. Stoga se neophodno stvoriti alternativne, drugačije izvore legitimite izvan okvira državenacije i dominantnog obrasca politike i ljudskih prava. Potrebna nam je drugačija sudska praksa koja će biti u stanju da kontekstualizuje i istorizuje zločin i efikasno sankcionise počinioce i *donese pravdu* žrtvama.

Ženski sudovi podstiču stvaranje drugačije sudske prakse zasnovane na kontekstu i svakodnevnoj stvarnosti...

Ženski sudovi su korak ka osmišljavanju te sudske prakse sa stanovišta civilnog društva i društvenih pokreta, unutar kojih smo u stanju da se kreativno povežemo i produbimo naše zajedničko razumevanje konteksta u koji naša svakodnevna stvarnost piše *tekst* (upisuje se).

Individualne žene koje donose svoja svedočenja, ne dolaze toliko kao žrtve koje traže pravdu svaka za svoj problem, već kao preživele, dovoljno osnažene da traže kolektivnu odgovornost; to je snaga koju su do bile od organizacija čiji su deo i koje su njihovo utoчиšte.

To je prostor u kojem se ove žene povezuju i zajedno isceljuju. To je prostor definisan kritičkom političkom praksom i novim političkim imaginarijumom u kojem organizacije učesnice mogu da promisle svoje akcije i ponovo kreiraju sadržaj i

formu svojih intervencija. Ili da pokrenu veće kampanje za zadovoljenja pravde.

Sudovi ne mogu i ne smeju da promene rad koji je u toku, već treba samo da iz njega uče, povezujući i produbljujući kvalitet ove intervencije.

Sudovi bi trebalo da pomeraju granice pravde definisane sistemom nacije države. Sudovi priželjkuju procese pravde i isceljenja van ovih granica.

Ženski sudovi kritikuju, prozivaju, izazivaju državu, ali pre svega promovišu drugačiji koncept pravde...

Da li Ženski sudovi mogu postati daleko delotvorniji pokret koji se neće samo zadržati u prostoru civilnog društva i njegovog kreativnog otpora?

Mogu li se Ženski sudovi učiniti odgovornom državunaciju? Ili ako je to nemoguće, barem je stalno kritikovati, prozivati, izazivati, osmišljavati drugačije koncepte moći...

Ženski sud može biti i samo jedan glas u mnoštvu drugih koji će početi da legitimišu na globalnom nivou drugačije i nove koncepte pravde, kao što su pravda bez osvete ili pravda sa isceljenjem, restorativna pravda,

pravda sa istinom, alternativni koncepti pravde iz kultura i civilizacija koje *nisu moderne*, kao što je gačača u Ruandi.

Kako da prevedemo ove duboko ukorenjene običaje u šire principe pravde i mira tako da se oni ne rascvetaju u jedan veliki univerzalizam koji bi u sebi nosio seme hegemonije i kontrole, već da obezbede prostor za mnoge univerzalizme moći i politike?

Ženski sudovi bi trebalo da vrše uticaj na institucionalni pravni sistem...

Postoji opasnost na koji mnoge upozoravaju da će Ženski sudovi izgubiti zajedništvo koje smo uspostavile kroz procese rada Sudova, ako budu *institucionalizovani*. Zato je važno da razvijamo viziju Suda, ali da istovremeno pomažemo i razvoj sudskeh mehanizama na globalnom i lokalnom nivou, mehanizama pravde i zadovoljenja koji crpu svoju snagu mnogo više iz civilnog društva i zajednica/baze nego iz države-nacije.

Ženski sudovi podstiču jačanje civilnog društva na lokalnom, regionalnom i globalnom planu...

Struktura koju su Ženski sudovi do sada razvili uključuje formiranje lokalnih organizacionih komiteta koji rade u bliskoj saradnji sa AWHRC i El Taller International. Lokalni komiteti rade na privlačenju jednog ranga lokalnih grupa koje bi radile ne samo na organizovanju jednog jedinog događaja, već i da kroz radio-nice rade na razumevanju perspektive i razmišljanja koja nadahnjuju Sud. Ovi lokalni komiteti su se na mnogim mestima razvili u strukture koje na lokalnom nivou odražavaju razmišljanje i rad Ženskih sudova.

Potrebno je graditi šire koalicije Ženskih sudova da bi postali globalna alternativa drugačijeg koncepta pravde i mira...

Dok ova struktura pomaže da se skup različitih grupa povuče ka putu Sudova i naprave efektne i velike kampanje i intervencije , ono što još uvek nije u stanju da učini je da formalizuje bolje uigranu, ujedinjeniju i kreativniju *strukturu* koja bi mogla da interveniše na globalnjem nivou, ka stvarnom realizovanju alternativnih oblika pravde i zadovoljenja; strukturu koja je u stanju da proširi tu regionalnu inicijativu na međunarodni nivo u pokušaju da produbi ili transformiše dominantan obrazac ljudskih prava.

Potrebitno je da sada, posle skoro šesnaest godina, sa preko trideset održanih Sudova udružimo mudrosti, dobijene uvide i žene i muškarce koji su postali deo sna i putovanja Sudova i rada na uspostavljanju i produbljinjanju šire koalicije *globalnih glasova savesti* koji bi bili *etički i moralni* bedem protiv nasilnih praksi i politika nacija država koje, unutar dominantnog obrasca ljudskih prava, nisu odgovorne nikome.

Posebno se nadamo da će takva *struktura* očuvati ove prostore koji se kreiraju kroz Sudove za žene koje će redefinisati politiku – od vrednovanja lokalnih/narodnih vidova pravde za individualne žene i za isceljenje lokalnih zajednica fragmentiranih nasiljem i sukobima, spolja i iznutra.

Potrebitno je da Ženski sudovi ponude brižnije, saosećajnije uključivanje u mirovne procese u međunarodnoj arenici. Nadamo se da će Sud, njegova vizija, metodologija i procesi ojačati našu stalnu potragu za novim civilizacijskim obrascima politike

koja će povezati drevne mudrosti sa novim vizijama individualne transformacije ukorenjene u kolektivnoj pravdi.

(*Madhu i Corinne*).

Žene koje su učestvovalе u razgovoru:

Angela Dolmetsch iz *Embarcopaz-a*, koja je trenutno angažovana u organizovanju Ženskog suda u Kolumbiji. Aktivistkinja za prava žena i predavačica, ozbiljno se uključila u rad na pitanjima u vezi sa silovanjima i vojnim i paravojnim ubistvima u njenoj zemlji.

Anette Sykes, domorotkinja sa Pacifika koja je deo organizacije *The Nga Wahine Pacifika* ili Pacifičkog Ženskog suda za nuklearizaciju i prava domorotkinja na zemlju (Pacific Court of Women on Nuclearisation and Indigenous Women's land Rights), i govorila je na drugim Sudovima u svojstvu svedokinje.

Cheri Honkala iz Poor People's Economic i Human Rights Campaign, SAD, svedočila je na nekoliko Sudova uključujući Svetski ženski sud protiv rata a za mir u Kejptaunu (The World Court of Women against War, for Peace in Cape Town) i na Međunarodnom Ženskom sudu protiv ekonomske blokade Kube (International Court of Women against Economic Blocades against Cuba) i trenutno održava Sud o siromaštvu u SAD..

Eileen Pittaway, s Univerziteta Južni Vels (University of South Wales), Centar za istraživanje izbeglica (Center for Refugee Research), članica saveta AWHRC, bavi se pitanjima prava izbeglica i održala je tri Suda na temu u Australiji. Ona je takođe i govorila na nekoliko Sudova kao svedokinja i kao porotnica.

Farida Akhter, iz UBINIG, članica saveta AWHRC, saradnica je nekoliko Sudova i organizovala Južnoazijski Ženski sud za nasilje trafikingu i HIV-a i AIDS-a u Bangladešu (South Asia Court of Women on the Violence of Trafficking and HIV and AIDS).

Georgina i Gilberto su iz *Galfise*, iz Instituta za filozofiju, Havana, Kuba, kolektiva istraživača koji razvijaju studije o društvenoj i AXIOLOGIC misli i važan su deo procesa Sudova.

Margueritte Waller, profesorka ženskih studija i komparativne književnosti na Univerzitetu Kalifornija (University of California), Riversajd.

Mililani Trask, domorotkinja sa Havaja, deo je nekoliko Sudova i govorila je kao porotnica i svedokinja-ekspertkinja. Pravnica po profesiji, deo je Mreže domorodaca (Indigenous People's Network) i vizonarski je glas za pravdu.

Sylvia Marcos, međunarodno priznata predavačica i aktivistkinja, radi sa domorotkinjama u rodnom Meksiku i šire, i saradnica je Međunarodnog Ženskog suda protiv ekonomске blokade Kube.

Asian Women's Human Rights Council (Azijski savet za ženska ljudska prava), mreža ženskih i humanitarnih grupa u Aziji i Pacifiku.

Vimochana, ženski kolektiv i sastra-organizacija AWHRC, integralni je deo puta Ženskih sudova a takođe i organizator *Drvo progovara žena*, Azijski Ženski sud za nasilje nad ženama u vezi sa zločinima razvoja (*Speaking Tree Womenspeak*, Asia Court of Women on Violence against Women related to the Crimes of Development), održanom u Bangaloreu, Indija.

(*Priredile: Jovana, Ljupka i Staša*)

Ženski sudovi - nova paradigma pravde

"Nalazim se u krugu prijateljica, ovo je za mene kao hodočašće. Sećam se jedne stare gospođe, iz jednog indijskog plemena, ona ide na vrh planine i odatle sa svetošću posmatra svet. Zamislićemo da je to naša Majka Mejra. Ona ide gore na tu planinu i mudro kaže da je u centru sveta, jer je ta planina njena sveta planina. A ta planina može biti bilo gde... Želim da vam ponudim, na vrlo skroman način, moje viđenje pravde. To nije nikakva alternativa legalnom pravnom sistemu, to je nov način delovanja i mišljenja, oblikovan kroz iskustvo žena poslednjih 18 – 20 godina kao čin hra- brosti, snage, humanosti".

Zašto naše sudove zovemo ženskim?

Mi smo sa tim sudovima krenule iz dva razloga:

Prvo, zato što je nasilje nad ženama postalo sve brutalnije. Svaki dan čitamo priču goru od jučerašnje. To je ukazivalo da se nešto dešava, a koncepti i kategorije koje smo poznavale, više nisu bile dovoljne da razume- mo te nove vidove nasilja nad ženama.

Drugo, zato što veo tištine prekriva te zločine, patri- jarhalna tiština čiji je krajni cilj da se žena pretvori u nečujnu i nevidljivu, da se uništi.

Dolazim iz indijskog grada Bangalore. To je moderan grad, u kojem svakog dana bivaju spaljene tri žene. I to samo zato što ne mogu da prikupe novac za miraz. To je oko 25.000 žena godišnje, a нико не zna pravi broj. Pored rodnog, postoji i kulturno i ekonomsko i političko nasilje nad ženama. Takođe, skriveni su svi simboli i znanje kojim žene raspolažu. One su se hvata-

le u koštač sa društвom na razne načine, ali tu mudrost koje poseduju svet poriče, čineći ih nevidljivim na razne načine.

Ženski sudovi su kreacija civilnog društva. I mi njima iskoraćujemo. Možemo li imati hrabrosti, ili ranjivosti, i naći neku drugu viziju? Nešto što počinje kroz svedočenje Majke Mejre, što dolazi kroz moć suza ili kako bi rekao jedan zen-sveštenik u svojoj pesmi : „Molim Vas, ne gazite moje suze...!“

Ženski sudovi stvaraju takav prostor, koji mi spajamo sa našom političkom vizijom. Oni su kritika postojećeg univerzalnog diskursa, traženje alternativnog diskursa o ljudskim pravima. Svakako, univerzalnost nam je potrebna, ali ona koja će biti rođena iz nekih drugih komunikacija. Komunikacije između kultura i civilizacija, koja podrazumeva jednakost i dostojanstvo, napredak, mir, rešavanje konflikata.

Suština je da se ta planina ne mora uvek nalaziti na Zapadu. To je koncept drugačijih znanja, mudrosti žena, znanja žena, mudrosti marginalizovanih ljudi. Naprimer, Dalita, Roma, čija će nas mudrost povezati. Shvatićemo da ne postoji samo jedna sveta planina nego ih ima svuda. Tako su ženski sudovi nove paradigme znanja i nove paradigme politike.

Razmislite o svim sudovima o kojima smo govorile. Imamo ovde dragocenost iskustva naše Majke Mejre koja je svedočila na našem Svetskom ženskom sudu u Južnoj Africi (2001. godine). Majka Mejra je svedočila i u Haškom tribunalu. Tamo je bila ispitivana na objektivan, racionalan pravnički, naučan način. Majka Mejra je na pitanja morala odgovariti i to je muški tj. objektivan način saznavanja. To je dualizam maskuli-

niteta. To je obrazac: ili ste sa nama, ili ste protiv nas, ili superiorni ili inferiorni, ili razvijeni ili nerazvijeni, ili ste civilizovani ili niste. Nema ničeg izmedju. Nasuprot tome, mi imamo subjektivnu formu kojom saznajemo. Jin i Jang su dve tačke naše svesti. Ne možemo shvatiti jedno bez drugog.

Ženski sudovi – ravnoteža logike i lirike, emocije i principa

Ženski sud ujedinjuju se subjektivno i objektivno, lični i politički diskurs. To je potpuno novi metodološki pristup. Nikad ne smemo dozvoliti bolu da nas savlada, jer bol ima tu moć.

Može učiniti da osećamo krivicu. To može paralisati. Moramo naći način kako i gde da izbacimo taj bol iz sebe. To može kroz umetnost i lepotu, poeziju, ples. Da podsetimo sebe da postoji nada. Juče sam vam izrekla pesmu pesnika Rumija : „*Zvezda je slomljena, ali iz prašine ptica peva*“ ...Važno je ići duboko u sebe i naći mesto susreta naše tištine i pokreta i da govorimo iz tih tačaka. A, odatle se grade te nove političke vizije. To je kao plesač/ica i ples. Nerazdvojno. Ne možemo razdvojiti racionalno od intuicije. Jer, dok vam se obraćam racionalno vi me pratite i srcem i intuicijom. To je žensko alternativno znanje.

Ženski sud vrednuje žensko pamćenje, smatra ga legitimnim. Kada je u Južnoj Africi Mejra govorila svoje iskustvo, nije bilo državnog tužioca da je pita da li je imala naočare, da li je videla jasno to što je videla. Pretvarajući njenu traumu u objekat. Jer, kada žrtvu dva puta viktimiziramo, ona je deset puta viktimizirana. U

našem sudu imamo glas svedočenja i glas konteksta. Glas koji će dati politički kontekst. I tu je spoj sa racionalnim diskursom. I to što se desilo u Srebrenici i u celoj Bosni, mi čitamo kroz kontekst.

Ženski sud kontekstualizuje i istorizuje zločin, dok tradicionalni sud to ne radi. I tako gradimo novu političku paradigmu. Imamo potpuno novi diskurs, koji nije čak ni rodni. Imamo porotu mudrih žena, imamo svedokinja-ekspertkinje. To izgleda i zvuči kao sud, koristi sudska formu, ali je ustvari mnogo subverzivnije.

Prvi put smo to uradile izvan Indije u Libanu, u Bejrutu. Sve su žene došle iako se dan ranije u džamiji govorilo: "Ko su te žene? Kakav je to sud?". To ljudima zvuči naivno. Jer sve što žene rade ne može biti niti opasno niti ozbiljno. A, mi smo obrađivale vrlo ozbiljne teme – trafiking, migracije, ekonomska blokada Kube, rat u Iraku, šta se dešava u Palestini, siromaštvo u Africi...

Ženski sudovi – kreiranje drugačije etike

Iz političkog sveta je uklonjena etika. Naučnici koji stvore sve te nuklearne bombe, odu na vikend i njih ne zanimaju posledice. Njih ne zanima koliko će to koštati u ljudskim životima. Oni nikad neće videti posledice. Nikad nisu videli posledice Hirošime ili Nagasakija. Oni odvajaju racionalno od emocionalnog. A, to su dve ključne tačke naše svesti, koje se ne mogu isključiti. *Ženski sudovi* govore da mi moramo vratiti etiku – etiku brige, povezanost zajednice, empatiju. U vezi sa tim, mene je rasplakalo kad ste u vašoj knjizi (*Ženska*

strana rata) spominjale pakete koje ste slale ljudima u opkoljenom Sarajevu. O tome bih mogla pričati satima. Iz vaše knjige sam naučila toliko mnogo. To je upravo ta drugačija etika. I zašto bi je mi spominjale samo u malim grupama? Moramo se usuditi i reći svetu da imamo drugačiju mudrost, drugačiju politiku. Jer žene dolaze, iako plešući, one dolaze...

Pojam pravde koju nudimo moramo razjasniti. To je restorativna pravda, koja teži da povrati nečije dostojanstvo. Mi nudimo dostojanstvo umesto jednakosti pred zakonom. Jer, jednakost je veoma često prazna reč. U demokratijama imate pravo da glasate i vi ste tada navodno jednakvi. Međutim, neophodno je da stavite jednakost u kontekst. A kontekst je nejednak, jer većina nema šta im je potrebno. I kako smo mi onda jednakvi, kad vi imate privilegije i moć, a ja nemam ništa?

Naš pojam pravde podrazumeva izlečenje čitavih zajednica, ne samo pojedinki i pojedinaca. A, za to je potrebno vreme. Hag će osuditi zločince, ali komšija koji je silovao moju kćerku, njega ne mogu poslati u Hag. A, neće možda biti izведен ni pred Specijalni sud u Bosni. Kako ćemo to izlečiti? Ako to ne uradimo, današnje žrtve genocida mogu otvoriti novi krug zločina.

Za kraj ću preneti jednu od priča „žena za utehu“. Radile smo dugo sa njima u Aziji. Nakon ženskog suda u Tokiju postavile smo tri zahteva koja smo uputile Komisiji UN za ljudska prava – da japanska vlada plati odštetu, prizna zločin i traži oproštaj od žena. Japanska

vlada je osmisnila fond za odštetu - 20.000 dolara po osobi. Nije to bio veliki novac, ali neke su zaista bile u teškoj situaciji. Naravno, time ne može nadoknaditi 50 godina čutanja. Neke žene su to uzele. Otputovala sam u Manilu, u kuću za žene „Lola“ i (bake) gde su mnoge od njih živele, jer ih se nakon suđenja odrekla porodica, saznavši šta im se desilo.

kada sam jednu od njih pitala šta je uradila sa novcem, ona mi je odgovorila da sačekam i sklopim oči. U ruke mi je stavila par cipela za ples.

Način da se žene zaleče, i da se u tome uspe, leži u tome da im se dozvoli da govore kao Majka Mejra, a da im se a priori veruje i prihvata njihovo svedočenje kao istinito.

(*Izlaganje Korin Kumar/Corinne Kumar na međunarodnoj konferenciji ‘Tranziciona pravda – feministički pristup’, održanoj u Beogradu, 9. jula 2009. godine, u organizaciji Žena u crnom*)

Majka Mejra Dautović

„U mene je bol moja najteža, ali je svakoj majci teško... ako ne možemo promijeniti stanje, možemo da radimo da bude mira, da nema više mržnji”.

Početkom 1992. godine, kada su mi djeca odvedena, tragajući za njima, istog momenta sam počela pomagati ljudima. Prvo sam počela pomagati izbjeglicama koje su se slivale sa sela. Koliko god sam mogla pomagala sam i ujedno tragala za djecom, kao da su živa, ne

znajući da su mrtvi. Sve do devedeset i pete bila sam u Prijedoru. Kada sam izšla 1995. u devetom mjesecu iz Prijedora, dvadeset i nekog sam stigla u Petrovac i odmah se uključila u dvije-tri organizacije: Udruženje žena Bošnjakinja, Udruženje Prijedorčana, Crveni krst. U Crvenom krstu smo radile sa ženama, majkama koje su izgubile djecu i neće da kažu, a ne mogu da priznaju da su mrtva, nego za njih su jednostavno živa.

Dana sedmog desetog mjeseca (oktobra) 2000. godine ukopala sam djecu. Sedamnaestog desetog sam podjeliла 1.200 paketa: šeststotina Srbiма, šeststotina Muslimanima. Nisam gledala razliku između ljudi, to nikada nisam gledala.

Ja nisam odustala, ja pomažem studentima, molim profesore da pomognu tuđoj djeci, jer nemam svoju, kad mogu pomažem da se neko zaposli. Koliko god mogu pomažem i materijalno i moralno i kako god. Ja sam najsrećnija osoba kada to učinim.

Svaku majku za svojom djecom boli srce. Sve su to naša djeca. Ni jedna majka nije rekla da njeno djete ide u rat. Ali takva je bila sudbina i mi od sudbine ne možemo pobjeći. Ali je neko to uradio i taj neko ima ime i prezime, kao što naša djeca imaju ime i prezime.

Jednostavno, u mene je bol moja najteža, ali je svakoj majci teško, svaku boli srce. Ali, ako ne možemo promijeniti stanje, možemo da radimo da bude mira, da nema više mržnje. Ova komisija REKOM je prijeka potreba. Moramo vršiti pritisak na vlade. Piramidu moramo graditi prema gore, a ne prema dole. Bog mi je dao snagu. Zaccrtam cilj i ja dobijam snagu da to ostvarim. Sve se može izdržati. I moramo i trebamo.

U Prijedoru je svako drugi bio mješani brak. U mojoj

familiji ima i Srba i Hrvata i Švaba i Engleza i Amerikanaca. Ljudi su svi jednaki, i moja i tvoja krv su crvene.

*(Izlaganje Majke Mejre Dautović iz Bihaća (BiH)
9. oktobra 2009. na konsultacijama za Rekom, u
Beogradu, u CZKD-u, u organizaciji Žena u crnom)*

FEMINISTIČKI KONCEPT ETIKE BRIGE

*“Briga mora da čini sastavni dio univerzalne etike,
na isti način kao što je to pravda“*

Počevši od feminističke definicije koja brigu shvata kao *društvenu i moralnu praksu koju karakteriše posvećenost ispravnog odnošenja prema sebi, drugima i materijalnom svijetu, kao i načine na koji se oni prepliću*³ razumijemo važnost ovog koncepta za procese tranzicione pravde. Ovaj pojam podrazumijeva više od puke osjećajnosti koja lako sklizne u sentimentalnost, zahtijeva djelovanje (ili nedjelovanje) za dobrobit onoga za koga se brinemo. Ona postavlja temelje drugačijih vidova ljudske komunikacije i nove političke vizije. „*Uslov je vidjeti tuđu stvarnost kao svoju mogućnost a to proističe iz nastojanja da se shvati tuđa realnost. Kada ponašanje onoga koji se brine zrači brižnošću onaj za koga se brine postaje jači i ne osjeća se samo kao da mu je nešto dano nego da mu je nešto pridodano*

⁴

Korisnost etike brige ogleda se u tome što proizilazi iz osjećanja i uvažava racionalnost. Odnosi se na bazičnu ljudskost. Briga je moralni osjećaj koji vodi ka osjećanju da smo u stalnoj komunikaciji sa drugima i posvećeni nekome. Oslanja se na povezanost zato što kapacitet brige razvijamo iz toga što je za nas, da

³ Selma Sevenhuijsen , Vrednosti koje održavaju život: etika brige o ranjivosti i zaštiti, Suočavanje sa prošlošću feministički pristup, ŽUC Beograd,2005

⁴ Nel Noddings, Etika brižnosti, Treća br 7, Centar za ženske studije Zagreb,2002

bi preživjeli neko brinuo u djetinjstvu, a to iskustvo omogućava da i mi brinemo o drugima. Važan je i uravnotežen pristup tj. svijest o granici između onog koji brine i o kome se brine, uvažavanje te razlike i izbjegavanje automatizma i navika je ono što čini brigu etičnom, i oslobađa je zavisničkog odnosa.

Tvrđilo se da briga ne može dati smjernice za šira pitanja socijalne pravde jer se smatrala vrlinom koja oblikuje ponašanja samo na ličnom nivou. Ovo ubjedjenje proističe iz patrijarhalnog shvatanja o "ženskoj vrlini" u kojoj se traži "žrtvovanje" (zanemarivanje sebe, svojih životnih projekata u interesu zadovoljenja drugoga) što nužno isključuje osjećanje unutrašnjeg zadovoljstva i samopoštovanja. Na taj način je i sama briga bile obezvrijedena. Po feminističkom shvatanju briga je bažican odnos lišen tradicionalne moći, i nužan uslov funkcionalisanja pravde. Ako se zalažemo za nepatrijarhalno društvo, vjerovatno ćemo se zalažati za koncept solidarnosti-u-brizi, koja zahtijeva da prepoznamo i stvorimo primjerene slike brige. Ovo je značajna promjena u gledanju na etiku (počevši od C.Gillligen i N.Noddingsa) jer se oslanja na nove načine moralnoga znanja koji proističu iz ženskog iskustva (materinstva i staranje o bližnjim u porodici). Neophodno je uvažavati valjanost i muškog i ženskog tipa moralnog rasuđivanja. Ova dva tipa su komplementarna i nedjeljiva u moralnom djelovanju. Briga obezbjeđuje da se na ljude gleda kao na ljude, a ne kao na nečije gospodare ili potčinjene nekome. U socijalnom kontekstu da bi održali solidarnost-u-brizi važno je da stalno tražimo odgovore na pitanja: 1. Kakve su veze brige, ako uopšte postoje, između mene i anonim-

nih ljudi u potrebi u mojoju društvu? 2. Kakva vrsta društva želimo biti? Želimo li biti brinuće društvo?⁵

Praksa zasnovana na feminističkoj etici brige

Da bi se ponašali u skladu sa etikom brige neophodan je aktivan interes i posvećenost. Ovakav stav poštuje potencijal za slobodu, mudrost i kreativnost drugog a što je neophodno da bi u procesu suočavanja sa bolom došlo do izlečenja. Neophodno je uložiti velike napore da bi se ispunili uslovi koji obezbeđuju ove prakse u savremenom društvu koje je dehumanizovano ratovima i tržištem. Vrijedi pokušavati razvijati sledeće princip: **Pažnju** koja podrazumijeva empatiju (pokušaj da se stavimo na mjesto drugoga) i saosjećanje (razumijevanje patnji i radosti drugih), bezuslovna ljubav (koja teži zaštiti drugosti drugog i „viđenje drugig/ge kako on/a vidi sebe”), i demokratsko slušanje (pažnja kao umijeće komunikacije u politici).⁶

Ovakav odnos dovodi do drugačijeg pogleda na odgovornost koja se javlja u paradigmi zaštite pune straha kada se odgovornost prebacuje na druge. Ovdje odgovornost znači da adekvatno odgovorimo potrebama drugih, sposobnost da reagujemo na patnju, bol i ponižavanje i preduzmemmo konkretne korake ka promjeni situacije. Brižnost podrazumijeva i brigu o sebi, voljnost da se suočimo sa emocijama kao što su strah, mržnja, očaj, odricanje, usamljenost, da preispis-

5 Werren Thomas Reich, *Mit o ugovoru ili mit o brizi?* Narativno porijeklo bioetike ,naučni rad , 1996,559 -576

6 Selma Sevenhuijsen , *Vrednosti koje održavaju život: etika brige o ranjivosti i zaštiti, Suočavanje sa prošlošću feministički pristup,* ŽUC Beograd,2005 – skraćeno i preuzeto iz ovog rada.

tujemo sopstvenu vrijednost i sistem vjerovanja.
Povjerenje, je takođe važno, kada smo u položaju pružanja brige treba da nastojimo da pokazujemo dobru volju i pouzdanost ali i da razumijemo razloge za nepovjerenje i mržnju koju drugi mogu imati prema nama.

Razvijanje **velikodušnosti** kao sposobnosti da cijenimo davanje iznad primanja, iskrena pažnja ne traži ništa za uzvrat, već je prije dar koji nam je dodijeljen i koji razmjenjujemo sa drugima.

Neophodno je **ispunjavanje obećanja i praštanje**, sposobnost da se priznaju greške i odlučnost za promjene, podrazumijeva odbijanje da budemo zatočenice nepravde koja nam je učinjena. Na taj način odbijamo da svoje mane projektujemo na druge.

Takođe, da **poštujemo pluralnosti** jer u svijetu živimo sa drugima koji su različiti od nas, i da nastojimo da **postupamo u skladu sa istinitošću i poštenjem** prema sebi i drugima. Važna je i **skromnost** kao mogućnost da smo sposobni da istovremeno budemo u sopstvenom položaju i da se iz ovog položaja izmjestimo, da obraćamo pažnju na gledišta drugih i da razmišljamo o sopstvenim vrijednostima i interpretacijama onoga što se dešava..

Briga usmjerena ka ljudskom napretku nosi u sebi iscjeljujući efekat, nosi **nadu**.

Razlozi zašto feministička etika brige može da doprinese poretku mira

Uprkos svih kontraverzi koje su u vezi sa feminističkim konceptom etike brige stojimo na stanovištu da ima dovoljno argumenata da ovaj koncept u budućnosti može da ponudi značajan doprinos razvoju mira, i nezaobilazan je u procesima tranzicione pravde zato što:

- predstavlja napor u stvaranju novog simboličkog poretka u kojemu će se razvijati identifikacija sa sposobnostima koje su tradicionalno označene kao „ženske“, kao i afirmisati mišljenje da žene mogu više da doprinesu aktivnim angažovanjem u političkim pregovorima i odlukama društva,

- prekoračuje granicu javno/privatno i može da doprinese političkim promjenama. „One govore ženski jezik odanosti, ljubavi i uvrede, ali one to govore sa javnim bijesom u javnom prostoru u kojemu to nije trebalo nikada da rade... njihove akcije su izvor nade i svjedoće o mogućnosti pomirenja“ (Sara Rudik o akcijama žena u Irskoj, Bosni , Izraelu i Palestini),

- pravi razliku između Zaštite i Brige. Dok zaštita traži, u svojoj biti, odbrambenu reakciju i preuzimanje moći , briga uključuje i preuzimanje interesa i potreba drugih kao osnovu za akciju.“Vidjeti tuđu stvarnost kao svoju mogućnost“(Nel Noddings),

- Iako je ovaj koncept na margini političkog djelovanja moramo vjerovati da će se u budućnosti pomjeriti ka centru i postati praksa pluralnosti protiv straha i nepovjerenja.

Naše ljudsko postojanje neminovno je u vezi sa drugim bićem, sa komunikacijom, razmjenom, sa dogovorima,

sa mrežom međuzavisnih odnosa. Prema tome briga bi trebalo da čini sastavni dio univerzalne etike, kao što je to i pravda za život u zajednici. Isto tako, svaki etički čin podrazumijeva slobodu izbora u konkretnoj situaciji, i u sebi sadrži osjećanja i racionalnost.

U ženskim sudovima feministička etika brige je utkana u temelje procesa i čini ih jedinstvenim prostorom ljudske razmjene koja daje nadu da je pravda dostižna i mir ostvariv.

Ljupka Kovačević

O feminističkom pojmu pravde

Htela sam da nas podsetim jednog jako važnog istraživanja koje uradila feministička teoretičarka Karol Giligen, pre petnaest, dvadeset godina. Ona je ispitala devojčice i dečake, šta za njih znači pravda. Dečaci su različito govorili od devojčica. Dečaci su govorili o činjenicama, o tome što je moje, što je tvoje, a devojčice su govorile o brizi.

Iz ovog muškog načina razmišljanja izašla je krivično-pravna pravda, međunarodni, domaći, lokalni sudovi, zakoni, statuti, ustav, itd. I to je nešto što je važno, neophodno.

Međutim, to nije dovoljno. O tome šta je pravda za žene, u ovoj muškoj civilizaciji nije dobilo mnogo prostora, jer su se emocije vezale za žensku vrednost koja

nije vredna, koja nije važna, koja je nebitna, nevidljiva, koja je manje, ona je stalno manje.

Feministkinje su se u odnosu na ove dve linije odredile.

Ja bih onda to nazvala feministički pojам правде.

Feministički pojам правде znači da nam je jednakо važno i ono što zovemo krivično-pravna pravda i ono što je briga za druge. Da nam je važno kako se druge osećaju. Da su nama važne emocije one druge i da mi, kada kažemo da nam je jednakо važan sud, kao što nam je jednakо važno kako se osećamo, mi zapravo onda imamo jedan feministički čin.

Na taj način izbacujemo hijerarhiju moći koja je osnovna tvar patrijarhata.

Pre neki dan, dok sam čitala jednu priču iz knjige Janje Beč „Pucanje duše“, jedna od žena koja je preživela zločine u Bosni i Hercegovini, pita: „Da li je njih nas žao?“.

To je ključna stvar. Mi stalno hoćemo da ubacimo da su sa jedne strane emocije, a sa druge strane je pravda. Trauma je pitanje pravde, i jednakо je važno kao i kažnjavanje zločinaca.

Ričard Goldston je u Memorijalnom muzeju holokausta 1997. godine rekao: „Haški tribunal služi da se zločin individualizuje, da krivica ne bude kolektivna, da se pamti, a treće je isceljivanje ranjenih ljudi“. Stalno se podsećamo da bi trebalo da se zabeleži, jer ako se ne zabeleži postoji prostor za maštanje, fantaziranje. Neophodno je da beležimo, ali i da se brinemо jedna o drugoj.

Ja bih podržala ideje o narodnim/ženskim tribunalima. Građani su se organizovali još od Raselovog tribunalala i više ne mare za državu, ne uvažavaju više te fašističke i globalističke države, nego prave svoje tribunale. Ja sam za to da mi pravimo ženski, ili neki drugi tribunal. To je važno.

Mi moramo da mislimo na osećanja. I na to da je nama jednako važan proces kao i cilj. Ne smemo da zaboravimo da ima iskustava koja nam govore zašto je to važno. Jednako je važno da se brinemo jedna za drugu, kao i činjenična pravda. Jedno je ženski, a drugo je feministički pristup. Moramo imati na umu da ta dva pojma nisu ista. U ženskim organizacijama, na primer, napravimo principe i onda ih prekršimo zato što nam je važno kako se žena oseća. To je ženski. Međutim, kada mi nađemo ravnotežu između toga kako se žena oseća i principa, onda je to feministički. To je meni ključna razlika. Ja ne zagovaram ženski princip - da mi svo vreme plaćemo, i da samo imamo emocije kao ključnu stvar. Feministički znači da nam je jednako važno i ono racionalno, činjenice, zločini, principi, statuti, a sa druge strane, jednako nam je važno kako se osećamo, a ne da su nam osećanja važnija. Žene u crnom neguju feminističke činove pravde: to je kad se ide na suđenja i brine za porodice na suđenjima, kad se posećuju mesta bola, zločina, tegobna mesta, kada tražimo oproštaj za zločine koji su učinjeni u naše ime. U nekom smislu oproštaj i izvinjenje su ženski pojmovi. Žene praštaju češće, a muškarci se svete.

Za vreme rata je bilo puno feministkinja koje su radile na tome da transformišu svoj bol, bes, tugu, bespomoćnost, krivicu. I imamo dobre uspehe.

Šest feministkinja sa četiri kontinenta su u statut Međunarodnog krivičnog suda uvele feministički pristup: silovanje u ratu je definisano kao ratni zločin protiv humanosti. To je usvojeno Rimskim statutom (Međunarodni krivični sud) 1998. godine, koji je definisao četiri zločina protiv žena kao ratni zločin: silovanje u ratu, seksualno ropstvo, prisilnu trudnoću i prisilnu prostituciju.

Savet bezbednosti UN 19. juna 2008. godine je prihvatio Rezoluciju 1820 koja govori o tome da bi trebalo da se zaustave svi činovi seksualnog nasilja protiv civilnih lica u konfliktnim zonama. Mnogo je opasnije biti žena u ratnoj zoni, nego vojnik u oružanom sukobu... to su rekli muškarci u UN, zahvaljujući feministkinjama.

(Izlaganje Lepe Mlađenović, u Beogradu 9. oktobra 2009. u CZKD-u, u Beogradu, u CZKD-u, u organizaciji Žena u crnom).

MOĆ ŽENSKIH SVJEDOČENJA

Što znači biti svjedokinja sebe odnosno svjedočiti o vlastitom iskustvu jedno je od onih pitanja koja izazivaju nelagodu, kako za povijesnu naraciju jer remeti mogućnost njene tkz. objektivne analize, tako i za političke projekte i njihove ovjerovitelje jer režimi moći funkcioniraju putem političkih uopćavanja i statističkih pokazatelja, pri čemu se svjedočenja koriste funkcionalno, kao slučajevi za potkrepu određenih političkih ciljeva, ili ideološku manipulaciju.

Što znači biti svjedokinjom sebe, za ženu je čin svjedočanstva o себstvu kao osobnom iskustvenom događaju, a istodobno potvrđuje ono na što sam riječ svjedočiti upućuje: a to je vjerodostojnost samog događajnog čina, odnosno, potvrda njegove istinitosti. Svjedočiti sobom, iz feminističkog motrišta, znači moći se artikulirati i biti ohrabrenom preuzeti taj rizik. Za feministkinje svjedočenje je političko djelovanje. No, na samom početku niz pitanja se, poput čavala, kače na format svjedočenja.

O kom svjedočenju je riječ i kako o njemu svjedočiti? Ili, ako radikaliziram pitanje, o čemu svjedočiti bivajući svjedokinjom pustošenja, poniženja, poništenja, nestajanja sebe same, svjedokinjom onoga što je Belma Bećirbašić (Bećirbašić, 2008. godine), novinarka i teoretičarka iz Sarajeva, pišući o ženama koje su pretrpjele silovanje u Bosni i Hercegovini u devedesetima, imenovala, aludirajući na Agambenovskog *Homo Sacer*, „prezrenim sebstvom“ (Agamben, 2006. godine)? Kako se to „prezreno“ oglašava, što se

oko njega oglašava, a kako sam govor svjedokinje ne bi zvonio tek kao personifikacija zločina koja iskaz skamenjuje u traumatskoj poziciji jednog dezintegrirajućeg – odsutnog subjekta, ili preciznije, odsutnog ženskog subjekta? Je li moguće – to odsutno, to negirajuće, potisnuto, odlijepiti od sebe kao jedine identitetske matrice koja se oko njega splela, a u ime vlastitog života? Ili, još važnije, kako je moguće transformirati to u potencijalnost subjekta, ako koristim ovog trenutka misao Judith Butler (Butler, 2004., 2007.), a što znači do koje je mjere, preuzimajući kontrolu nad svojim „prezrenim“ iskustvom i suočavajući se sa svojom traumom, moguće postati subjektom vlastita života? Ili, je li prorada traume zapravo moguća? I što jest prorada traume?

Ako razmišljamo dalje, što je istinito u tom događaju ženskog poniženja do potpune ništavnosti sebstva? Ili, je li pak istina primjerena ili dovoljno komodna riječ da se u nju upiše, da se njome obznani ta ženska priča koja kristalizira odsustvo suverenosti nad vlastitim životom, onog koji je zbog političkog rauloga (kolonijalnog, imperijalnog, nacionalističkog, ratnog) ili patrijarhalno-muškog ili neoliberalno-falogocentričnog, proglašen „životom nedostojnim življenja“, ako se vratimo na poznatu Agambenovsku misao.

Pokušat ću tek ponešto reći o moći ženskih svjedočenja na primjeru djelovanja jedne svjetske organizacije, bolje rečeno, civilne mreže El Taller International. No, prije toga, željela bih moći svjedočenja kontekstualizirati. Svjedočenje je postalo predmet znatnijeg teorijskog

interesa tijekom posljednja tri desetljeća. Danas se o tomu može govoriti u kontekstu onoga što je na tragu Emmanuel Lévinasove (*Lévinas*, 1948.) i Jean Baudrillardove (Baudrillard, 1983.) inačice, imenovano „invazija sjene“, ili onoga što primjerice Farida Akhter, aktivistkinja i teoretičarka iz Bangladeša u razgovoru o važnosti El Taller alternativnih sudova pravde u okviru „International roundtable / reflections on the Courts of Women“ održanom u Bengaluru u Indiji (27-29. ožujak/mart 2009.), naziva zahtjevom za „suverenitetom lokalnog protiv globalnog“ u cilju rekonstitucije političkog subjekta s marginе, a koji nosi atribuciju lokalne zajednice. Prevedeno na jezik svjedočenja, riječ je o glasu onih koji jedini imaju suvereno pravo govora o svom iskustvu, a koji su zbog niza razloga (od kolonijalnog podčinjavanja do neoliberalnog kapitalističkog ropstva) razvlašteni od vlastitog glasa i time artikulacije vlastitog iskustva.

Danas se o važnosti svjedočenja govori u kontekstu emancipacijskih pokreta i potreba za javnim svjedočenjem oprimjerenum u različitim vidovima i različitim povodima – od Centralne i Južne Amerike do Južne Afrike i Jugoistočne Azije, pri čemu su zasigurno najpoznatije komisije za istinu i pomirenje. Ili u kontekstu svjedočenja žena o besprizornim torturama, napose o silovanjima, od početka devedesetih godina kada je Kim Hak-Sun 1991. godine, zajedno s još dvije Koreanke, nekada imenovane kao „žene za zabavu/ugodu“ japanskom militarističkom ustroju, na okružnom sudu u Tokiju (Hak-Sun, Kim, 1995), progovorila o seksualnom zlostavljanju nakon gotovo pedeset godina, zahtijevajući službenu ispriku i pojedinačnu

odštetu od japanske vlade.

No, ono što jest razvidno, a to je suvremenii kontekst preklopivosti različitih diskurza o svjedočanstvima i svjedočenju unutar mnogih prostora (teorijskih, aktivističkih, umjetničkih), koji permanentno uzne-miruju službene naracije, kako one ovlaštenopolitičke i nerijetko pravno-potkrepljene, tako i one povijesne i književne. Nekako istovremeno kada konkretni činovi svjedočenja postaju izvori spoznaje o dugotra-jnim ljudskim torturama određenih društvenih sku-pina i društava (poglavito domorodačkih zajednica, odnosno onih pod kolonijalnom vlašću op.), a prva svjedočanstva žena o seksualnom zlostavljanju – javni podsjetnik o patrijarhalno-militarističkom modelu društva, teoretičarke/i iz tzv. Trećeg svijeta i femi-nistkinje/feministi započinju angažiranu teorijsku raspravu o važnosti svjedočenja i političnosti glasa žena i svih drugih Drugih (marginalnih, deprivilegi-ranih, potlačenih). Ako parafraziram postkolonija-lnog teoretičara Billa Aschrofta, svi ti uvidi i procesi proizvode „zone neizvjesnosti“ (Aschroft: 2001:113) u političkom životu, u zvaničnoj interpretaciji istine, u teoriji, u subjektivnom iskustvu ljudi, a suočavanjem s drugim i drukčijim istinama, pomiču mesta sigurnosti te adresiraju društvenu odgovornost.

Usporedio s time, u devedesetim godinama uspostavlja-ju se *ad hoc* sudovi (Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju i Međunarodni kazneni sud za Ruandu) koji, iako konceptualiziraju i procesuiraju seksualno nasilje u ratu kao genocidni akt i/ili torturu, ovjeravaju i traumu svjedočenja i nedostatak restorativnih eleme-nata, a na što upozoruju feministkinje (Radačić, 2004.).

sastavni su dio samog procesa. Svjedočenje u kontekstu institucija „Zapada“ u pravilu je vezano uz pravni diskurz i potražuje pravne sadržaje, i u njih ukalupljenu narativnu strukturu istine.

Svjedočanstvo koje se, kad je posrijedi literarni tekst, često imenuje „testimonijalnim“, izravno se suprostavlja tom (pravnom) formatu, takvoj reprezentaciji kao načinu i pojmu istine u reprezentaciji. Svjedočenje kao „testimony“ ili „testimonio“ u pravilu znači nešto drugo, a njegova moć proizlazi, kako je rekao poznati postkolonijalni teoretičar Bill Aschroft, kako iz njegove neodloživosti za upadom, za objavom, tako i njegove nužne identifikacije i poveznice osobnog i političkog. Pripovjedatelj/ica testimonijalnog je stvarna osoba kao što je svjedočenje zbiljski čin i mjesto samoidentifikacije, stoga ono i proizvodi *senzaciju* iskustva - zbiljskog. I utoliko, nadu.

Stoga, ako je nosivi doprinos svjedočenja koje, metaforički imenovana - „javna intima/intimnost“, oglašava one koji su povijesno bile utišani, bezglasni, poniženi, dakle Drugi /oni koji imaju status Drugosti, te time izravnio siječe historizaciju linearног *master-narativa*, nosiva uloga svjedočenja je, ne u reproduciraju povijesnih priča već naprotiv, u moći da ih se učini vidljivima. Sam čin iskazivosti priče, sam čin ne bi li se ona uistinu čula, ne samo što potiče proces samopredstavljanja već i kontrolu nad reprezentacijom koja pomjera smisao tkz. objektivne istine, dajući prvenstvo „iskustvenoj istini“, ili onomu što je trag zbiljskog u povijesti, a što daje šansu da se sučelimo sa zbiljskim, što posve pomiče granice /sposobnosti racionalnih analiza. Politika nade u ovom slučaju izravno konstruira politiku odgovornosti.

Ako jest točno, na Kristevinom tragu, da subjekt postoji tek kada se upiše u diskurz, koji je i čin i mjesto njegove objave, onda su ova svjedočenja višestruko važna.

Jacques De Ville je, uključujući se u raspru o smislu približnosti i ljudskoj bliskosti, zapisao: "Kada je Antigona pokopala svog brata, ona to nije učinila samo iz ljubavi već zbog razloga pravednosti", zapitavši se: "Ne primjećujemo li one koji ne mogu ponuditi protest, negoli tek tišinu?"

Sudovi žena, kojih je u organizaciji El Tallera, od 1993. godine održano tridesetak, tiču se i jednog i drugog; i doživljaja pravednosti i načina na koji je moguće nositi se s povijesnom, ili spolnom/rodnom uštkanošću i pitanjem kako pokidati lance povijesne tišine. Zamišljeni kao kreacija prostora kao prostora javnog svjedočenja žena, oni razbijaju tišinu, revitaliziraju pamćenje i „kultiviraju“ nadu kako bi rekla njihova promicateljica, indijska teoretičarka i aktivistkinja Corinne Kumar. I to čine, ma kako patetično zvučalo, prije svega pozivom na ljudsku/društvenu odgovornost oko proizvodnje patnje i nasilja, kao i pokušajima da se pronađu načini zacjeljenja, osobnog i onog na razini zajednice – kako bi se uopće moglo nastaviti živjeti. Riječ je, moram odmah reći, o jednom znakovitom ljudskom „eksperimentu“ s puno otvorenih pitanja, čini mi se da je ljudski najrelevantnije ono: „Postoji li uopće model pravde koji zacjeljuje?“.

Feministička teoretičarka prava Kirsten Campbell (2005), u članku "To Render Justice: Models of 'Justice' in the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia" (Campbell, 2005.), uz dva tradicionalna modela pravde – "proceduralni" i onaj koji potražuje

kažnjavanje, govori o još dva: o pravdi kao priznanju, i o pravdi kao pomirenju.

Na pitanje "Postoji li uopće model pravde koji zacjeljuje?", odgovor je neizvjestan. Ili, odgovor je zacijelo, ne. Ali imajući u vidu Sudove žena, a na nekoliko njih sam sudjelovala, nešto drugo zaokuplja moju pozornost, a tiče se ovog pitanja. Odgovornost nije pitanje kultiviranja volje, ili htijenja, već kako bez kalkulacije biti responsivna/responsivan spram druge/drugog, ako bih slobodno mogla parafrasirati jednu od postavki

Derride (Derrida, 1992.). Responsivnost je dvoznačna; u istoj riječi sabire se i prepliće odgovor i odnos spram drugoga/druge; stoga je svaki odgovor ljudskom biću istodobno i odnos spram njega, te implicira i proizvodi odgovaranje kao odgovornost. Odgovornost je uvijek pitanje responsivnosti kao odnosivosti i stoga pitanje ljudskog odnosa, ili ljudske bliskosti. Ukratko, prostor intersubjektivnosti. Ono što jest zanimljivo, a to su dva usporedna zbivanja koja teku tijekom sudova i koja, mimikrirajući „prave“ sudove (od svjedokinja do porote), imaju sve značajke „javne intimnosti“. Jedan je ničim nepomučen tijek osobnih svjedočenja u koje se ne intervenira, koja idu neprekidno. Žene koje svjedoče mogu u svakom trenutku ući u svoju tišinu, prekinuti svoju priču i ponovno nastaviti. S njima i uz njih su žene koje ih podržavaju. Svjedočeći, one revitaliziraju svoje dostojanstvo kao ženska/ljudska bića i taj emancipacijski efekt se očitava u samom činu. Drugi tijek tiče se vrijednosti zbivanja koja osobna svjedočanstva stvaraju tim činom.

Svojim svjedočenjima žene upisuju protuhegemonijsku povijesnu naraciju, svojim svjedočenjima one sebe

nanovo upisuju u povijest iz koje su bile izbrisane i time dekoloniziraju sustavnu logiku nasilja i isključivanja. Zahtijevajući političku odgovornost za proživljena iskustva, poniženja, podčinjavanja, one kreiraju nove društvene mogućnosti ljudskih prostora koje politiku osude transformiraju u politiku kritike i politiku poziva(nja) novih ljudskih poveznica. Ili, što nas uopće čini ljudskim bićima: koji su to preostali prostori ljudske društvenosti, a na koje nas testimonijalne naracije upućuju?

* Riječ je o neznatno izmjenjenom izlaganju „Moć ženskih svjedočenja“/”Power of Women's Testimonies“, prezentiranom na međunarodnom interdisciplinarnom skupu *Do Women Have Victory Day? Women's Traumatic Memory and Resistant Narratives / Imaju li žene svoj dan pobjede? Ženska traumatska sjećanja i naracije otpora*, održanom u Zagrebu, 8.i 9. svibnja 2009.

Reference:

Ashcroft, Bill (2001) *Postcolonial Transformation*, London and New York: Routledge.

Agamben, Giorgio (2006) *Homo Sacer. Suverena moć i goli život*, Zagreb: Multimedijalni institut Arkzin.

Baudrillard, Jean (1983) *In the Shadow of the Silent Majorities*, Cambridge: MIT Press.

Bećirbašić, Belma, (2008) „Tijelo kao tekst:Strategije upisivanja patrijarhalnog diskursa u tijelo“ (*magistarski rad obranjen u rujnu 2008 godine, Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije, Magistarski program “Rodne studije”, Univerzitet u Sarajevu, mentorica Biljana Kašić*).

Butler, Judith (2004) **Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence**, London & New York: Verso Books; Butler, Judith (2007) "Nasilje, žalovanje, politika", *Treća*, br.1., Vol.IX, str.69-87.

Campbell, Kirsten, "To Render Justice: Models of 'Justice' in the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. Center for the Study of Law and Society Jurisprudence and Social Policy Program", izlaganje u Center for the Study of Law and Society Bag Lunch Speaker Series. Paper 25, 2005, [posjećeno: 15 prosinca 2008]; dostupno na <http://repositories.cdlib.org/csls/lss/25/>.

Derrida, Jacques, (1992) **Deconstruction and the Possibility of Justice** (Cornell, Carlson, & Benjamin, ur.), New York: Routledge.

Hak-Sun, Kim, (1995) **The Korean Comfort Women Who Were Coercively Dragged Away for the Military** (True stories of the Korean comfort women: testimonies, the Korean Council for Women Drafted for Military Sexual Slavery by Japan and the Research Association, priređivač; Young Joo Lee; prijevod; Keith Howard, urednik), London & New York: Cassell.

Lévinas, Emmanuel (1948). "Reality and its Shadow", u Hand, S. (ur.)(1989) **The Levinas Reader**, Oxford: Blackwell Publishers, str. 129-143.

Radačić, Ivana (2004) "Granice međunarodnog kaznenog prava: jesu li žene napokon unutar granica?", *Treća*, br.2. vol. VI, str.40-58.

Biljana Kašić

MUŠKI ZLOČINI NAD ŽENAMA U RATU I MIRU

Rat i silovanje

U izlaganju koje slijedi autorka postavlja analitičku perspektivu na masovna silovanja žena koja su se dešavala u svim ratovima, i dešavaju se još uvijek, a da ona nisu u potpunosti istražena, niti su bila predmet političke analize.

Prvo, postavlja pitanje o funkciji silovanja generalno. Drugo, iznosi pet objašnjenja o funkciji silovanja u ratu.

Na kraju, ukazuje na logiku čutanja koja ratne zločine protiv žena karakteriše do danas.

Tekst smo za potrebe brošure skratile u detaljima nastojeći da ne promijenimo smisao i poruku analize.

O funkciji silovanja

Silovanja su jedan ekstremni akt nasilja, koji upotrebljava seks kao sredstvo. U psihi počinioca ono ne služi seksualnim ciljevima, nego artikulaciji besa, nasilju i vlasti nad ženom. Cilj je da se neka žena ponizi, unizi i da se potčini. Ovaj akti nasilja sprovodi se, naravno, seksualnim sredstvima.

Pošto je lični identitet najdublje isprepletan sa seksualnim identitetom, seksualnom formom nasilja biva pogodjeno personalno Ja u svom jezgru. Istraživanja silovanja u civilnim kontaktima pokazala su takođe da je razmara upotrebe sile u formi udaraca, davljenja i drugih surovosti često daleko prevazilazi onu meru nasilja koja bi bila neophodna radi samog silovanja. Same žrtve silovanja u najvećem broju slučajeva ne

doživljavaju taj čin kao seksualni čin, nego kao eks-tremnu i ponižavajuću formu upotrebe nasilja protiv svoje ličnosti i svoga tela, što je povezano sa snažnim strahovima od smrti. Ali i sami silovatelji jedva da nekada govore o seksualnom doživljaju. Svaki treći silovatelj ima prilikom silovanja seksualne funkcionalne smetnje. Ono što sami silovatelji artikulišu jesu osećanja neprijateljstva, agresije, moći i gospodarenja. Da rezimiram: može se reći da seksualnost silovatelja prilikom silovanja nije središnja tačka. Naprotiv, ona se instrumentalizuje radi izvršavanja nasilja. Dakle, može se zaključiti da se silovanje ni u kom slučaju ne može objašnjavati prirodom ili nagonom muške seksualnosti. Šta više, ono je jedan akt koji u visokom stepenu korespondira sa socijalnim i kulturnim kontekstom. Pri istraživanju društvene funkcije silovanja sve upućuje na to da nju regulišu nejednaki odnosi moći između polova: oni služe tome da se obezbedi određeni kulturni poredak između polova ili – ako preti opasnost da bude narušen – da se ponovo uspostavi. U silovateljskim kulturama sama opasnost silovanja i učestalost seksualnog nasilja doprinosili su formiraju identiteta žena (takođe i muškaraca). Saznanje da se zbog polne pripadnosti može biti izložen opasnosti napada na telo i psihu utiče, kao što je poznato, na svakodnevni život žena. Teror, koji počinje od opasnosti silovanja, pokazuje da silovanje ima jednu simboličku i socijalno determinišuću snagu i tamo gde nije neposredno aktuelan. Masovna silovanja u Drugom svetskom ratu i ona u Jugoslaviji određuju i utiču na poziciju, identitet i samoosećanje žena i u kasnijim periodima, i van tih granica.

O značenju silovanja tokom i nakon ratova

Kada se govori o značenju silovanja u kontekstu ratova, moraju se imati na umu dvije napomene: prvo, mora se poći od toga da silovanja nemaju funkciju koja bi bila ista u svim vremenima i svim društвima.

Dруго, objašnjenja nisu primarnо psihološkог karaktera, dakle, она су мање usmerena на то да objasne шта се одвија у silovatelju, а више да ukazu на то да се radi о kulturnim obrascima, који се више или мање ostvaruju „iza leđa“ у nesvjesnom individue, и нису nužno prisutni u budnoj svijesti.

1. teza: Silovanja spadaju u „pravila igre“ rata

Zander i Jor ukazale су на то да су silovanja у наза poznatoj istoriji u ratovima uvek postojala – то значи, dakле, и у društвима која су била „siromašна“ silovanjima. Ако се то у ratnim vremenima menjalo, dakле, ако је у ratovima ipak dolazilo до masovnih silovanja, без обзира на pređašnji kulturni kontekst, онда objašnjenje може бити у izrazito ritualizovanim ratnim zbivanjima. Rat је jedna ritualizovana, detaljno regulisana игра – користим ову у ovom ubilačком kontekstu neadekvatnu reč „игра“ зato što se при том поступа према preciznim pravilima igre. У globalnoj istorijskoj perspektivi све upućuje на то да је jedno pravilo igre било то да се unutar ovog rituala насиље према женама uvek priznavalo победнику у neposrednom poratnom periodu, и у osvajačkim situacijama. Не постоји ni jedno uputstvo u pregovorima који су negde bili vođeni да se spreče ova zlodela према женама. При том је irelevantno to da ли су на неки други начин ћенска tela bila

na raspolaganju, na primer u bordelima. To znači da mnogi muškarci u „slobodnom prostoru“ rata pribavaju silovanju: nije tu reč o seksualnosti, nego o sprovođenju seksualnog, polno specifičnog nasilja. Na kraju ratova seksualne nasilne orgije prema ženama traju po pravilu jedan do dva meseca i onda prestaju (tako npr. U Berlinu 1945. i u Nankingu 1937. godine).

2. teza: *U ratnim sukobima zloupotreba žena je deo muške komunikacije*

Silovanje se u ratovima mogu posmatrati kao krajnji simbolički izraz ponižavanja muškog protivnika.

Silovanje žena povlači za sobom jednu dodatnu priču: takoreći od muškarca do muškarca ide glas da muškarci iz okoline napadnutih žena nisu u stanju da zaštite „svoje“ žene. Time se oni povređuju i dezavuišu u svojoj muškosti. Ova komunikaciona funkcija između muškaraca i muškaraca jasno se ispoljila kada su u bivšoj Jugoslaviji slati autobusi sa ženama u šestom, sedmom i višim mesecima trudnoće preko neprijateljskih linija – najčešće sa ciničnim natpisima na prevoznim sredstvima o deci koja će se roditi. Ovaj efekat istaknut je i u istraživanjima Zanderove i Jorove. One izveštavaju o tome da su žrtve ratnih silovanja u proleće 1945. njihovi muževi smatrali odgovornim za taj čin, odnosno, da su muškarci prekidali veze zbog silovanja. Mnoge žene su zbog toga prečutale da su bile silovane. To znači: muškarci su smatrali sebe oštećenim u svojoj muškosti zbog zlostavljanja „svojih“ žena. U fokusu je posledica po muškarce, a ne patnje žena.

3. teza: Silovanja rezultiraju i iz imperativa muškosti koje armije postavljaju vojnicima, odnosno iz uzdizanja muškosti, što je jedna propratna pojava ratova u zapadnim kulturama

Jedan od razloga zbog kojeg je za muškarce atraktivno da postanu vojnici jeste u tome što je s tim povezano potvrđivanje i jačanje muškosti odnosno kao „ispit zrelosti u postajajući muškarcem“ (Haltiner, 1985).

Ako se razmotre još uvek važeće predstave o muškosti zapadnih društava, videće se, generalno uzev, da je definicija muškosti skoro nerazmrsivo stopljena sa heteroseksualnošću i monopolom sile: homoseksualac se u našoj kulturi shvata kao manje muževan od heteroseksualca, nežan, plašljiv muškarac. Armije sprovođe naređenja o muškosti na dve ravni: isključivanjem žena oni povezuju monopol sile sa muškošću; a bezobrazluci vezani za heteroseksualnost sastavni su deo svakodnevice u mnogim jedinicama. Sve to začinjeno je osećanjima muške nadmoći.

Osim toga, zapadna kultura karakteriše se mešavinom nasilja i erotike, odnosno, seksualnosti. Jezik je pri tom razotkrivajući: „osvaja se“ kako na bojnom polju, tako i u spavaćoj sobi; ulazak nemačkih trupa u Belgiju na početku Prvog svetskog rata označen je u engleskoj štampi kao „Rape of Belgium“ (silovanje Belgije), kao i irački napad na Kuvajt „Rape of Kuwait“; puška se naziva „vojnikovom nevestom“. Lista izraza koji povezuju nasilje i mušku seksualnost može se nastaviti u nedogled.

Konstrukcijom armija, odnosno onog u njima negovanog idealnog muškosti, na poseban način se stilizuje i spaja heteroseksualna muškost i nasilje i utoliko

utemeljuje (mada ne i determiniše) silovanje. To ne znači da svaki vojnik siluje. Međutim, to znači da su u konstrukciji vojnika ili – drukčije rečeno: u sposobnostima subjekata koji su armiji na raspolaganju, u kojima se određene kulturne predstave o muškosti isprepletane sa bićem vojnika – određeni načini ponašanja verovatniji nego drugi. Jer, kako će se reagovati u jednoj ostrašćenoj situaciji, kakvu rat predstavlja, ne zavisi samo od specifičnosti ove situacije, nego i od individualne, kao i društveno-kulturne raspoloživosti određenih strategija imitacije.

Jedno drugo objašnjenje za seksualne nasilničke ispade u ratovima pokazuje međuzavisnost između „muške“ psihologije i društvene konstrukcije muškosti. Džoan Smit dokazuje da ono, za vojnu organizaciju karakteristično negiranje i potiskivanje nežnih, senzibilnih i strašljivih osećanja, proizvodi jednu situaciju u kojoj muškarci stalno moraju da dokazuju svoj muški identitet. To se događa na taj način što takozvana „ženska“ svojstva kao empatija, uživljavanje i nežnost bivaju isključena. Ova osećanja su pretnja brižljivo konstruisanoj muškoj egzistenciji. Ako u ekstremnim situacijama ova osećanja ipak izbiju, ona izazivaju afekte protiv svega što je žensko. Posledica je što mnogi vojnici posežu za kulturno pripremljenim „muškim“ principom rešavanja, za koji su oni uz to još i kao eksperti obučeni: nasiljem, koje se onda pretvara u specifično seksualno nasilje protiv žena (Smith 1992).

4. teza: Silovanja u ratovima usmerena su na razaranje kulture protivnika

Prema tekućem shvatanju – pre svega vojnih strana – civilna lica, a to su u ratnim vremenima najvećim delom žene, bivaju na žalost, neizbežno pogodene ratnim dejstvima. Kao „istinski“ čin rata označava se sukob između vojnika. Ovoj idealnoj definiciji rata mogu da se suprotstave rezultati jednog istraživačkog projekta, čija je tema bila položaj žena u područjima zahvaćenim građanskim ratom u Mozambiku i Šri Lanci (Nordstrom 1991). Rezultat je bio da su civilna lica, žene i muškarci, bila ekstremno pogodjena ratom. Iz perspektive žena u područjima zahvaćenim ratom rat je pre svega bio sve drugo, a najmanje stvar muškaraca. Analiza je pokazala da nisu bili vojnici ti koji su stajali u centru ovih ratova, već civilna lica. Pri tome su žene bile taktički cilj od posebnog značaja: na osnovu svog kulturnog položaja, odnosno svog značaja u strukturi porodice, one su centralni cilj napada, ako se želi razoriti jedna kultura. Ovo razaranje kulture, dakle, upućenost na samo na pobedu nad drugom vojskom, može se shvatiti kao centralni cilj ratnih operacija, jer samo njenim razaranjem – a to se sprovodi razaranjem ljudi – može se sprovesti porobljavanje. Sistematsko uračunavanje civilnog stanovništva u ratne operacije potvrđuje se sledećim brojkama: u Prvom svetskom ratu ubijeno je neuporedivo više civila nego vojnih. Za tadašnji Sovjetski Savez u Drugom svetskom ratu navodi se brojka od 9 miliona vojnika i vojnikinja naspram 16 miliona civilnih građana i građanki. Za rat u Koreji u oficijelnim izveštajima navodi se relacija 1:5, za rat u Vijetnamu 1:13. Prema podacima UNICEF-a

iz 1989. godine 90% svih žrtava u ratovima vođenim posle Drugog svetskog rata treba tražiti među civilnim stanovništvom, uz veliki ideo žena i dece. U jednoj analizi sprovedenoj 1979. godine za buduće ratove navedena je relacija 1:100.

U okviru ovog sistematskog uključivanja civilnog stanovništva ukazuje se na to da je napad na žene jedna svesna militaristička taktika. Jedan dalji aspekt razaranja kulture može se videti u tome što ženska tela figuriraju kao simbolički predstavnici tela nekog naroda.

„na čijem se ličnostima, telu i životima provodi i proizvodi konstrukcija zajednice...“ (Wobbe 1993). To znači da nasilje koje se sprovodi nad ženama smera na telesni i personalni integritet jedne grupe. Ovo je, sa svoje strane, značajno za konstrukciju zajednice na specifičan način. Silovanje žena jedne zajednice može se, shodno tome, posmatrati kao simboličko silovanje tela ove zajednice (Wobbe 1993). Na ovoj pozadini dobijaju novo značenje i masovna silovanja koja prate sve ratove. Ona nisu ni u kom slučaju aktovi besmislene brutalnosti, već kulturno specifični aktovi sa strateškim razlogom. Žene su u ratnim područjima u svakom slučaju u goroj situaciji od muškaraca. Kao civilne stanovnice one su – zajedno sa decom i starim muškarcima – materijal rata. Tome odgovaraju opisi bosanskih izbeglica: „Žene, deca i stari ljudi vešali su bele zastave i ostajali u pozadini u nadi da kao nenaoružano civilno stanovništvo uživaju poseban status. Naivna računica se raspada. Onaj ko ne nosi oružje posebno je izložen napadu“. (Benard/Schloffer).

5. teza: Orgije silovanja imaju kao pozadinu kulturno uslovljeno preziranje žene, koje se u ekstremnim vremenima dodatno pojačava

Pored svih drugih motiva silovanje ostaje jedan ekstremni akt nasilja muškaraca nad ženama, koji ne bi bio moguć bez neprijateljstva u odnosu na žene. U svom „Izveštaju iz Zagreba“ hrvatska novinarka Ines Sabalić ukazala je na dimenziju besa i mržnje prema ženama, bez kojih se ne može objasniti specifična seksualna nasilnost nad ženama. Ona je naročito ukazala na strahote sa kvazi ritualnim karakterom, u kojima je u središtu bila ženskost tela. Tako su posle silovanja ženama odsecane grudi i rasporavani trbusi. Zbog specifičnog načina vršenja nasilja, ona to interpretira kao osobeni izraz mržnje prema ženama (Sabalić 1992.).

Žene u ratu, prema Brawnstelleru, nisu silovane samo „zato što pripadaju neprijateljskom taboru, nego i zato što su žene, i stoga su neprijatelji“ (Brawnsteller 1978.). Žene, po pravilu, ne očekuju da će masovno biti tretirane neprijateljski, niti znaju zašto. One su se – kako izveštavaju i žene iz bivše Jugoslavije – osećale sigurnim, dok se ludilo nije izlilo preko njih. Ako se podje od ove definicije, mora se reći da žene ne bivaju silovane zato što su neprijatelji, nego zato što su one objekt jedne fundamentalne mržnje, koja karakteriše ono nesvesno kulture i koja se aktuelizuje u kriznim vremenima. Tako su se pretnje ženama smrću i silovanja iznuđena oružjem povećala i u porodicama za skoro 30%. Nasilje prema ženama povećava se naročito posle nacionalističkih televizijskih emisija (Raiser 1993.). Ova mržnja neguje se, na primer, u društveno

prihvaćenoj pornografiji, koja u mirnim vremenima slavi fizičko nasilje muškaraca nad ženama i nudi jedan u sebi konzistentan sistem vrednosti ispunjen mržnjom. I pogled na kulturne proizvode zapadnog sveta razotkriva kultiviranje, odnosno, estetiziranje silovanja, što seže od otmice Sabinjanki do „Clock-work Orange“. Na ovoj pozadini rat je „avantura radi potvrđivanja i iskazivanja destruktivnih fantazija koje su nesvesno usmerene protiv žena“ (Pohl 1992.).

Logika čutanja

Preko strahota nad ženama nadvijalo se do sada istorijsko čutanje. I u istoriografiji se silovanje, premda je ono u ratovima i pogromima masovni fenomen, tretira kao pojedinačni fenomen. Muški istoričari pominju silovanja u nekim fusnotama ili koriste opise seksualnog nasilja nad ženama kada treba da se ukaže na posebnu dramatičnost jedne situacije. Time se negira da silovanja imaju jedan istorijski, odnosno strukturalni značaj u odnosima polova (Porter 1986.).

Na početku je rečeno da su silovanja drastičan napad na ženski subjektivitet uperen na razaranje tog subjekta. Ako se potiskuje i prečutkuje ovo iskustvo, onda to u kontekstu jedne kulture znači da su ženska iskustva, a time i ženski subjektivitet, izbrisani. Onda postoje samo ženska tela, sa kojima muškarci prave iskustva, a ta iskustva se interpretiraju prema kriterijumima koji ne dovode u pitanje njihovu društvenu poziciju moći. Oni koji imaju hegemonu poziciju u društvu poseduju moć imenovanja. „Ova moć da imenuju omogućava im da definišu iskustva, da određuju granice i vrednosti, da svakoj stvari odrede područje i svojstva; da određuju

šta se može izraziti, a šta ne; šta više, da kontrolišu samo opažanje.“ (Dworkin 1990.).

Marginalizovanjem, potiskivanjem ili „naturalizovanjem“ silovanja ono se iz kulturnog pamćenja gubi kao ekstremni i strukturalni oblik nasilja nad ženama (na primer, time što se silovanje predstavlja kao žalosna, ali „naturalna“ i nadalje nediskutabilna propratna pojava ratova, ili se, uprkos masovnosti, interpretira kao „divljaštvo poludelih hordi“).

Ovo čutanje odnosi se i na sadašnju situaciju u bivšoj Jugoslaviji. Očito je da su Crveni krst i druge humanitarne organizacije bile obaveštene o logorima za silovanje, a da od toga nisu pravile neku posebnu vrstu skandala, niti su to iznosile u javnost. UN su takođe raspolagale odgovarajućim informacijama. Uprkos tome, Komeserijat za izbeglice UN tvrdio je još i u oktobru 1992. „da ne postoje indicije o sistematskim silovanjima, već se radi o odmetnutim bandama“ (AMI 1993). Ines Sabalić izrazila je bojazan da bi se u slučaju Hrvatske i Bosne mogla ponoviti ženska iskustva sa ratom, utoliko što, uprkos širokoj javnosti, koja je u međuvremenu obaveštena o masovnim silovanjima, i ovde ostaju nekažnjeni ratni zločinci protiv žena (Sabalić, 1992.).

Ni internacionalna politika nije dugo vremena reagovala na logore za silovanje u Bosni, premda se u Njujorškom listu Newsday već u avgustu 1992. pojavio članak o logorima. Pre nego što je u ženskom magazinu Mona Lisa prihvaćena ta tema, jedna žena iz bivše Jugoslavije je mesecima bezuspešno pokušavala, prema izveštajima stanice „Ein Plus“, da skrene pažnju nemačkih političarki i političara na ono što se događa.

Tek kasnije je načinjen pokušaj da se silovanje kao sistematski, istorijski i politički događaj povrati u kulturno pamćenje i da se na taj način problematizuje i skandalizuje. Ovo reflektovanje i obelodanjivanje nasilja jeste sine qua non za promenu. Jer, tek kada se seksualno nasilje posmatra kao politički događaj, učini javnim i analizira, mogu se otkriti uzroci i okolnosti i promisliti strategija prevladavanja.

Mobilizacija empatičke javnosti mogla bi da ima još jedan efekat: ona bi mogla da služi tome da se žrtvama seksualnog nasilja stave na raspolaganje mogućnosti diskursa, odnosno artikulacije, unutar kojih bi se iskustvo moglo obelodaniti. Ono što karakteriše silovanja na kraju drugog svetskog rata, prema H. Sander i B. Jork, jeste, pored masovnosti, i činjenica da žrtve nisu govorile. To može da se pripiše i okolnosti da nije postojala mogućnost diskursa, unutar koga su žene mogle da artikulišu svoje doživljaje u formi koja bi očuvala njihovo dostojanstvo.

To znači da je do sada ovo centralno kulturno – nipošto marginalno – iskustvo žena ugušivano i brisano iz kulturnog pamćenja, odnosno u formi biologiziranja ili naturalizovanja proterivano na neizbežne – a u krajnjem „prirodne“ i istorijski manje značajne – marge. Odatle se ono mora vratiti u središte istorijskog i političkog diskursa.

(Rut Zajfert/Ruth Seifert, „Krieg und Vergewaltigung“, Alexandra Stiglemayer (izd), *Massenvergewaltigungen – Krieg gegen die Frauen*, Freiburg, 1993, str. 85-217)

(Prevela; Jelka Kljajić Imširović (Feminističke sveske 1, 1994.)

Žensko telo – bojno polje (Muški seksualni zločini nad ženama)

„Muškarci isključeni iz tajne darovanja života, nalaze u smrti mesto koje se, budući da oduzima život, smatra moćnijim od samog života.“

(Adrijana Kavarero, „Uprkos Platonu“)

Uvod

Istorijska dokumenta, kao i literatura ili umetnička dela, podsećaju nas da je silovanje žena, posebno silovanje žena u ratu konstanata svakog oružanog sukoba. Rimski mit o otmici Sabinjanki, koji je ovekovečen u poznatoj renesansnoj skulpturi, verovatno je najstarije sećanje na silovanje žena u ratu u našoj kulturi. Sa druge strane, biblijski tekstovi se vrlo licemereno odnose prema silovanju žena, nalažeći samo plaćanje novčane nadokande, i to - mužu, ili ocu silovane žene.

Patrijarhalna matrica neminovno je dovela do toga da je u ratu silovanje standard. Pri tom, nebitno je da li rat ima karakter agresorskog ili odslobodilačkog, sve strane u ratu žensko telo pretvaraju u bojno polje i time kažnjavaju protivničku stranu, a još jednom potvrđuju dubok prezir prema ženama.

Uprkos mnogim svedočanstvima o silovanju žena kao ratnom standardu, koja su bila najmasovnija u II svetskom ratu, tek je nakon rata u Bosni i Hercegovini zvanično skinut veo čutanja sa tog zločina. Feministkinje su iskoristile prisutnost teme silovanja u ratu u javnosti, što je za posledicu imalo to da je statut Međunarodnog suda za ratne zločine u bivšoj Jugo-

slaviji definisao ratno silovanje kao ratni zločin i kao zločin protiv humanosti. Nakon toga, *Međunarodni krivični sud* definiše četiri zločina protiv žena kao ratni zločin, a to su silovanje u ratu, seksualno ropstvo, prisilnu trudnoću i prisilnu prostituciju, a peti kaže "i svi ostali oblici seksualnog nasilja".

Japan – silovanje kao odmor ratnika

*„Bila sam devica. Desetorica muškaraca su me silovali...
Krv je lila iz naših vagina. Nisam mogla da hodam
nakon toga.“*

Japanski muškarci su od 1930. do 1945. godine silovali oko 200.000 žena – „žene za utehu“ (seksualne robinje) u „stacionarima za utehu“ (vojni bordeli). Žene su morale dnevno da usluže oko dvadeset muškaraca, a vikendom, žene su bile primorane da usluže od pedeset do sedamdeset muškaraca dnevno.

Japanska vlada je 1992. godine na ogroman pritisak feminističkih mreža, prvi put priznala da je ovo bio državno organizovani zločin. Japanski premijer se avgusta 1993. godine javno izvinio svim ženama koje su preživele.

Ovom zločinu se nije sudilo na vojnom tribunalu u Tokiju (sud za Daleki istok, koji su organizovale SAD, a sudio je vojnim starešinama Japana, 1948. godine). Godine 2000. organizovan je Ženski međunarodni tribunal ratnih zločina Japana za vojno seksualno ropstvo u Tokiju, koji je doneo presudu u kojoj se kaže da je car Hirohito krivično odgovoran za zločine protiv humanosti.

Berlin – masovna silovanja žena

„Dvadeset i tri vojnika jedan za drugim. Morala sam u bolnicu na zašivanje. Nikad više ne bih poželeta da imam nešto sa muškarcem.“

Kada je SSSR zauzeo glavni grad Nemačke, Berlin, počinjena su masovna silovanja žena. Blizu 80 posto silovanja u oblasti Berlina dogodilo se između 24. aprila i 3. maja 1945. godine. Žene su bile „divljač za odstrel“ – predmet osvete sovjetskih vojnika zbog zločina nacističke Nemačke i njenih muškaraca. Žene su najčešće silovane javno, a silovali su ih jedan muškarac za drugim, pojedine žene su višestruko silovane, silovane su trudnice i porodilje po bolnicama. Silovano je oko dva miliona nemačkih žena, a postoje svedočanstva o silovanju desetogodišnjakinja. Silovanja su podsticana, naime, lično ih je ohrabrivao Staljin, tvrdeći da sovjetski vojnici imaju pravo na odmor. Za ovaj zločin нико nikada nije odgovarao.

Vijetnam - silovanje žena kao vojna operacija

„Američki vojnici gurali su prazne flaše od piva u naše polne organe, a zatim ih punili komadima upaljenih cigareta. Ponovo su počeli da me siluju od jutra do večeri, tako da sam izgubila svest.“

Dvadesetogodišnja američka agresija na Vijetnam poznata kao Operacija „Rađanje sunca“, od 1955. do 1975. ostavila je za sobom dva i po miliona mrtvih. Žene su bile masovno silovane.

Dana 16. marta 1968. američki vojnici počinili su masakr u selu Mi Laj i tom prilikom silovano je stotine žena i ubili su 567 ljudi.

Za ovaj masakr osuđen je poručnik Vilijam Keli na kućni pritvor, a sad se slobodno kreće.

Bangladeš – silovanje kao oruđe rata za teritorije

„Nisam imala ništa osim užasa i suza.“

U martu 1971. godine Istočni Pakistan (kasnije Bangladeš) proglašio je nezavisnost od Zapadnog Pakistana. Za vreme devetomesečnog terora, ubijeno je tri miliona ljudi, a deset miliona prebeglo je u Indiju. Tom prilikom silovano je između 200.000 do 400.000 žena. Dvadeset pet hiljada žena je ostalo trudno. Silovane su i osmogodišnje devojčice, i osamdesetogodišnje starice. Pakistanskim vojnicima su u kasarnama puštani porno filmovi kao stimulacija za silovanje. Pojedine žene su silovane osamdeset puta u toku jedne noći.

Za ove zločine niko nikada nije odgovarao.

Bosna i Hercegovina - silovanje kao akt etničkog čišćenja

„Mislila sam da će se raspasti... Nema mjesta gdje me nisu udarili... U usta su mi mokrili... Gurali su mi flašu „dolje“, „jašili me po dvojica, jednom čak i trojica...“

Tokom srpske agresije na Bosnu i Hercegovinu, silovanje je korišćeno kao ratna strategija. Namera je bila

promeniti etničku strukturu stanovništva. Najviše su silovane Bošnjakinje, a među počiniocima najviše je bilo Srba. Broj silovanih žena varira od pedeset hiljada (podaci vlade BiH), do dvadeset, odnosno, trideset hiljada žena (podaci međunarodne zajednice).

Sudsko veće Haškog tribunala, na čelu sa sutkinjom Florans Mumbom, izreklo je dana 12. juna 2002. presudu, kojom su trojica muškaraca srpske nacionalnosti (Kunarac, Kovač, Vuković), osuđeni na kazne zatvora u trajanju od (28, 20 i 12 godina) za sistematsko silovanje sto pet Bošnjakinja (od aprila do sredine avgusta 1992. godine) u Foči (istočna Bosna).

Ruanda - silovanje kao akt genocida

„Predsednička garda je ubijala sve. Ubili su mnogo ljudi. Čak su silovali i leševe. Bili su kao divlje životinje. Mene je silovao pripadnik Predsedničke garde.“

Tokom genocida od sto dana (aprili – juli 1994. godine), pripadnici plemena Hutu ubili su oko osam stotina hiljada ljudi iz plemena Tutsi. Tom prilikom silovano je od 250.000 do 500.000 žena. Brojni su dokazi da su Hutu muškarci inficirani virusom HIV-a namerno silovali Tutsi žene.

Optuženo je 80.000 ljudi za ratne zločine. Na Međunarodnom tribunalu za ratne zločine u Ruandi, sa sedištem u Aruši (Tanzanija), major Žan Pol Akaješa, osuđen je 2. oktobra 1998. na doživotnu robiju zbog silovanja.

Kongo - „ekonomski rat na telima žena“

„Pronađite ime za to.“

U dva rata u Kongu (1996. – 2004.) ubijeno je 5,4 miliona ljudi, prinudno je raseljeno 3,4 miliona ljudi, od toga 2 miliona je raseljeno van granica zemlje. Tokom ratova dnevno je umiralo od 1200 do 1400 ljudi. To je bio najduži rat u modernoj afričkoj istoriji u kojem je učestvovalo 25 oružanih formacija.

U Kongu mesečno strada 45.000 ljudi. Međunarodni komitet spasa kaže da je u ovom ratu od 1998. do 2003. stradalo više ljudi nego u bilo kom drugom oružanom sukobu nakon Drugog svetskog rata. Kivu konflikt, i rat u južnom Kivu (2008. – 2009.) uključio je Ruanda s jedne strane, i Kongo, Angolu i Zimbabve, sa druge strane. Zbog rata prinudno je raseljeno 250.000 ljudi. Samo u Južnom Kivu, UN su registrovale više od 32.000 silovanja od 2005. godine. Više od 60 posto silovanja i drugog seksualnog nasilja u 2006. godini počinili su civili. U Južnom Kivu, od 14.200 registrovanih silovanja (u periodu od 2005. do 2007. godine) samo je 287 slučajeva došlo do suda. Više od dve trećine svih silovanih žena u svetu su državljanke Konga, a 90 posto silovanih žena je zaraženom virusom HIV-a.

Za ove zločine niko nikada nije odgovarao.

(Priredio: Miloš)

Seksualno nasilje u mirovnim misijama: između prevencije i tolerancije

Završetak hladnog rata i početak devedesetih godina XX veka, donijele su dramatičan porast mirovnih misija širom svijeta. Uporedo sa povećanjem mirovnih misija rastao je i broj izvještaja koji su govorili o seksualnom aktivnostima koje su se dešavale između lokalnih žena i mirovnjaka (Higate, 2003). Ovi izvještaji su dolazili iz skoro svih zemalja u kojima su se mirovne misije implementirale. Prvi izvještaji ove vrste su se pojavili već 1992. godine u Kambodži, Somaliji i Bosni i Hercegovini, a govorili su o porastu prostitucije i trgovine ženama u ovim zemljama nakon dolaska mirovnih trupa (Phal 1995., Lupi 1998., Human Rights Watch, 2002. godine). Ovi inicijalni izvještaji su praćeni dopisima iz drugih dijelova svijeta koji su svjedočili o umješanosti mirovnjaka u slučajevi seksualnog nasilja u zemljama zapadne Afrike (Liberija, Sijera Leone i Gvineja), Konga, Eritreje i Istočnog Timora (UNHCR and SC UK, 2002. godine). Dakle, veza između uspostavljanja mirovne misije u jednoj zemlji, odnosno dolaskom desetina hiljada muškaraca da služe u istoj, i seksualne eksploatacije, vrlo je brzo dokumentovana u skoro svim dosadašnjim misijama.

Iako su ovi izvještaji o seksualnom zlostavljanju žena i djece od strane mirovnjaka počeli još 1992. godine, tek deset godina kasnije UN odlučuju da donese ozbiljnije mјere koje će da odgovore na ovaj sveprisutni problem. Prije toga, mada su su postojala pravila i propisi za osoblje UN-a, a koji su propisivali zabranu seksualnog iskorišтavanja i zlostavljanja, izgleda da je samo mali

broj zaposlenih ovu zabranu shvatio ozbiljno. Tako je na primer još 1997. godine jedinica za disciplinu u mirovnim misijama, osnovana pri UN odjeljenju za mirovne operacije (DPKO), izdala kompilaciju od deset pravila ponašanja za "plave šljemove" koji navode koje je to prihvatljivo ponašanje svakog vojnika u mirovnoj misiji, te svojim članom 4. zabranjuje "nemoralno ponašanje seksualne, fizičke ili psihičke prirode a koje predstavlja zlostavljanje ili iskorištavanje lokalnog stanovništva ili osoblja UN-a, naročito žena i djece" (UN, 1997.). Osim ovih opštih pravila, koja se primjenjuju na sve vojne mirovnjake kad god su u misiji, postoje i specifični kodovi ponašanja koje svaka zemlja koja šalje svoje trupe u mirovnu misiju može posebno da propiše, ukoliko smatra da iste te njene jedinice treba da poštaju iz disciplinskih ili drugih razloga.

Bez obzira na postojeća pravila ponašanja, administrativna uputstva Generalnog sekretara UN-a su još jednom morala da ih naglase, i dodaju još nekoliko novih u biltenu pod nazivom "*Specijalne mere za zaštitu od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja*", koji je objavljen u oktobru 2003. godine, gotovo godinu dana nakon završetka misije u BiH (ST/SGB/2003/13). Ove specijalne mjere za zaštitu od seksualnog nasilja, poznate su pod nazivom „nulta tolerancija prema seksualnom nasilju“. Specijalnim mjerama UN zabranjuju prostituciju, odnosno svaki vid seksualne aktivnosti koja je zasnovana na razmjeni bilo novčanih ili materijalnih dobara za seks (paragrapf 3.2 (c)). Takođe, zabranjuje se seks s osobama mlađim od 18 godina starosti bez obzira na zakonski dozvoljenu starosnu dob za seks u zemlji gdje se misija obavlja (paragrapf 3.2 (c)). Najzad, „strogoo se

ne preporučuje“ svaki seksualni odnos između lokalne populacije i UN-osoblja zbog „posebne ranjivosti“ lokalne populacije tokom misija i poremećenog balansa moći koji se stvara dolaskom mirovnjaka u misiju u odnosu na lokalno stanovništvo (paragraf 3.2 (d)).

Dakle, ove mjere su uvedene sa ciljem zabrane i prevencije seksualnog nasilja, i obuhvataju ne samo eksploraciju, nego i bilo koji vid prostitucije kao i dobrovoljne seksualne veze između mirovnjaka i lokalnog stanovništva. U cilju prevencije seksualnog nasilja UN su de jure i de facto zabranile skoro svaku vrstu seksualnog odnosa, jer čak i onaj dobrovoljni ne smatra “dovoljno dobrovoljni”, jer se dešava u uslovima rata i poratnom stanju u kojem su žene “izuzetno ranjive” i samim tim, prema UN, nisu u mogućnosti da imaju ravnopravnu vezu s mirotvorcem. Izuzeci od ovih pravila samo su mogući ukoliko se mirotvorac oženi lokalnom ženom (paragraf 4.3) i u slučajevima u kojim UN smatraju da postoje “opravdane okolnosti” (4.2). Iako su ove mjere dobrodošle kao prvi ozbiljan korak u suzbijanju seksualne eksploracije u mirovnim misijama, pravi uzroci eksploracije i nasilja koji mirovnjaci, većinom muškarci, čine ostao je neispitan i ignorisan. Naime, često se zaboravlja činjenica da najveći broj mirovnjaka jesu profesionalni vojnici koji su dobar dio svoje karijere proveli u armiji, a koja je prevashodno patrijarhalna institucija koja podučava mladiće kako da upotrebljavaju silu i nasilje. Izloženi svakodnevnim treninzima u kojim se obično koriste derrogativni termini za žene, kao i homofobični i rasistički jezik (Taylor & Hardman, 2004), većina vojnika muškaraca

7 http://www.icty.org/x/file/Cases/keyfigures/key_figures_110117_bcs.pdf

su naučeni da sve što je “maskulino” mora da bude poptuno u suprotnosti sa “femininom” i da je u stvari “feminine” nešto što je manje vrijedno. Takođe, većina vojnika mirovnjaka su vojnici profesionalci koji dolaze s ovakvih treninga i koji su učeni da koriste nasilje. Dakle, ratne vještine i nasilje se uči od strane muškaraca, ono nije genetske naravi, nije biološki predoređeno (Connell, 2004), već rodno konstruisano. Međutim, bez obzira na činjenicu da vojnici mirovnjači dolaze iz ovakvog konteksta, jednom kad se nađu u mirovnoj misiji od njih se očekuje da odjednom, “preko noći”, posjeduju karakteristike koje su u potpunoj suprotnosti s onim naučenim. Naime, od njih se očekuje da budu pasivni, tolerantni, nenasiljni, strpljivi i da reaguju odmjereno i bez upotrebe sile. S druge strane, žene s kojima se mirovnjaci susreću u mirovnim misijama su za njih “druge” žene koje većina njih, posebno onih koji dolaze iz zapadnih zemalja i razvijenog svijeta, smatra “drugačijim” od “svojih” žena kod kuće, kao i manje emancipovanim i vrijednim (Higate & Marsha, 2004).

Iako istraživanja koja su urađena posljednjih nekoliko godina ukazuju na vezu koja postoji između maskuliniteta stečenih vojnim treningom, odnosno posebne vrste maskuliniteta koji se stiče u vojnim formacijama, i koji dolazi do izražaja u mirovnim misijama, u slučajevima seksualnog nasilja, ova veza još uvijek nije pobudila pažnju UN-a. Naime, UN se uglavnom do sada bavio posljedicama, a ne uzrocima nasilja, i sva pažnja je usmjerenata na njegovu prevenciju i kažnjavanje, radije nego na iskorijenjivanje problema koje je moguće samo razmatranjem i efikasnim otklanjanjem njegovih uzroka.

Do sada je nasilje od strane mirovnjaka uglavnom tolerisano, pogotovo seksualno nasilje, jer gotovo da niko od mirovnjaka nije odgovarao za zločine počinjene na mirovnim misijama, osim ako se isti ne završe ubistvom, i to ne u svim slučajevima (HRW, 2002, M. Vanderberg, 2006). Primjer gdje je mirovnik osuđen na doživotnu robiju za silovanje i ubistvo je slučaj koji se desio na Kosovu 2000. godine kada je američki vojnik Ronghi silovao, mučio i na kraju ubio jedanaestogodišnju albansku djevojčicu s Kosova (CBC News, 2000.). Međutim, nisam sigurna da li bi on odgovarao i bio osuđen na kaznu zatvora da ovaj stravičan slučaj silovanja nije završio ubistvom, najtežim krivičnim djelom za koje se kazna ne može izbjegći. Do sada nije bilo slučajeva u kojima su mirovnjaci odgovarali za seksualno nasilje koje eventualno počine u toku misije, jer mirovnjaci vojnici imaju ekskluzivno pravo da odgovaraju samo pred sudovima svoje matične zemlje. Mada jednom kad se vrate u istu, oni se vrlo rijetko pozivaju na odgovornost pred domaćim sudovima.

Obzirom na to što su mirovne misije pretežno maskuline s jako niskim procentom žena u svojim redovima, floskula "dečki ostaju dečki" preovladava u ovoj instituciji i uglavnom se nasilje toleriše od strane UN - oficira i visokih rukovodilaca. Postoji više razloga za ovakvu toleranciju i "gledanje kroz prste" mirovnjacima, a jedan, nimalo beznačajan, leži u tome što je sve teže privući vojниke i civilno osoblje da služi u mirovnim misijama, jer su one postale vrlo opasne. Ratovi koji se vode poslije završetka hladnog rata nisu oni za koji su mirovnjaci inicijalno pripremljeni. Oni su

izuzetno opasni, a od njih se zahtjeva da koriste oružje samo u slučaju "samoodbrane" i "u krajnjoj nuždi" koji su osnovni principi na kojima se mirovnjaštvo zasniva (Northon i Thomas, 1990.). Iako mirovne misije nude primamljiv honorar, većina razvijenih zemalja smatra da on nije vrijedan života njihovih vojnika, te mirovnjaci uglavnom potiču iz najsiromašnjih zemalja svijeta.

Ovakva situacija svakako utiče na političku volju država i samog UN-a pri odluci da li da kažnjava ili ne kažnjava svoje osoblje. Čini se da pri tome UN idu iz krajnosti u krajnost: ili zagovaraju "totalnu prevenciju" kojom brane svaki seksualni odnos, a ne samo onaj nasilnički, ili one tolerišu takvo ponašanje, ne kažnjavaju ga, ignoriraju ga. Između ove dvije krajnosti - prevencije i tolerancije - postoji čitav niz mjera koje se trebaju poduzeti sa ciljem da se se spriječi buduće nasilje u mirovnim misijama koji mogu počinti mirovnjaci. Možda, za početak, svima onima koji su počinili bilo koju vrstu nasilja, a posebice seksualnog u toku trajanja misije, absolutno se i bez izuzetka mora suditi za počinjeni akt, ali isto tako im se ne smije dozvoliti da ostanu aktivni u UN-mirovnim formacijama. Dok UN djelomice zagovaraju mjere poput ovih, za sada sve ostaje na retorici koja gotovo da nema odjeka u praksi. U zadnje vrijeme UN ulažu velike nade da bi se problem seksualnog nasilja muškaraca mirovnjaka mogao smanjiti povećanjem broja žena koje će da služe u mirovnim misijama i uspostavljanjem boljeg rodnog balansa u istim. Ostaje da se vidi da li će to zaista da utiče na ponašanje mirovnjaka, ili će "dečki da ostanu dečki" dok god se nešto strukturalno i suštinski ne

promjeni u obuci i treningu kroz koje vojnici mirovnjači prolaze prije nego što odu u mirovnu misiju, koja je u većini slučajeva u potpunom kontrastu od kulturnog, rasnog, etničkog i socio-ekonomskog konteksta iz kojeg oni potiču. Isto tako, sve dok države, članice UN-a ne shvate ozbiljno problem seksualnog nasilja u mirovnim misijama koji je prevashodno rodni.

Olivera Simić

Rezolucije UN-a o seksualnim zločinima

→ **Rezolucija 1325 SB UN** (*Žene, mir, bezbednost*) doneta je na sednici 31.10.2005.godine. Ona se fokusira na četiri oblasti: 1. učešće žena u mirovnim procesima i u donošenje odluke o miru, 2. uključivanje rodne perspektive u mirovne procese i obuka za rodnu perspektivu u mirovnim misijama, 3. zaštita žena u oružanim sukobima i postratnom periodu, 4. uvođenje rodne dimenzije i perspektive u izveštajima UN i u mehanizme za implementaciju mirovnih sporazuma.

→ Tačka 11. Rezolucije 1325 naglašava „*odgovornost svih država da spreče nekažnjivost i krivično gone odgovorne za genocid, zločine protiv čovečnosti i ratne zločine, uključujući one koji se odnose na seksualno i drugo nasilje nad ženama i devojkama, i u tom pogledu naglašava potrebu izuzimanja ovih zločina iz odredaba o amnestiji*“.

→ **Rezolucije 1820-** doneta 19.juna 2008. godine predstavlja nadogradnju za punu implementa-

ciju Rezolucije 1325. Ključne poruke su: **1)** nasilje na osnovu pola u oružanim sukobima se nikad ne sme smatrati „kolateralnom štetom“, **2)** nasilje na osnovu pola se može sprečiti kroz efektivne mere vojne taktike i napora da se prekine praksa amnestiranja ovih dela, **3)** fizička sigurnost žena, čak i u najtežim trenucima oružanih sukoba, preduslov je za ostvarivanje ostalih prava, **4)** sprečavanje i kažnjavanje nasilja na osnovu pola više nije samo aspiracija već je postala i obaveza država članica

→ **Rezolucija 1888** – od 1.10.2009. godine

- dodatni je napredak u naporima da se suzbije nasilje nad ženama i djecom u zonama konflikta i jasno poziva na prekid seksualnog nasilja u ratovima, jer: „zahteva od svih strana u oružanim sukobima da odmah i potpuno prekinu sa svim delima seksualnog nasilja“. Poziva Generalnog sekretara da imenuje posebnog predstavnika/cu koji/a će se baviti pitanjima seksualnog nasilja.“Efikasna prevencija i kažnjavanje dela seksualnog nasilja mogu znatno doprineti održavanju međunarodnog mira i bezbednosti“.

→ **Rezolucija 1889** - fokusirala se na nisku stopu učestvovanja žena i manjak finansiranja potreba žena u fazi post-konflikta i u izgradnji mira.

(Priredio/la: Miloš i Ljupka)

poglavlje **3**

**ŽENSKE GRUPE - ORGANIZATORKE
ŽENSKIH SUDOVA/TRIBUNALA**

Azijske ženske organizacije u borbi za obelodanjivanje zločina u Pacifičkom ratu (1932.- 1945.)

Tokom Drugog svetskog rata, japanska vojska je organizovala sistem stanica koje su služile za takozvanu „utehu vojnicima“. Pretpostavlja se da je od 1932. do 1945. godine 200 000 žena bilo podvrgnuto seksualnom ropstvu. Žene su dovođene iz Kine, Koreje, Japana, Filipina, Malezije, Tajvana. Postojanje „žena za utehu“ bilo je poznato, ali se sve do osamdesetih godina XX veka, o njima nije javno govorilo.

Krajem osamdesetih godina u Koreji počinje rad na otkrivanju ove zaboravljene istorije. Yun Jong Ok, profesorka na Ženskom koledžu u Seulu objavljuje svoja istraživanja o „ženama za utehu“ i inspiriše ženske grupe da se organizuju u otkrivanju istine. Aktivistkinje počinju sa istraživanjem i osnivaju grupe za podršku i pomoć ženama koje su pretrpele seksualno ropstvo tokom rata.

„Korejski savet za žene prisiljene na vojno seksualno ropstvo“ koje su osnovale udružene aktivistkinje iz 37 ženskih organizacija, 1990. godine objavljuje deklaraciju kojom traže od japanske vlade: da prizna da su žene nasilno odvođene, da sproveđe istragu, da se javno izvini, da isplati kompenzaciju, da podigne spomenik u znak sećanja na žrtve kao i da uvrsti u obrazovne programe temu ratnih zločina protiv žena.

Prelomni moment dogodio se 1991. godine kada je Kim Hak Sun, jedna od žrtava ovog ratnog zločina,

odlučila da javno svedoči u Seulu o tome šta je preživela. Otkrivanje istine je izazvalo veliku pažnju i šok u Japanu iiniciralo stvaranje širokog pokreta za otkrivanje istine o "ženama za utehu". Posle skoro pola veka čutanja, žene koje su pretrpele seksualno ropstvo su imale priliku da progovore o svojim patnjama. Njihova hrabrost da javno istupe podstakla je žene aktivistkinje da organizuju mrežu organizacija u Japanu i širom Azije koja će tražiti odgovornost za zločine. Prva *Konferencija azijske solidarnosti* održana je u Seulu 1992. godine. Na njoj su predstavnice iz Južne Koreje, Filipina, Tajvana i Japana donele zaključak kako su patrijarhalni sistem, militarizam i rat povezani, i dovode do ogromnog nasilja nad ženama. Na konferenciji je dogovorena saradnja i od tada zajedno nastupaju sve organizacije –i one koje zastupaju žene koje su pretrpele zločine i organizacije koje traže odgovornost svoje vlade za zločine. Pošto su aktivistkinje uvele rodni pristup pravdi, pitanje rešavanja ratnih zločina više nije imalo nacionalno obeležje. Osnovni pristup je bio solidarnost žena bez obzira iz koje zemlje su dolazile. Pitanje "žena za utehu" prvi put je pomenuto na UN Komisiji za ljudska prava 1992. godine, a dalji napori ženskih organizacija su doveli do specijalnog izveštaja koji je usvojen 1996. godine. U izveštaju je navedeno šest preporuka japanskoj vladi koje su uključivale: prihvatanje zakonske odgovornosti, isplaćivanje nadoknade individualnim žrtvama, javno izvinjenje kao i identifikaciju i kažnjavanje krivaca u meri u kojoj je to moguće. Japanska vlada je poricala odgovornost i umešanost sve dok nisu objavljeni zvanični istorijski dokumenti koji

su dokazivali odgovornost japanske imperijalne armije i vlade u organizovanju i vođenju sistema “žena za utehu”. Po objavljinjanju dokumenata, tadašnji predsednik vlade Japana po prvi put se javno izvinio svim žrtvama. Ipak, uprkos internacionalnim i unutrašnjim pritiscima, japanska vlada je nastavila da poriče zakonsku odgovornost kao i individualnu isplatu nadoknade. Japanska vlada je 1996. osnovala Ženski fond za “zaštitu ljudskih prava u Japanu i širom sveta”. Zvanično, taj fond promoviše želju da se prenese iskreno izvinjenje i žaljenje japanskog naroda. Fond je privatno finansiran i ne predstavlja zvaničnu vladinu nadoknadu pojedinačnim žrtvama.

Godine 1997. u Tokiju je organizovana *Konferencija o nasilju nad ženama u ratu i oružanim sukobima*.

Posle konferencije je odlučeno da se organizuje *Mreža koja se bavi nasiljem nad ženama u ratu* (VAWW-NET Japan). Mreža je predložila drugim relevantnim organizacijama da se organizuje Sud za ratne zločine koji će se baviti pitanjem “žena za utehu”. Osnovan je organizacioni komitet koji su činile predstavnice organizacija iz sedam zemalja: Severna i Južna Koreja, Kina, Tajvan, Filipini, Malezija, Tajvan i Japan. Definisani ciljevi suda su bili: da se sakupe dokazi koji će osvetliti prirodu zločina iz svih zemalja; da se sproveđe jasna analiza rodne prirode zločina i uspostavi rodno osetljiv pristup pitanjima ratnih zločina; da se uključi međunarodna zajednica u osvetljavanju prirode zločina koji su počinjeni protiv “žena za utehu”; da se ohrabri međunarodni pokret koji se bavi pitanjima u vezi sa nasiljem nad ženama u ratu, i konfliktnim situacijama; da se okonča nekažnjivost ratnog seksualnog

nasilja koje se sprovodi nad ženama i da se spreče takvi zločini u budućnosti.

Ove aktivnosti su rezultirale Ženskm međunarodnm sudom za ratne zločine koji je održan od 8. do 12. decembra 2000. godine u Tokiju.

Azijski savet žena za ljudska prava (Asian Women's Human Rights Council)

Azijski savet žena za ljudska prava je osnovan 1989. godine. Glavni cilj organizacije je podizanje svesti o ženskim ljudskim pravima širom azijsko-pacifičkog regiona, a od 1998. i na međunarodnom nivou. To radi tako što sluša glasove žena koje su preživele kršenja ljudskih prava kroz "Ženske sudove-Sudove svedočenja". Do sada je održano preko trideset sudova. Svaki član-svaka članica saveta ima odgovornost za poseban fokus međunarodnog prava i ljudskih prava. Sekretarijat se nalazi u Manili na Filipinima. Ovaj sekreterijat se posebno bavi "ženama za utehu". Osim toga, postoji još nekoliko regionalnih kancelarija. Kancelarija u Indiji se bavi prostitucijom i Dalit ženama (kasta nedodirljivih), kancelarija u Kini se bavi trgovinom ljudima (trafiking), kancelarija u Tajlandu se bavi prostitucijom i trgovinom ljudima, a kancelarija u Pakistanu mirazom i ubistvima iz časti. Glavna aktivnost Azijskog saveta žena za ljudska prava su ženski sudovi ili sudovi svedočenja. Savet ima izdavačku delatnost iz oblasti ljudskih prava, kao i video i audio-vizuelni material. Savet ima status specijalne/og posmatračice/ča u UNHCR, Komitetu Domu za ljudska prava i Centru za socijalni rad.

El Taller – Radionica

Međunarodna nevladina organizacija sa sedištem u Tunisu, osnovana 1990. godine.

Od 1992. širi se kao globalna mreža koja ima preko pet stotina partnerskih organizacija u celom svetu; razvija regionalne programe u Aziji, Africi, arapskim zemljama, Mediterana, Latinskoj i Centralnoj Americi, organizuje ženske sudove, međunarodne kurseve, okrugle stolove, seminare, konferencije.

Fokus El Taller-a su zemlje Juga, u geografskom, ali i kulturno-političkom smislu: "Jug kao deo sveta, kao civilizacije Afrike, Azije, Pacifika i kultura Latinske Amerike. Jug kao kretanja ljudi, kao vizije i mudrosti žena, kao otkrivanje nove paradigmе, kao izazov postojećim teorijskim konceptima i kategorijama, kao traženje novog jezika koji opisuje ono što vidi, koji odbija jedan, racionalan, objektivan, naučni pogled na svet, jug kao oporavak drugih kosmologija, jug kao otkriće drugih znanja koja su skrivena, potopljena, učutkana. Jug kao pobuna ovih pokorenih znanja" (Korin Kumar/Corinne Kumar).

El Taller doprinosi jačanju civilnog društva, podržava mnoge nevladine organizacije i socijalne pokrete za mir, pravdu, prava životne sredine, rodnu ravno-pravnost, ljudska prava.

Zajedno sprovode inicijative kao što su ženski sudovi, regionalne studije, publikacije, seminare, radionice i okrugle stolove.

Centar za globalno žensko vođstvo/ The Center for Global Leadership

Šarlot Banč/Charlotte Bunch, međunarodno poznata aktivistkinja za ženska ljudska prava osnovala je na Rutgers Univerzitetu, 1989. godine, ovaj Centar kao nevladina organizacija ima specijalni konsultativni status u Ujedinjenim nacijama.

U fokusu rada Centra su: nasilje nad ženama, seksualno i reproduktivno zdravlje i socio-ekonomска dobrobit. Centar radi na integrisanju ravnopravnosti i ženskih ljudskih prava u rad lokalnih, nacionalnih, regionalnih i međunarodnih institucija. Veći deo programskog rada centra, zasnovan je na principima koji su usvojeni na Svetskoj konferenciji o ljudskim pravima u Beču 1993. i Četvrtoj svetskoj konferenciji o ženama iz Pekinga 1995. godine. Centar je na ovim dvema konferencijama organizovao Tribunale o kršenju ženskih ljudskih prava.

Centar je 1991. godine pokrenuo kampanju 16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama. U ovoj kampanji koja se odvija od 25. novembra do 10. decembra, učestvovalo je preko dve hiljade žena u 154 zemlje sveta.

Centar je jedna od članica Koalicije za zaštitu braniteljki ljudskih prava.

Centar je marta 2010. godine, bio jedan od organizatora Međunarodnog tribunala o zločinima nad ženama u Burmi, u Njujorku.

Ženska inicijativa dobitnica Nobelove nagrade za mir

Ovu žensku inicijativu, pokrenule su, 2006. godine, laureatkinje Nobelove nagrade za mir: Džodi Vilijams, Širin Ebadi, Vangari Matai, Rigoberta Menću Tum, Beti Vilijams i Meri Korigan.

Ovih šest žena, koje predstavljaju severnu i južnu Ameriku, Evropu, Bliski istok i Afriku, odlučile su da ujedine svoja iskustva u naporima za mir sa pravdom i jednakostu.

Samo je dvanaest žena u toku duge istorije dobilo Nobelovu nagradu za mir. Nobelova nagrada za mir je velika čast, ali i velika odgovornost. Prema njihovim rečima, primorao ih je osećaj odgovornosti da stvore ovu inicijativu, koja bi pomogla jačanju rada za prava žena širom sveta, rad koji se često obavlja u senci i nije priznat. „Verujemo da je mir mnogo više od odsustva sukoba.“ Mir je posvećenost jednakosti i pravdi, demokratski svet bez fizičkog, ekonomskog, kulturnog, političkog, verskog, seksualnog nasilja, i bez svih tih nasilja nad ženama.

Misija inicijative je korišćenje vidljivosti i ugleda Nobelove nagrade za promovisanje rada o ženskim ljudskim pravima, ali i za jačanje i proširenje globalnog pokreta za unapređenje nenasilja, mira, pravde, jednakosti.

Vizija inicijative je da se svet transformiše u nenasilni svet sigurnosti, ravnopravnosti i dobrobiti za sve.

Inicijativa organizuje razne sastanke i razgovore kroz koje se upoznaje sa različitim situacijama žena sa različitih krajeva sveta. Svake dve godine organizuju se konferencije, čiji je cilj obezbediti dijalog između

različitih strana sa ciljem umrežavanja aktivistkinja za ženska ljudska prava širom sveta. Na ovim sastancima Nobelove laureatkinje se upoznaju sa situacijom i to im puno pomaže u radu na terenu.

Nobelova ženska inicijativa je zajedno sa Ženskom ligom Burme, organizovala, u Njujorku, Međunarodni tribunal o zločinima nad ženama Burme.

(Priredile/li: Ivana, Miloš i Staša)

Inicijativa za pokretanje Ženskog suda na prostoru bivše Jugoslavije – kratak prikaz

Aktivistkinje civilnog društva iz organizacija koje čine *Inicijativni odbor za Ženski sud na prostoru bivše Jugoslavije*, od početka ratova (1991.) bile su najaktivnije u otporu i građanskoj neposlušnosti ratu, ratnim zločinima, nacionalizmu, etničkoj homogenizaciji, militarizmu. Uprkos preprekama, pa i zabranama koje su nametali nacionalističko-militaristički režimi (pre svega srpski i hrvatski) permanentno su održavale komunikaciju, sarađivale, stvarale mirovne mreže, koalicije i saveze izvan državnih i etničkih granica i podela. Nakon ratova aktivistkinje civilnog društva – braniteljke ljudskih prava, mirovnog i autonomnog ženskog pokreta su najaktivinije u akcijama za kažnjivost zločina, pomoći i podršci žrtvama ratnih zločina, u akcijama protiv poricanja, relativizovanja, zaborava zločina iz nedavne prošlosti, u kreiranju nezvaničnih inicijativa za utvrdjivanje istine o ratu i ratnim zločinima, u kreiranju novih modela tranzicione pravde.

***Ideja o pokretanju Ženskog suda
postoji već više od deset godina.***

Žarana Papić, filozofkinja i aktivistkinja autonomnih ženskih grupa iz Beograda (Centra za Ženske studije i Žena u crnom), ali i ženskog mirovnog pokreta u bivšoj Jugoslaviji, pokrenula je 2000. godine u Sarajevu (BiH) ovu inicijativu zajedno sa Korin Kumar/Corinne Kumar, koordinatorkom globalnog pokreta Ženskih sudova.

Tada je održana i međunarodna konferencija o novim paradigmama pravde, o stvaranju alternativnog prostora za svedočenja žena. Inicijativa je izazvala veliko interesovanje oko stotinjak učesnika konferencije, što je i potvrđeno učešćem aktivistkinja i svedokinja iz Bosne i Hercegovine na Ženskom sudu u Kejptaunu, septembra 2001. godine.

Na žalost, ideja tada nije realizovana i zato što je njena glavna inicijatorka Žarana Papić preminula septembra 2002. godine. U međuvremenu su mnoge aktivistkinje iz sadašnjeg Inicijativnog odbora učestvovale na brojnim međunarodnim inicijativama za pravdu: na Ženskim sudovima, sesijama Permanentog tribunala naroda, organizovale zajedno brojne konferencije za mir i pravdu.

Ženski narodni tribunal za zločine protiv mira: Žene u crnom iz Beograda su nakon smrti S. Miloševića (mart 2006.) i činjenice da nije kažnen u Haškom tribunalu, ponovo pokrenule inicijativu o Narodnom ženskom tribunalu za zločine protiv mira. Premda inicijativa nije sprovedena u delo, izdvajamo iz nje najznačajnije delove:

S obzirom na činjenicu smrti svrgnutog diktatora Slobodana Miloševića, i samim tim nezadovoljene pravde za zločine koje je počino tokom svoje vladavine, mreža Žena u crnom u Srbiji želi da pokrene Ženski narodni tribunal za zločine protiv mira koje je srpski režim pod vodjstvom S.M. počinio od 1987. godine do njegove smene 2000. godine. Ženski narodni tribunal neće se baviti ratnim zločinima koji su identifikovani optužnicama Haškog tribunala za bivšu Jugoslaviju protiv ratnih zločina u bivšoj Jugoslaviji, već će se baviti zločinima protiv mira...

U pomenutom dokumentu su navedeni zločini protiv mira, shvaćeni u feminističko-pacifističkom smislu a koje je proizveo srpski režim u navedenom periodu - socijalni, moralni, politički, emotivni, ekonomski zločini. Primeri :

- progon drugačijih (u etničkom, ideološkom, seksualnom pogledu...), prisilna mobilizacija, piramidalne banke, siromaštvo/beda, šverc/korupcija, sex trafiking, prostitucija, govor mržnje: ratno-huškačka propaganda, zloupotreba obrazovnog sistema – korišćenje obrazovnog sistema kao instrumenta rata a ne mira, narušavanje emotivnog i moralnog integriteta žena silovanih u ratu, zloupotreba zdravstvenih institucija u svrhe rata, proizvodnja nacionalizma, proizvodnja rasizma (prema Romima), ograničavanje slobode kretanja, prekid komunikacija, egzodus mladih - oduzimanje budućnosti, policijsko nasilje nad mirnim demonstrantima/kinjama i braniteljkama ljudskih prava, itd.

Suđenje bi trebalo da obavi sudsko veće sastavljenod ekspertkinja/a i aktivistkinja/a iz regionala i

međunarodne mirovne mreže, a suđenje bi obuhvatilo period od Osme sednice Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije, tj. od 1987. do 5. oktobra 2000. godine (kada je svrgnut režim S. Miloševića), i odnosilo bi se na celokupnu teritoriju bivše Jugoslavije. Takođe je naznačeno da bi Ženski narodni tribunal predstavljaо koaliciju civilnog društva u celoj regiji.

Neophodnost organizovanja Ženskog suda potvrđeno je posebno tokom edukativnih aktivnosti koje su Žene u crnom realizovale od 2005. do 2011. godine. Učesnice su pokazale najveće interesovanje za ženske sudove/tribunale zato što „omogućava ženama da budu subjekti pravde, pomažu ženama da traumu i poziciju žrtve pretvore u odgovornost, moć i mirovni aktivizam“, itd.

REKOM i Inicijativa o ženskom суду na prostoru bivše Jugoslavije

Kao što je poznato, 2007. godine pokrenuta je Koalicija za osnivanje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima u bivšoj Jugoslaviji/REKOM i skoro sve članice sadašnjeg Inicijativnog odbora za Ženski sud u njemu aktivno su učestvovalе (neke i su i dalje veoma aktivne). Smatralе smo da nije potrebno multiplicirati slične aktivnosti, već da se moraju iskoristiti postojeće mogućnosti i nismo tada pokrenule inicijativu za Ženski sud. REKOM je izvanredno važna regionalna inicijativa koju podržavamo, ali se zbog izuzetno obimnih zadataka nije ispunilo očekivanje da

će zadovolji žensku/feminističku perspektivu. Stoga smo nastavile sa razvijanjem ideje o Ženskom sudu i tokom 2008. i 2009. godine, sastale smo se više puta (u Zagrebu, kao i Beogradu) i to o sopstvenom trošku, van projektnih okvira. Bilo nam je stalo da zajedno reflektiramo o toj ideji, bez bilo kakvih projektnih pritisaka. U skladu sa feminističkom politikom zajedničkih refleksija/razmišljanja organizovale smo više neformalnih (neprojektnih) sastanaka.

2008. - Zagreb, januar/siječanj: u neformalnom sastanku u kojem su učestvovale (Biljana Kašić, Nuna Zvizdić i Staša Zajović) saglasile smo se da je neophodno organizovati Ženski sud/tribunal za zločine protiv mira. U ranije neobavljenom dokumentu navedeni su razlozi za pokretanje Ženskog suda/tribunala:

- zbog toga što ne živimo u miru jer se rat i u posleratnoj situaciji vodi drugim sredstvima,
- zbog naše odgovornosti da otvorimo prostor javnog svedočenja o zločinima protiv mira na ovim prostorima,
- da osnažimo glasove žena koje ne žele biti žrtve, već akterke mira i pravde
- zbog postizanja drugačijeg sadržaja pravde kako na regionalnoj, tako i na globalnoj razini,
- zbog afirmiranja pravednosti kao neophodnog uvjeta za mir,
- zbog izravne intervencije u službenu historiju - koja prečutkuje iskustva, traume i otpor žena,
- zbog katarze, radi preispitivanja vlastite odgovornosti za mir,

- zbog transformativne i političke, a ne terapeutiske intencije i karaktera Tribunala, suda,
- zbog razgrađivanja mentalnih obrazaca i kulturnih modela koji su proizvodili rat, itd.

**2010. – nastavak rada
na inicijativi Ženskog suda
na prostoru bivše Jugoslavije.**

Zagreb: tokom 2010. godine nastavile smo da razmatramo inicijativu: u Zagrebu smo održale više radnih sastanaka (januara i aprila) i to u proširenom sastavu. Pored gore navedenih aktivistkinja, u razgovorima su učestvovali i Nela Pamuković (Centar za žene žrtve rata, Zagreb), Ljupka Kovačević (Anima, Kotor) i Rada Borić (Centar za ženske studije, Zagreb).

Sarajevo - od 14. do 16. oktobar: održana je pripremna radionica za Ženski sud Balkana – pravda sa izlječenjem (Court of Women for the Balkans: Justice and healing) u organizaciji Žene ženama iz Sarajeva. Inicijativni odbor: Žene u crnom i Ženske studije (Srbija), Centar za žene žrtve rata i Centar za ženske studije (Hrvatska), Ženska mreža Kosova, Anima (Crna Gora) i Žene ženama (BiH), nadahnute održanim ženskim sudovima u drugim područjima sveta, još od 2000. godine ukazuju na značaj organizovanja Ženskog suda za bivšu Jugoslaviju kao novog političkog prostora za pravdu sa feminističkog stanovišta. U ovoj međunarodnoj pripremnoj radionici su učestvovali navedene aktivistkinje, kao i Corinne Kumar (Indija/Tunis), Sylvia Marcos (Meksiko), Yvette Abrahams (Južna Afrika), Eman Khamas (Irak), Vichuta Ly (Kambodža).

Tokom radionice razgovaralo se o iskustvima ženskih sudova, značaju ženskih sudova u kreiranju novih koncepata pravde, itd. Takođe je održana (16. oktobra) javna tribina „Ženski sud – pravda sa izlječenjem“ u kojoj su, pored učesnica radionica, prisustvovale žene iz cele Bosne i Hercegovine, koje su pokazale izvanredno interesovane za organizovanje Ženskog suda na prostoru bivše Jugoslavije.

Priština, Kosovo, - 24. i 25. decembar: nastavljen je rad na pripremama Ženskog suda na prostoru bivše Jugoslavije; dvodnevni radni sastanak održan je u prostorijama Ženske mreže Kosova (Kosovo Women's Network) a u njemu su učestvovali aktivistkinje *Inicijativnog odbora za Ženski sud na prostoru bivše Jugoslavije*. Naime, osim naziva same inicijative, dogovorene su zajedničke aktivnosti u narednom periodu.

Saglasile smo se da želimo da organizujemo Ženski sud kao prostor za glasove žena, za svedočenja žena, ali i preuzimanje odgovornosti za pravdu, za orodnjavanje pravde, za kreiranje feminističkog modela pravde, podsticanje feminističke etike odgovornosti i brige, jačanje mreža solidarnosti, zajedničke izgradnje pravednog mira na prostoru bivše Jugoslavije.

(Priredile: Ljupka i Staša)

poglavlje

4

INSTITUCIONALNI PRAVNI SISTEM I INICIJATIVE CIVILNOG DRUŠTVA - TRANZICIONA PRAVDA

Institucionalni mehanizmi tranzicione pravde

Šta je tranziciona pravda?

Tranziciona pravda je skup mera i institucija kojima se neka zajednica oslobođa od tereta zločina u svojoj nedavnoj prošlosti; to je način na koje neko autoritarno/diktatorsko/ totalitarno/nedemokratsko društvo prelazi u demokratski poredak. Tranziciona pravda obuhvata razne vidove odgovornosti: individualne, kolektivne, moralne, političke; tranziciona pravda podrazumeva kako krivične, tako i nekrivične sankcije.

Procesi tranzicione pravde

U zemljama u kojima se dogodio radikalni zaokret od represivnog režima ka demokratskom poretku, pitanje tranzicione pravde predstavlja prvi test u procesu uspostavljanja demokratije i vladavine prava. Zato su u mnogim zemljama primjenjeni sveobuhvatni procesi koji obuhvataju i krivične i nekrivične sankcije.

U različitim zemljama i regionima postoje različiti nazivi za ove procese:

Denacifikacija – u posthitlerovskoj Nemačkoj građani/nke su prošli kroz proces provere ponašanja za vreme nacizma, a to su sprovele savezničke vlasti koje su okupirale Nemačku 1945.godine. Nekima je suđeno, nekima je zabranjeno obavljanje javnih funkcija na određeno vreme, a svi drugi su morali da prođu kroz kurseve denacifikacije.

Defašizacija – proces sproveden u Italiji i Španiji. U Italiji se ogledala u zakonskoj zabrani fašističke partije. Međutim, partije fašističkog tipa i dalje postoje u Italiji, ali maskirane pod drugim imenima.

U Španiji je posle smrti Franka (1975.) proglašena opšta amnestija (1977.) za sve dotadašnje politički motivisane zločine i odlučeno je da svi policijski dosijei iz Frankovog vremena ostanu zapečaćeni.

Dekomunizacija – procesi tranzicione pravde oslobođanja od bivših represivnih komunističkih režima u zemljama Istočne Evrope (Poljska, Češka, Mađarska, Istočna Nemačka). U ovim zemljama najviše su primjenjeni modeli tranzicione pravde: lustracija i otvaranje javnih dosjeva).

Dehuntafikacija - ovaj proces se odnosi na države u kojima su na vlasti bili vojni režimi ili vojne hunte, a to su Grčka i zemlje Latinske Amerike.

U Grčkoj je vojna junta vladala sedam godina (od 1967. do 1974.) a nakon pada hunte zbačenim vođama je suđeno, dok su iz vladinih agencija izbačeni svi koji su imali veze sa bivšim režimom, žrtve su rehabilitovane i omogućena im je nadoknada. Što se tiče Latinske Amerike, od modela tranzicione pravde najviše su korišćene komisije za istinu i pomirenje.

Kao što je rečeno, tranziciona pravda podrazumeva krivične i nekrivične sankcije, a u okviru istih razlikuje se mnoštvo modela.

Dakle, četiri stuba tranzicione pravde na institucionalnom nivou su:

Sudovi i suđenja
Komisije za istinu i pomirenje
Reparacije
Institucionalne reforme

Institucije pravde na međunarodnom nivou – međunarodni sudovi

Institucije međunarodne pravde u XX veku

Stalni međunarodni sud pravde (International Court of Justice - ICJ): ustanovljen je u Hagu 1920. godine, po okončanju Prvog svetskog rata i smatra se prvim svetskim međunarodnim sudom, sastavljenim od stalnih nezavisnih sudija i nadležan za sve sporove među državama.

Tribunal u Nirnbergu: Savezničke države Francuska, Velika Britanija, SSR i SAD su 1945. godine osnovale sud u Nirnbergu. Nirnberški proces je održan po okončanju Drugog svetskog rata (novembra 1945.). Nirnberški tribunal je sastavljen od sudija savezničkih država, pobednica u pomenutom ratu. Suđenje je trajalo tri meseca, osuđeno je dvadesetdva najviša vojna i civilna funkcionera nacističke Nemačke, većim delom na smrt, a neki na zatvorske kazne, dok su trojica oslobođena.

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ ili Haški tribunal, ICTY): 25. maja 1993. usvojena je Rezolucija 827 Saveta bezbednosti UN kojom je osnovan Haški tribunal radi „krivičnog gonjenja osoba odgovornih za ozbiljna kršenja međunarodnog humanitarnog prava, počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine“.

Do sada je Haški tribunal optužio 161⁷ osobu za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije. Postupci su u toku protiv 36 optuženih, dok su protiv 125 zaključeni. Takođe, 12 optuženih je oslobođeno optužbi, 65 je osuđeno, 13 predmeta su prosleđeni nacionalnim sudovima na osnovu pravila 11bis, dok je 36 optužnica povučeno, ili su optuženi umrli tokom procesa. Predviđeno je da Haški tribunal završi rad do 2014 godine.

Međunarodni tribunal za Ruandu: osnovan je 1994. Sedište tribunala je u Aruši, Tanzanija. Dosada je izrečen veoma velik broj drastičnih kazni. Prvi put u istoriji izrečena je i jedna presuda za genocid.

Međunarodni krivični sud (International Criminal Court - ICC): osnovan je u Rimu 1998. godine kao međunarodna sudska institucija za gonjenje i kažnjavanje najtežih krivičnih dela: zločina genocida, zločina protiv čovečnosti, ratnih zločina i agresije, ali samo onih koji su počinjeni nakon 1. jula 2002. kada je taj sud počeo sa radom. Sedište ovog suda je u Hagu, a ratifikovalo su ga 104 države, osim velikih sila (SAD, Kina i Rusija).

Tranziciona pravda u okviru pravnog sistema u zemljama bivše Jugoslavije - Suđenja za ratne zločine pred nacionalnim sudovima zemalja bivše Jugoslavije

Suđenja za ratne zločine predstavljaju najvažniji oblik tranzicione pravde koji se primenjuje u zemljama bivše Jugoslavije, jer u isto vreme stvaraju mogućnost da žrtve osete zadovoljenje pravde na individualnom nivou, dok na kolektivnom nivou vrše osudu društveno neprihvatljivog ponašanja i dostižu građanski konsenzus koji bi sprečio nekažnjivost i ponavljanje zločina.

U ranom posleratnom periodu, nosilac procesuiranja ratnih zločina u regionu bio je *Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (MKTJ)*. Puna profesionalizacija rada sudova i tužilaštava u regionu počinje 2003.godine, „Izlaznom strategijom Haškog tribunala“ (2002)⁸, kada je naglašeno da je podizanje kapaciteta pravosudnih organa u regionu u pravcu procesuiranja slučajeva ratnih zločina deo „Izlazne strategije Haškog tribunala“, i da će se MKSJ fokusirati na osobe koje imaju najvišu odgovornost za zločine koji su počinjeni, a da će se nacionalna pravosuđa fokusirati na osobe srednjeg i nižeg ranga odgovornosti.

8 Strategija završetka rata MKTJ je objavljena 2002.godine, a na nju su direktno nadovezale dve rezolucije Saveta bezbednosti, 1503 (28. avgust 2003.) i 1534 (26. mart 2004.). U skladu sa Strategijom, sve istrage trebalo je da budu okončane do kraja 2004. godine, svi prvostepeni postupci do kraja 2008. godine, a sve pravosnažne presude trebalo je da budu oglašene do kraja 2010. godine.

Iako se rad MKTJ produžava do 2013./2014. godine,⁹ u svim post-jugoslovenskim zemljama izgrađene su institucije koje na nacionalnom nivou *utvrđuju individualnu odgovornost počinilaca ratnih zločina i kršenja ljudskih prava na području bivše Jugoslavije tokom devedesetih godina.* Uspostavljanje specijalnih tužilaštava za ratne zločine, odnosno specijalizovanih veća ili sudova za ovu vrstu slučajeva, u periodu 2003-05.godine¹⁰, doveo je do poboljšanja istraga i suđenja za ratne zločine, ali obim počinjenih zločina i veliki broj počinilaca onemogućava potpuno procesuiranje i kažnjavanje počinilaca i dosezanje pravde za žrtve. MKTJ je uspostavio nadležnost za krivično gonjenje pojedinaca sa najvišim stepenom odgovornosti koji su počinili četiri kategorije krivičnih djela: kršenje Ženevske konvencije iz 1949 . godine, kršenje zakona i običaja rata, genocid i zločin protiv čovječnosti..

Sve zemlje bivše Jugoslavije suočavaju se sa **ograničenjima nacionalnih sudova** u procesuiranju ratnih zločina, kao što su duga suđenja i sporost u utvrđivanju istine, zastrašivanje svedoka, smrtnost počinilaca i svedoka, i minimiziranje zločina koji su počinili/e pripadnici/ce etničke većine zemlje u kojoj se odvija suđenje. Praksa je pokazala da se na nacionalnim suđenjima za ratne zločine utvrđuje mahom krivica neposrednih počinilaca zločina.

9 http://www.vesti-online.com/Vesti/Svet/110930/Hag-Posle-2013-sudicete-sami

10 http://www.hlc-rdc.org/uploads/editor/file/Izvestaji/Tranziciona-pravda-2007/izvestaj_tran_pravda_srp.pdf

Srbija

Veće za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu osnovano je 1. oktobra 2003. godine. Ono ima nadležnosti u odnosu na krivična dela učinjena protiv čovečnosti i međunarodnog prava određena u Krivičnom zakoniku i na teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava izvršena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1. januara 1991. godine.

Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije je osnovano 1.jula 2003. godine sa namerom otkrivanja i krivičnog gonjenja počinilaca krivičnih dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava (...), kao i dela teškog kršenja međunarodnog humanitarnog prava izvršenih na teritoriji bivše Jugoslavije od 1.januara 1991. godine..., bez obzira na državljanstvo, versku, nacionalnu ili rasnu pripadnost počinioца ili žrtve.¹¹ Tužioca za ratne zločine bira Narodna skupština Republike Srbije.

Po podacima od 17.12.2010.godine, tužilaštvo je procesuiralo 383 lica i optužilo 133 osobe, za zločine u kojima je stradalo 2590 žrtava. Do tog datuma doneto je 12 pravosnažnih presuda, 33 osobe osuđene su na 433 godina zatvora, a 9 osoba je oslobođeno optužbi.¹² Tužilaštvo trenutno vodi osam glavnih pretresa, dva za zločine počinjene u Bosni i Hercegovini, četiri za zločine počinjene u Hrvatskoj i dva za zločine počinjene na Kosovu¹³.

11 http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/O_NAMA_LAT.HTM

12 http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/PREDMETI_LAT.HTM

13 http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/PREDMETI_LAT.HTM

Predmeti: Zvornik 3, Zvornik 5 (BiH), Lovas, Beli Manastir, Lički Osik i Rastovac

Međunarodne organizacije snažno podržavaju programe koji doprinose regionalnoj saradnji tužilaštava za ratne zločine u regionu. Tužilaštvo Srbije do sada je ostvarilo 29 zajedničkih slučajeva sa Hrvatskom, 7 sa Bosnom i Hercegovinom, 5 sa Crnom Gorom i 17 sa Euleksom i UNMIK-om na Kosovu.

Političke tenzije oko Kosova sprečavaju albanske svedoke i svedokinje da učestvuju na suđenjima. Istrage ratnih zločina nad Albancima otežane su i zbog stava srpskih tužilaca da ne sarađuju s albanskim tužiocima, zbog bojazni da bi to moglo biti protumačeno kao priznanje nezavisnosti Kosova.

Opseg procesuiranih zločina umnogome određuju resursi, ali i *politička volja vladajuće elite*. Pre političkih promena 2000. godine u Srbiji su vođena tri suđenja za ratne zločine, počinjene u Sjeverinu, Štrpcima i Podujevu¹⁴. Usled nedostatka političke volje, svi procesi su sabotirani, a svi optuženi su pušteni na slobodu. Nakon političkih promena, svi osumnjičeni su ponovo optuženi, njihova krivica je dokazana, a oni su pravosnažno osuđeni i kažnjeni maksimalnim kaznama. Ipak, politička volja za suočavanjem sa prošlošću još uvek nije pravilo, već izuzetak i direktno zavisi od interesa pripadnika/ca partija na vlasti.

Lustracija, zabrana javnog delovanja i obavljanja određenih javnih dužnosti pripadnicima bivšeg režima, na određeno vreme, nikada nije sprovedena.

(Hrvatska) i Orahovačka grupa i Ćuška (Kosovo)

14 http://www.b92.net/info/petioktobar/intervju.php?nav_id=462916

Miloševićevi ljudi ostali su u strukturama vlasti, što je dovelo do toga da se traganje za ubicama svelo na one koji su ubijali. Tako je general Sreten Lukić, posle petog oktobra načelnik javne bezbednosti MUP-a, bio glavni čovek za otkrivanje masovnih grobnica u kojima su pokopani/e Albanci i Albanke ubijeni/e na Kosovu u vreme kada je on bio načelnik štaba MUP-a Srbije na Kosovu. U februaru 2009.godine on je pred MKSJ osuđen na 22 godine zatvora zbog zločina nad Albancima na Kosovu.

Sutkinja Olivera Andželković, koja od 2004.godine radi u Odeljenju za ratne zločine Višeg suda u Beogradu, objasnila je kako nekažnjivost izgleda u praksi: “*Često u sudnici imamo svedoke koji su mnogo odgovorniji od onih koji sede na optuženičkim klupama. To svi vide, to je tako očigledno, i ja se pitam zašto taj čovek nije optužen. Dolaze visoki zvaničnici iz vojnog vrha koji su u to vreme imali u zoni svoje odgovornosti područje na kom se desio neki zločin, i potpuno se prave da ni ništa o tome ne znaju, ne sećaju se, kažu u sudnici da prvi put čuju za žrtve. I onda, kada neko ko je najodgovorniji za područje gde se zločin dogodio, u sudnici kaže da prvi put čuje šta je predmet optužbe, to kod vas prosto izazove bes...¹⁵.*

Politizacija ratnih zločina¹⁶ - Prema presudi u **predmetu Škorponi**, uprkos činjenici da su najbliži rođaci žrtava posve-dočili da su žrtve iz Srebrenice, sud je presudio da nije bilo dovoljno dokaza da je šest

15 <http://www.pravdautranciciji.com/pages/article.php?id=2300>

16 http://www.hlc-rdc.org/uploads/editor/file/Izvestaji/Tranziciona-pravda-2007/izvestaj_tran_pravda_srp.pdf

likvidiranih Bošnjaka dovedeno iz tog mesta. Ovaj deo presude može se razumeti kao pokušaj suda da ospori vezu između zločina kojim se bavio, a koji je počinila jedinica čija veza sa srpskom policijom je predmet kontroverzi, i genocida u Srebrenici. Presuda je problematična i zbog nalaza da su Škorpioni bili paravojna formacija u sastavu Vojske Republike Srpske Krajine (u Hrvatskoj), dok su, prema FHP, u toku suđenja izvedeni dokazi iz kojih proizlazi da su Škorpioni na trnovskom ratištu delovali kao jedinica MUP-a Srbije.

Kada je reč o Kosovu, za brojne masovne egzekucije Albanaca u periodu mart-maj 1999. nisu procesuirani visoko rangirani pripadnici vojske i policije Republike Srbije. Iako je izgledalo da će biti izuzetak (s obzirom na rang optuženog - pomoćnik komandanta Žandarmerije), **predmet Suva Reka** pokazao se kao još jedan primer politizacije sudske proceze, jer je pomenuti Radoslav Mitrović, bivši komandir 37 odreda PJP (kome je direktno nadređen bio general Sreten Lukić), na kraju oslobođen optužbi. Iako je Lukić osuđen pred Haškim tribunalom za ubistva, deportacije i progone albanskog stanovništva, sudska veće, kojim je predsedavala sudija Vinka Beraha Nikićević, nije uzelo u obzir ovu presudu, kojom je utvrđeno da su ubistva i proterivanje Albanaca vršeni prema naredbama Štaba MUP-a za Kosovo, na čijem je čelu bio Lukic¹⁷.

Najsvežiji primer je presuda za ratni zločin protiv civilnog stanovništva na teritoriji **Zvornika** (od maja do jula 1992. godine), izrečena u Beogradu

22.novembra 2010.godine. Optužnica je teretila bivšeg predsednika privremene vlade “Srpske opštine Zvornik” Branka Grujića, i bivšeg komandanta štaba TO Zvornika Branka Popovića za zarobljavanje, nečovečno postupanje i smrt oko 700 ljudi iz više naselja opštine Zvornik. Oni su se teretili i za deportaciju 1822 Bošnjaka iz sela Kozluk i Skočić, kao i za nesprečavanje zločina pripadnika paravojnih jedinica “Žute ose” i “Pivarski”. Predsednica sudskog veća Tatjana Vuković je, s obzirom na dokaze, izrekla vrlo blage kazne optuženima - Branku Grujiću 6 i Branku popoviću 15 godina zatvora, navodeći u presudi da je sud cenio sve dokaze Tužilaštva i odbrane, kao i da nije bilo političkih pritisaka na sud, niti “montiranja procesa”.¹⁸

18 Prema optužnici, Grujić i Popović su posle postignutog dogovora o iseljavanju Bošnjaka iz sela Klisa, Grbavci, Đulići, Kučić kula, Grebe, Šetići, uzeli za taoce oko 700 vojno sposobnih muslimana koje su držali zatočene u Tehničko-školskom centru u Karakaju. Po završetku rata 1995. godine, u masovnim grobnicama je pronađeno i identifikovano oko 300 pobijenih talaca. Grujiću i Popoviću je suđeno u procesu “Zvornik 1”, ali je na zahtev Tužilaštva u junu 2008. godine, Veće za ratne zločine postupak protiv njih razdvojilo zbog šire istrage koja je tada bila u toku. Suđenje Grujiću i Popoviću počelo je 28. novembra 2005. godine, zajedno sa još četiri optužena, kojima je u međuvremenu izrečena pravnosnažna presuda. Draganu Slavkoviću, Ivanu Koraču i Siniši Filipoviću za zločine u Domu kulture “Čelopek”, na zvorničkoj “Ekonomiji” i “Ciglani” izrečene su pravosnažne kazne od ukupno 24 godine zatvora, dok je Dragutin Dragićević oslobođen optužbi. Do sada je za zločine u Zvorniku izrečena jedna pravosnažna presuda pripadnicima jedinice “Žute ose” i “Pivarski”, a pred Odeljenjem za ratne zločine vode se još dva odvojena postupka za zločine na teritoriji te opštine.

Hrvatska

Svi županijski sudovi u Hrvatskoj imaju nadležnost da postupaju u predmetima ratnih zločina, no nemaju svi sudovi odgovarajuće kadrovske i tehničke kapacitete potrebne za rad na najtežim kaznenim predmetima, a uz to su izloženi pritiscima u lokalnim zajednicama. Otuda je u proteklom periodu čest slučaj bio da se postupak više puta ponavlja zbog presuda donesenih na temelju nedovoljno utvrđenog činjeničnog stanja.¹⁹ Trenutno je pred hrvatskim sudovima u toku 10 glavnih pretresa optuženima za ratne zločine.²⁰ *Centar za mir* iz Osijeka, organizacija koja prati suđenja za ratne zločine, istakla je sledeće probleme u radu tužilaštva i sudova, u predmetima vezana ratnim zločinima:

- nedovoljna podrška svjedocima i nedovoljna vidljivost i uključenost žrtve u kaznenom postupku;
- značajan broj stvarno počinjenih zločina koji još nije istražen ni procesuiran;
- negativne posljedice politike suđenja u odsutnosti okriviljenih u ranim devedesetim;
- pritisak dijelova javnosti i ozbiljan politički otpor, opstrukcije unutar državnih institucija, u slučaju suđenja za zločin počinjenih od strane pripadnika hrvatskih postrojbi;
- višestruko ponavljanje postupaka zbog presuda donesenih na temelju nedovoljno utvrđenog činjeničnog stanja;

¹⁹ Organization for Security and Cooperation in Europe, Office in Zagreb, Background Report: War Crimes Proceedings 2007, 31. srpnja 2008, str. 2.

²⁰ http://www.centar-za-mir.hr/index.php?page=sudjenja_popis&statusId=5&article_id=48&locationId=7&lang=hr

Pristranost koja se godinama spočitava pravosuđu Republike Hrvatske u suđenjima za ratne zločine prvenstveno se odnosi na to da suđenja pripadnicima srpskih paravojnih formacija u nekim slučajevima ne zadovoljavaju standarde pravičnog suđenja, te da se "pri odlučivanju koja vrsta djela će se goniti kao ratni zločin primjenjuju nejednaki kriteriji, ovisno o etničkoj pripadnosti osumnjičenih i žrtava". Velikom broju pripadnika srpskih paravojnih formacija (blizu 400) sudilo se do sada u odsutnosti, a istraživanje i procesuiranje zločina počinjenih od strane pripadnika hrvatskih jedinica počelo je sa zakašnjenjem od deset godina. Optuženim Hrvatima sudilo se samo za zločine koji su rezultirali smrću žrtava, dok se Srbima sudilo i za lakša djela, kao što su pljačka i uništavanje imovine, koja ne uključuju smrtnu posljedicu²¹.

U Županijskom sudu u Sisku, 19.novembra 2010.godine, sutkinja Snježana Mrkoci je, smatrajući da se radi o prethodno **presuđenoj stvari, odbacila** optužnicu za zločin koji su pripadnici hrvatske vojske počinili nad srpskim civilima u Novskoj u decembru 1991.godine. Iskoristivši zakonsku neusklađenost, ona je odbacila ponavljanje postupka. U obrazloženju presude, dodala je da je "žalosno da sudovi moraju suditi hrvatske vojнике za ono za što smo naviknuli da je činila suprotna strana, pogotovo u vrijeme kad smo svi palili svijeće za Vukovar", ilustrujući time kompleksnost problema pred kojim stoje suđenja za ratne zločine u zemljama bivše Jugoslavije.²²

21 Organization for Security and Cooperation in Europe – Office in Zagreb, Background Report: War Crimes Proceedings 2007, 31. srpnja 2008. godine, str. 3 i 11.

22 http://www.centar-za-mir.hr/index.php?page=article_

Bosna i Hercegovina

Posebna Veća za ratne zločine Suda i Tužilaštva BiH uspostavljena su 2003. godine, a počeli su sa radom 9. marta 2005. godine. Ako izuzememo MKTJ, suđenja za ratne zločine u Bosni i Hercegovini odvijaju se na državnom nivou (Odjel za ratne zločine Suda BiH), lokalnom nivou (5 okružnih i 10 kantonalnih sudova i Osnovni sud Brčko Distrikta) i regionalnom nivou (prvenstveno pred Većem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu).²³

Odjel za ratne zločine pri Sudu BiH uspostavljen je u martu 2005. godine, i sudi u. „naročito osjetljivim predmetima ratnih zločina, gdje osjetljivost određuju težina zločina ili rang optuženog²⁴”, dok se pred 5 okružnih i 10 kantonalnih sudova i Osnovnim sudom Brčko Distrikta procesuiraju „slučajevi sa nižim stepenom osjetljivosti i složenosti.²⁵”

Osnovne zamerke radu ovog tela su²⁶:

- slaba zastupljenost domaćih pravnika/ca u radu pravosudnih institucija;
- međunarodna pomoć koja se troši na druge pravne institucije, dok se sudovi kantona i distrikta, pred kojima se vodi najveći broj slučajeva, ostavljeni bez ikakve finansijske podrške;

news&article_id=594&lang=hr

23 www.undp.ba/upload/publications/executive_LOC_WEB.pdf

24 http://www.hlc-rdc.org/uploads/editor/file/Izvestaji/Tranzicione-pravda-2007/izvestaj_tran_pravda_srp.pdf

25 www.undp.ba/upload/publications/executive_LOC_WEB.pdf

26 http://www.fondacija-boell.eu/downloads/Otimanje_pravde_-_Jelena_Subotic.pdf str 159-160

— nedostatak transparentnosti i slaba komunikacija sa javnošću - suđenja se vode bez prisustva javnosti, pa stanovništvo BiH nije upućeno u rad ovih sudova;

— MZ se brine samo o OZR a ne o domaćim sudovima: zbog čega se više hiljada predmeta gomila pred lokalnim suds-

vima, koje pate od ogromnih problema (nedostaka kapaciteta, itd.).

Produžava se politika nekažnjivosti jer predmeti zastarevaju, svedoci i svedokinje umiru a presude ne donose zadovoljenje pravde za žrtve. Veliki zaostatak u rešavanju sudskih predmeta bio je neposredan povod za uključivanje „sporazuma o priznanju krivice”, koja je inače karakteristična za anglo-saksonsko pravo i koja nam je poznata iz aktivnosti MKTJ, gde se više optuženih izjasnilo krivim po optužbama da su tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji neposredno počinili konkretne zločine ili da su odgovorni za njih²⁷. Udruženja žrtava vrlo su nezadovoljna primenom ovog mehanizma jer veruju da su tako „odvagane“ kazne poprimile karakter amnestiranja, a da su optuženici pristajali na potpisivanje sporazuma jedino zbog interesa da bi kraće ostali u zatvoru, zbog čega za žrtve i javnost pravda nije zadovoljena. Svi oni se slažu da su presude koje su uslijedile posle primene sporazuma o priznanju krivice poprimile karakter amnestije za počinjena djela, dok je zanemaren retributivni aspekt odvraćanja od počinjenja sličnih zločina u budućnosti.

²⁷ Sporazum o priznanju krivice primijenjen je, naprimjer, u slučajevima Plavšić, Erdemović, Deronjić, Nikolić, Obrenović, Banović i u drugim slučajevima.

Crna Gora

Ni crnogorsko pravosuđe, pre svega zbog nedostatka političke volje, nije pokazalo iskren napor da utvrdi odgovornost tadašnje i današnje vlasti Crne Gore za počinjene ratne zločine, niti da pronađe odgovorne za očigledne pokušaje zataškavanja tih zločina. Prve ozbiljnije istrage za ratne zločine započete su tek nakon sticanja nezavisnosti (2006/7. godine) pod pritiskom međunarodne zajednice. Formirano je *Specijalno odjeljenje za suđenje iz oblasti organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i ratne zločine*, a sudi se u Višem sudu u Podgorici (logor Morinj, Deportacija Muslimana) i u Višem sudu u Bijelom Polju (Bukovica i Kaluđerski laz).

Za *Logor Morinj* suđeno je šestorici pripadnika rezervnog sastava JNA za ratne zločine protiv ratnih zarobljenika i civila iz dubrovačke oblasti, koji su u periodu 1991/2. godine boravili u logoru, a prema kojima su se rezervisti JNA nečovječno ponašali, mučili ih i nanosili im veliku patnju. Od 320 zarobljenih svjedočilo je 159 na sudu. Nakon izricanja presude Apelacioni sud je vratio, u decembru 2010.godine, proces na ponovni postupak.

Deportacija više stotina bosansko-hercegovačkih izbjeglica iz Crne Gore 1992.godine (Predmet Deportacija Muslimana) - suđeno je devetorici pripadnika Unutrašnjih poslova i Službe državne bezbjednosti koji su maja 1992.godine deportovali 79 izbeglih lica muslimanske nacionalnosti u Republiku Srpsku, gdje je većina

ubijena. Krajem marta se očekuje izricanje presude, ali, sudeći po dosadašnjem toku, odnosu prema svjedocima i ljudima sa komandnom odgovornošću, velika je vjerovatnoća da će optuženi biti oslobođeni.

Oslobađajuća presuda je izrečena u slučaju *Bukovica* 31.decembra 2010.godine. **Usled nedostatka dokaza, pušteno je na slobodu svih sedam optuženih** (pripadnika rezervnog sastava JNA i policije), optuženih za **ratni zločin u Bukovici kod Pljevalja, gde se 1992. i 1993.godine desila otmica, progon i likvidacija žitelja Bukovice bošnjačke nacionalnosti**. Prema podacima Udruženja prognanih Bukovičana za tri godine je ubijeno šest osoba, 11 je oteto, a 70 su žrtve fizičke torture. Takođe,dva vjerska objekta su uništena i nekoliko stotina žitelja islamske vjeroispovjesti je protjerano.

Izvođenje dokaza je u toku za zločin u *Kaluđerskom Lazu*. Za likvidaciju izbeglica sa Kosova albanske nacionalnosti optužen je jedan aktivni oficir i šest pripadnika rezervnog sastava Vojske Jugoslavije. Sudim se zbog kršenja pravila međunarodnog prava i nečovječnog postupanja prema civilnom stanovništvu (23 civila, među njima žena i djece, od kojih je 6 ubijeno), aprila 1999 godine, kada su pokušali da se sklone u Crnu Goru od ratnih dejstava na Kosovu.

Osnovne karakteristike suđenja u Crnoj Gori:

— Specijalno tužilaštvo ne ulaže dovoljno napora da se svi krivci privedu pravdi, naročito izbjegava da ispita komandnu odgovornost i pokreće postupke samo za izvršioce djela

— Uočena je slaba saradnja tužilaštva, sudova i policije što čini optužnice nepotpunim uz obrazloženja o „nedostatka kapaciteta“

— Svjedoci se izlažu različitim vidovima napada (od denunciranja do fizičkih nasrtaja na njih i imovinu)

— Organizuje se grupna podrška osumnjičenima dok se žrtvama ne izlazi u susret u smislu obezbjeđivanja elementarne bezbjednosti

— Svi procesi se odugovlače i nijedna presuda još nije punovažna.

— Oslobođaju se optuženi zbog nedostatka dokaza iako je država prihvatile odgovornost u vidu višemilionske nadoknade nematerijalne štete žrtvama i njihovim porodicama

— Mediji ne pokazuju adekvatno interesovanje za ova suđenja, a međunarodne institucije su nedovoljno zainteresovane.

Kosovo

Preoblikovanje kosovskih institucija odrazilo se na suđenja za ratne zločine. U toku prenošenja nadležnosti u oblasti vladavine prava sa UN administracije [UN-MIK] na misiju EU [EULEX], koje je obavljeno 9. decembra 2008. godine, na Kosovu su podignute samo dve nove optužnice za ratne zločine.²⁸. Zbog prenošenja nadležnosti u drugoj polovini 2008. godine glavni pretresi uopšte nisu zakazivani, već su održavane samo sednice sudske posudbe pojedinaca na kojima se odlučivalo o

28 http://www.hlc-rdc.org/uploads/editor/Izvestaj_sudjenja_post%20YU_knj%20blok%20-%20BHS.pdf

potvrđivanju optužnice, ili o pritvoru optuženih. Kasnije je identifikovanje mogućih ratnih zločina nastavljeno – UNMIK je identifikovao i prijavio misiji EULEX 1184 moguća ratna zločina.

U izveštaju OEBS-a o suđenjima za ratne zločine na Kosovu, navodi se da je do kraja 2009. godine 37 osoba odgovaralo pred sudovima Kosova za navodne ratne zločine. Kao posebni problemi sa kojima se pravosuđe Kosova susreće, ističu se **dug vremenski period koji je protekao između zločina i suđenja**, zbog čega je **otežano prikupljanje dokaza**. I analitičari/ke Fonda za humanitarno pravo, koji/koje prate suđenja na Kosovu, slažu se da je zabrinjavajuća praksa Vrhovnog suda Kosova da odgovlači razmatranje predmeta koji su (prvostepeno) završeni pre više godina. Takvih predmeta bilo je krajem 2009. godine šest. Kako prolazi vreme, žrtve, svedoci i dokazi su sve teže dostupni, optuženi su nestali i nisu više dostupni pravdi, a posminje se strah svedoka od svedočenja na suđenjima za ratne zločine.²⁹

Problem zaštite svedoka blokirao je uspešno procesuiranje ratnih zločina i drugih krivičnih dela: “U nekim suđenjima je bio primetan strah kod onih oštećenih koji i dalje ne žive na Kosovu, i koji zbog toga nisu identifikovali optužene, ili uopšte nisu hteli da svedoče. Iako svi glavni sudovi na Kosovu imaju opremu za zaštitu svedoka (video link, sredstva za distorziju glasa, poseban “boks” za svedoke, i ostalo), tužioci često nisu tražili korišćenje zaštitnih mera,

29 http://www.humansecuritygateway.com/documents/OSCE_KosovoWarCrimesTrials_AnAssessmentTenYearsOn_1999-2009.pdf

ili sudije nisu određivali da se takve mere primene. Druge države nisu bile voljne da preuzimaju svedoke sa Kosova, zbog generalne politike u vezi sa migracijom i pitanjem azila, potrebe da se svedoci finansijski podrže, kao i zbog neodređenog pravnog statusa Kosova.”³⁰

Komisije za istinu i pomirenje

(Ovde su prezentovani isključivo mehanizmi na državnom nivou, a u narednom poglavlju ćemo prezentovati i inicijative civilnog društva).

Od nekrivičnih sankcija najpoznatiji mehanizmi su komisije za istinu i pomirenje, uz lustraciju, otvaranje tajnih dosjeva, odšteta/reparacija, rehabilitacija žrtava, komemoracije, podizanje spomenika, izvinjenje, moralna obnova, itd.

Komisija za istinu je institucija koja postoji skoro četiri decenije i predstavlja jedan od najpoznatijih oblika priznavanja zločina iz prošlosti. Prva Komisija za istinu osnovana je u Ugandi, 1974. godine i do sada se skoro trideset država odlučilo za ovu vrstu institucionalnog suočavanja s prošlošću.

Komisije su vansudska tela koja osniva država radi istraživanja i utvrđivanja činjenica o počinjenim zločinima u prošlosti. Komisiju osniva i ovlašćuje država, koja joj zadaje ciljeve, određuje mandat i na kraju odlučuje da li će prihvati njene preporuke.

30 http://www.hlc-rdc.org/uploads/editor/file/Izvestaji/Tranziciona-pravda-2007/izvestaj_tran_pravda_srp.pdf

Komisije istražuju i utvrđuju činjenice o zločinima, kao i posledice počinjenih zločina (broj i imena žrtava, popis odgovornih).

U odnosu na druge mehanizme pravde, specifičnost komisija je u tome što su u svom radu najviše fokusirane na žrtve, što se osnivaju u geografskom kontekstu gde su se zločini desili i što relativno brzo (u periodu do tri godine) svoj rad moraju okončati finalnim izveštajem, koji sadrži nalaze o prošlosti i preporuke za budućnost. *Komisije* su fokusirane na prošlost i to blisku – događaji iz davne prošlosti ne spadaju u predmet istrage komisija, jer one svoje zaključke izvode iz saslušanja žrtava i svedoka. Komisije istražuju obrasce najtežih kršenja ljudskih prava, a ne pojedinačne incidente i uglavnom se bave zločinima koji za posledicu imaju veliki broj žrtava.

Komisije podstiču priznanje istine o prošlosti, a „priznanje podrazumeva da je država priznala svoja nedela i da su ona bila pogrešna“ (Arijel Nejer).

Osnovna razlika između suđenja i komisija za istinu jeste u prirodi i stepenu njihove pažnje prema žrtvama. Prva i glavna funkcija sudskog sistema jeste da istraži određena dela okrivljenih počinilaca.

Komisije promovišu odgovornost počinilaca kršenja ljudskih prava, obezbeđuju javne platforme za žrtve, pružaju informacije, podstiču javne diskusije, daju predloge reparacija za žrtve, predlažu neophodne pravne i institucionalne reforme, promovišu pomirenje, doprinose konsolidaciji demokratske tranzicije.

Komisije su do sada osnivali ***predsednici država*** (Uganda, Bolivija, Argentine, Čile, Čad, Šri Lanka, Haiti, Nigera, Peru), ***vладе*** (Nepal), ***оружане групе*** (dve komisije

Afričkog nacionalnog kongresa), parlamenti (Urugvaj, Nemačka, Južna Afrika), ministarstva (Ekvador), ili je njihovo osnivanje predviđeno mirovnim sporazumom u kome su posredovale Ujedinjene Nacije (Salvador, Burundi, Gvatemala, Sijera Leone) ili Ujedinjene nacije (Istočni Timor).

Komisije mogu raditi na dva načina – na zatvorenim sednicama ili sednicama otvorenim za javnost.

Saslušanja mogu biti individualna i institucionalna. Sve komisije, do Južnoafričke, radile su na zatvorenim sednicama i javnost nije imala pristupa njihovom radu. Kompletan uvid u rad komisije, javnost je stekla tek nakon objavljivanja izveštaja koji su svi, po pravilu, izazvali pažnju javnosti.

Međutim, važno je istaći da pitanje preporuka nakon objave više nije u nadležnosti komisije, već teret ispunjavanja ovih preporuka leži isključivo na državi koja je komisiju osnovala.

Odšteta/reparacija/nadoknada

Odšteta/reparacija može biti individualna i kolektivna, u smislu da čitave grupe dobiju materijalnu naknadu. Materijalne reparacije mogu biti između država, i unutar država. Najpoznatiji slučajevi materijalnih reparacija postignuti su u Nemačkoj, Čileu, Argentini. U slučaju država bivše Jugoslavije i individualnih nadoknada, povraćaj imovine je veoma dugotrajan i spor proces zato što veoma veliki problem predstavljaju imovinski procesi, budući da su se u kuće izbeglih i raseljenih lica uselili drugi ljudi.

Reparacije mogu biti i simboličke: javna izvinjenja, javne komemoracije, podizanje spomenika, itd.

Institucionalne reforme

Navešćemo najvažnije mehanizme koji služe za sprovođenje institucionalnih reformi u oblasti tranzicione pravde.

Lustracija: podrazumeva zabranu obavljanja javnih funkcija u ograničenom vremenskom periodu onih ljudi koji su u prošlosti učestvovali u kršenju ljudskih prava.

Termin potiče od latinske reči *lustratio*: pročišćenje ritualnim prinošenjem žrtve. Mere lustracije primenjene su do sada u Istočnoj Nemačkoj, bivšoj Čehoslovačkoj, Mađarskoj, Litvaniji, Letoniji i drugim istočnoevropskim zemljama. Mere lustracije razlikuju se od zemlje do zemlje, i kreću se od tzv. tvrde lustracije u Češkoj, do tzv. meke lustracije sprovedene u Mađarskoj.

Zakon o lustraciji u Srbiji: maja 2003. godine donet je Zakon o lustraciji. Primena Zakona je trebalo da počne septembra 2003. ali ga je opstruirala opozicija u Skupštini Srbije. Dolaskom nove Vlade, početkom 2004. godine, dolazi do potpunog zastoja u primeni Zakona o lustraciji. Stanje se nije izmenilo ni posle izbora vlade (maja 2007.) koja je u stvari jedva izmenjena i vodi istu politiku po tom pitanju.

U Crnoj Gori Zakon o lustraciji nije ni ušao u proceduru iako je dva puta inicirano njegovo usvajanje. Slična je situacija i u ostalim državama bivše Jugoslavije.

Otvaranje tajnih dosjea: Nakon pada Berlinskog zida (1990.) otvaranje tajnih dosjea u zemljama Istočne Evrope (Češkoj, Poljskoj, Mađarskoj, Rumuniji) omogućilo je ljudima da se upoznaju sa brutalnim kršenjem ljudskih prava od strane pripadnika državne bezbednosti.

(Priredile/i: Ljupka, Miloš, Nataša i Staša)

Orodnjavanje pravde – Žene u institucijama međunarodne pravde

Karla del Ponte (Carla del Ponte)

Rođena je 1947. godine u Lusanu. Pravo je studirala u Bernu, Ženevi i Velikoj Britaniji. Od 1975. do 1981. godine bavila se privatnom advokatskom praksom. Godine 1981. je imenovana za istražnu sutkinju. Istakla se u istragama u vezi sa terorizmom, špijunažom, pranjem novca i trgovinom drogom. Zbog potonjeg je bila na meti italijanske mafije i preživela pokušaj atentata. Godine 1994. je postala glavna tužiteljka Švajcarske, a 1999. glavna tužiteljka Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu i bivšu Jugoslaviju (ICTR i ICTY). Zbog veće ekspeditivnosti Haškog tribunala, Savet bezbednosti je 2003. razdvojio ulogu tužiteljke za Ruandu i bivšu Jugoslaviju, pa je od tada, pa sve do 31. decembra 2007. godine Karla del Ponte obavljala funkciju tužiteljke za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije. Prvog januara 2008. nju je na dužnosti

glavnog tužitelja nasledio Serge Brammertz/Serž Bramerc, a ona je imenovana za ambasadorku Švajcarske u Argentini.

Za vreme njenog mandata je podignut veliki broj optužnica i veliki broj bivših ratnih vođa na području bivše Jugoslavije je uhapšen i osuđen, odnosno čeka suđenje za ratne zločine.

Tokom rada u Haškom tribunalu suočavala se sa brojnim opstrukcijama, a neke od njih su bile rodno uslovljene. Njen kolega Bernar Muna, sa kojim je sarađivala u Aruši, na zločinima počinjenim u Ruandi, se usudio da joj otvoreno prizna da ne želi da mu ona „šefuje“, zato što je žena.

U zemljama bivše Jugoslavije je s vremenom postala jedna od najomraženijih ličnosti. Protiv nje se vode kampanje mržnje (npr. *“Kurva del Ponte”*, kako je haški optuženik V. Šešelj naslovio svoju knjigu, a koja se uglavnom sastoji od dokumenata koji svedoče o njenom angažmanu na rasvetljavanju njegove uloge u organizovanju zločina tokom ratova devedesetih godina), a njeni navodi se selektivno koriste (npr. u Srbiji se kritikuju njene optužbe protiv srpskih vođa, ali uvažavaju njene optužbe protiv OVK o trgovini organa).

Često su je kritikovali zbog arogancije, političkih izjava i ne baš najbolje napisanih optužnica, te pravne strategije koja je od optuženih ratnih vođa učinila mučenike i nacionalne heroje, što je pogodovalo nacionalističkim mitovima i etničkoj distanci na području bivše Jugoslavije. Nakon podizanja optužnice protiv Slobodana Miloševića, Karla del Ponte se borila da u optužnicu protiv njega bude uvršten srebrenički genocid i opsada Sarajeva.

Opstrukcije su dolazile i od nekih njenih kolega. Zamerali su joj zato što je insistirala na činjenici da je sve poteklo iz Beograda, da su Srbija i JNA bili inicijatori rata i da je vojska Republike Srpske bila samo produžena ruka za ostvarenje planova o "Velikoj Srbiji". Uprkos protivljenju njenih australijskih i britanskih kolega, optužnicom je povezala Srbiju i Republiku Srpsku, JNA i vojsku Republike Srpske, čime je omogućeno da se Miloševiću sudi i za Srebrenicu i opsadu Sarajeva. Smatrala je da Srbija ne sme da bude amnestirana za zločine u Bosni i Hercegovini. Kritikovala je i ponašanje vojnika UN u mirovnim misijama i zabrane zbog kojih nisu mogli da govore o kršenjima ljudskih prava čiji su svedoci bili. Nije se obazirala ni na zamerke koje joj je upućivao NATO. Obelodanila je činjenice o civilnim žrtvama tokom bombardovanja Srbije i Kosova, 1999. godine. Karla del Ponte je govorila o zločinima OVK-a na Kosovu nad civilnim stanovništvom. Smatrala je da država Kosovo ne sme da bude izuzeta od odgovornosti, bez obzira na to što je bila žrtva režima Slobodana Miloševića.

Njen rad je bio osujećen političkim igramama i dogovorima. Primer je hapšenje Radovana Karadžića, za koje je smatrala da treba da se obavi bez odlaganja, tokom mirovnih pregovora u Ženevi. Takođe je smatrala da se mora podići optužnica protiv svih aktera rata, bez obzira na Dejtonski sporazum.

Uprkos preprekama na koje je nailazila, Karla je uspela da izbegne mnoge zamke i da afirmiše politiku kažnjivosti.

Luiz Arbur (Louise Arbour)

Luiz Arbur je kanadska pravnica i političarka. Rođena je 1947. godine u Montrealu, u Kanadi. Nakon studija prava, sve do preuzimanja funkcije u MKSJ, obavljala je veoma vežne funkcije u Vrhovnom sudu Kanade, kao i na univerzitetu. Važno je pomenuti da je 1995. godine Luiz Arbur postavljena na funkciju predsednice Istražne komisije o kršenju prava i zlostavljanju zatvorenica u ženskom zatvoru Kingston (Ontario). 1996. je imenovana za glavnu tužiteljku Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu i Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, u Hagu. Na toj funkciji je ostala do sredine 1999. godine, kada je nasleđuje Karla del Ponte.

Biće upamćena po tome što je optužila Slobodana Miloševića za ratne zločine, što predstavlja istorijski presedan, jer je prvi put neki predsednik države optužen pred međunarodnim sudom. Sastavila je i optužnice protiv Milana Milutinovića, predsednika Srbije, potom Nikole Šainovića, potpredsednika Vlade SR Jugoslavije, Dragoljuba Ojdanića, načelnika Generalštaba SRJ i Vlajka Stojiljkovića, ministra unutrašnjih poslova Srbije. Poznato je da je u januaru 1999. pokušala da ode u Račak (Kosovo), nakon što je dobila informacije o masakru u Račku. No, pristup joj je bio onemogućen po naređenju Slobodana Miloševića.

Javno je izjavila da će optužnice ostati stalno na snazi i nakon prestanka rada Haškog tribunala i da neće biti nikakvih pogodnosti za one koji su se dobrovoljno predali. Zatražila je momentalno zamrzavanje svih sredstava optuženih, u zemlji i u inostranstvu, kako bi

im onemogućila bekstvo. Time se zamerila mnogim uticajnim ljudima koji su pokušavali da utiču na njen rad i odluke.

Poznata je njena izjava da „*Tribunal nije tu da se pričaju priče. Njegov posao je da se utvrdi odgovornost. Mora se uperiti prstom u njih, ponaosob, u sudnici, gde će imati mogućnost da se brane*“.

Od 2004. je bila na funkciji Visoke komesarke Ujedinjenih nacija za ljudska prava. Na toj poziciji je primila i delegaciju LGBT zajednice i organizovala diskusiju na zvaničnom nivou, u Ženevi. Prva je predložila da se instrumenti i standardi Ujedinjenih nacija koriste u svrhu zaštite njihovih prava i poboljšanja položaja.

Govorila je otvoreno da se u njen rad komesarke za ljudska prava mešaju neke države iz Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, koje nastoje da direktno utiču na donošenje odluka nje i njenog tima, iako na to nemaju pravo.

Zalagala se za poštovanje ljudskih prava, čak i kad je zbog toga trpela pritiske od brojnih režima u svetu.

Neki od njih su tražili da se formira izvršno telo koje bi kontrolisalo rad Visokog komesarijata za ljudska prava, na čijem čelu je ona bila. Zbog otpora i neprijateljstava prema njoj i njenom timu, odlučila je da juna 2008. godine podnese ostavku na funkciju komesarke za ljudska prava.

Kanada ju je nagradila za doprinos na unapređenju ljudskih prava širom sveta (2007. godine), a značajan broj svetskih univerziteta dodelio joj je titulu doktora nauka. Dobitница je i nagrade „Thomas J. Dodd“ za dostignuća u oblasti međunarodne pravde i ljudskih prava. Takođe, zajedno sa Richardom Goldstonom,

dobila je priznanje za svoj rad u Međunarodnom tribunala za zločine u bivšoj Jugoslaviji i u Ruandi.

Gabrijela Kirk Mek Donald

(Gabrielle Kirk McDonald)

Gabrijela Kirk Mek Donald/Gabrielle Kirk McDonald je rođena u St Paul-u (Minesota) 1942. godine. Odrasla je u Njujorku i Nju Džersiju.

Završila je pravo na Univerzitetu Howard (Hauard) 1966. godine, među prvima u svojoj klasi. Profesionalnu karijeru je započela u Fondaciji za odbranu i obravanzanje, u Njujorku. Posle dve godine, otvara privatnu advokatsku kancelariju u Hjustonu, u kojoj radi punu deceniju, sve do 1979 godine. Bavi se uglavnom slučajevima segregacije, glasačkim i imovinskim pravima. Takođe radi na prvim slučajevima diskriminacije prilikom zapošljavanja. Paralelno predaje na više univerziteta, pretežno kao profesorka po pozivu.

Od 1979. do 1988. godine obavlja funkciju federalne sutkinje za oblast Južnog Teksasa, kao treća Afro-amerikanka na takvoj poziciji u SAD. Zapažena je po efikasnoj borbi protiv Kluks klana, čije je pripadnike osudila i uspela da zatvori njihov kamp za obuku, kao i po dobijenim slučajevima protiv velikih multacionalnih kompanija, kao što je Monsanto.

Od 1998. godine, kada je podnela ostavku, do 1993. godine je ponovo samo profesorka po pozivu.

1993. godine je izabrana za sutkinju Međunarodnog tribunalu za ratne zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji i u Ruandi. Prilikom izbora pobedila je većinu kandidata i dobila najveći broj glasova. Bila je jedina državljanka SAD-a, i jedna od tri žene u Tribunalu. Na

samom početku rada Tribunal-a, sa kolegama Univerziteta u Teksasu pripremila je pravila i procedure za njegovo funkcionisanje. Sutkinja je sve do 1999. godine (dva mandata), a dve poslednje godine i predsednica Međunarodnog tribunal-a.

Smatra da svoj uspeh duguje istrajnosti i nastojanjima da se rad Haškog tribunal-a učini vidljivijim. To je po njenom mišljenju zaloga da se zločini kakvi su bili počinjeni u Bosni i Ruandi, više nikada ne dogode. Dobitnica je nagrade Američke advokatske komore, nagrade Univerziteta Hauard, i mnogih drugih. Danas je angažovana kao sutkinja i arbitar u slučaju Irana protiv SAD-a, u procesu pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu.

Florans Mumba (*Florence Mumba*)

Florans Mumba/Florence Mumba je rođena 1948. godine, u Mufuliri, Zambija. Završila je studije prava. Još tokom studija je počela da se interesuje za probleme ljudskih prava, posebno ženskih ljudskih prava i oprendelila se da radi na njihovom unapređenju i afirmaciji. Smatrala je da je građansko društvo okvir unutar kog se na demokratski način štite ženska ljudska prava. Primetila je da u zambijskom društvu postoje rodne predrasude i da treba raditi na edukaciji muškaraca i žena, kako bi žene koje čine većinu našle svoje mesto, kako u partijama, tako i u institucijama gde se donose odluke. Međunarodnu karijeru je započela 1973. godine, kao dodeljena braniteljka u Apelacionom sudu, a 1975. godine, kao dodeljena braniteljka u Vrhovnom sudu. Početkom 1978. godine, postaje direktorka Odeljenja za pravnu pomoć, a posle 1980. godine u nekoliko

navrata je bila članica ad hoc nacionalnih, istražnih komisija. Tokom 1989. godine postavljena je na funkciju Ombudsmana (zaštitnice građana), koju je obavljala sve do prelaska u Vrhovni sud Zambije, 1997. godine. Učestvovala je na Svetskoj konferenciji žena UN u Njubi 1985. godine i na Regionalnoj afričkoj ženskoj konferenciji u Senegalu, 1994. godine. Bila je članica Međunarodne komisije pravnica\ka i Komiteta pravnih ekspertkinja\ata koje/i su radile/i na Protokolu Afričke Povelje o ljudskim pravima i organizovanju rada Afričkog suda za ljudska prava i prava naroda, 1997. godine.

U maju 1997. godine, izabrana je za sutkinju u Međunarodnom tribunalu za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji i Ruandi. Bila je angažovana na slučajevima Erdemović, Furundžija, Kunarac, Milan Simić i Blagoje Simić, Tadić, Vujić i Aleksovski.

Od novembra 1999. godine do novembra 2001. godine, bila je zamenica predsednika Međunarodnog tribunala za ratne zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji i Ruandi. Na predlog Generalnog sekretara UN, izabrana je za međunarodnu rezervnu sutkinju u Vanraspravnom veću Specijalnog odeljenja Kambodžanskog suda za zločine počinjene u periodu Demokratske Kampučije. Sud je u početku imao zadatak da procesuira zločine Crvenih Kmera u periodu od 1975. do 1979. godine. Naknadnom odlukom tamošnje skupštine, dobio je mandat za procesuiranje i zločina počinjenih u građanskom ratu, koji je počeo 1979. godine, padom režima Crvenih Kmera, a završio se 1998. godine. Za Florans Mumbu najveće dostignuće međunarodnog prava predstavlja prepoznavanje i kažnjavanje rodno

zasnovanih zločina. Tome doprinosi i jedan broj međunarodnih konvencija koje imaju za cilj da zaštite žene od nasilja koja počine vojnici i njihovi nadređeni u toku ratnih konflikata. Ono za šta se ona takođe zalaže jesu javna suđenja u kojima učestvuju žene. Po njenom mišljenju, zbog straha žena od stigmatizacije, ta suđenja moraju biti zatvorenenog tipa, a identiteti žrtava i sve krucijalne činjenice u svim slučajevima zaštićeni. Njen pristup pravdi operacionalizovan je kroz Povelju Udruženja sutkinja Zambije, koja predviđa i obuku u saradnji sa Međunarodnim udruženjem sutkinja i mnogobrojnim međunarodnim udruženjima i organizacijama. Tim obukama prisustvuju i muškarci, kako bi bolje razumeli žene koje su bile žrtve zločina i njihovu želju za pravdom. Radi se o rodno neutralnom pristupu, koji podrazumeva odsustvo postojećih stereotipa o ženama i muškarcima i jednakost među polovima.

F. Mumba je trenutno na funkciji predsedavajuće u Izbornoj komisiji Zambije.

(Priredile: Saša i Snežana)

Inicijative civilnog društva

Narodni tribunali

Institucionalni pravni sistem veoma često ne zadovoljava pravdu, ne priznaje odgovornost država i njenih institucija, ne priznaje odgovornost država za nasilje nad ženama. Zato civilno društvo preuzima odgovornost za pravdu stvaranjem alternativnog pravnog sistema kako se pravda ne bi pretvorila u linč i odstrel. U ove alternativne institucije pravde spadaju narodni tribunali, kao i ženski sudovi i tribunali o kojima je bilo reči u prvom poglavlju.

Narodni tribunali nemaju zakonodavnu moć, ali imaju veliki moralni značaj.

Imaju za cilj da osude odredene države, vojske, kompanije i institucije za zločine koje su počinili.

Najpoznatiji među narodnim tribunalima su:

Raselov tribunal – 1967.

Bertrand Rasel, filozof, matematičar i pacifista iz Velike Britanije, početkom šezdesetih godina započeo je kampanju obelodanjivanja zločina SAD-a u Vijetnamu. Na inicijativu B. Rasa organizovan je 1967. godine Međunarodni tribunal za ratne zločine pod nazivom Sprečiti zločin čutanja. Na mestu sudija su bile/i: Simon de Bovoar, Žizela Halimi, Piter Veis, Žan Pol Sartr, Lelio Baso, Noam Čomski, itd.

Nakon dve sesije tribunalala u Švedskoj i Danskoj, Tribunal je maja 1967. godine doneo presudu da je: Vlada

SAD počinila agresiju na Vijetnam, vršila sistematska i smišljena bombardovanja velikog broja civilnih objekata u Vijetnamu, čime je prekršila brojne međunarodne konvencije.

Premda SAD nisu reagovale na ovu osudu, civilno društvo u Evropi i svetu dobilo je jedan moćan instrument za iznošenje nepravde pred građanski auditorijum i međunarodnu javnost.

Raselov tribunal o Latinskoj Americi: od 1973. do 1976. godine je održao brojne sesije o vojnim diktaturama u Čileu, Brazilu, Urugvaju, itd.

Raselov tribunal o Iraku: organizovan je u periodu od 2003. do 2005. godine kao svetski tribunal o Iraku, a u njegovom radu su učestvovali intelektualci i aktivisti/kinje za ljudska prava a članica Porote savesti, indijska spisateljica i aktivistkinja Arundati Roj rekla je na sednici: „*Irak je napadnut, okupiran i uništen. Napad na Irak je napad na našu pravdu, našu slobodu, našu bezbednost i budućnost svih nas. Mi, ljudi sa savešću, odlučili smo da se suprotstavimo. Osnovali smo Svetski tribunal o Iraku da zahtevamo pravdu i budućnost u miru. Legitimnost Svetskog tribunala o Iraku locirana je u kolektivnoj savesti čovečanstva.*“

Sednice suda su održane u sledećim gradovima: London, Bombaj, Kopenhagen, Brisel, Njujork, Hirošima, Lisabon, Stokholm, Bejrut, Rim, Đenova. Završna sednica je održana juna meseca 2005. godine u Istanbulu. Sud je utvrdio da su koalicione snage u Iraku krive za ratne zločine i kršenja Ženevske konvencije.

Permanentni tribunal naroda – 1979.

Osnovan u Bolonji (Italija), 24. juna 1979. godine, na inicijativu Lelia Basa (Lelio Basso), italijanskog advokata za ljudska prava i senatora, i jednog od učesnika Raselovog suda.

Ovaj narodni sud je izrastao je iz Raselovog suda; organizovao je seriju narodnih tribunala vojnim huntama u Latinskoj

Americi, suđenja zbog političkih i ekonomskih ne-pravdi - suđeno je multinacionalnim kompanijama za eksplotatorsku praksu u Trećem svetu.

Ovaj narodni tribunal organizovao je i dve sesije posvećene ratu u bišoj Jugoslaviji: u Bernu, februara 1995. i u Barseloni iste godine. Na obe sesije su prisustvovali predstavnici/e civilnog društva iz bivše Jugoslavije.

Na sesiji u Barseloni, održanoj decembra 1995. godine prisustvovali su iz Beograda: Biljana Kovačević-Vučo, Miša Vasić, Stevan Lilić i Staša Zajović.

Na svojim sesijama, Permanentni sud naroda izneo je određene zamerke Haškom tribunalu:

- Haški sud ne razmatra krivičnu odgovornost državnih institucija za rat, iako su one učestvovale u pripremama, organizovanju i izvršavanju zločina;

- Nije ustanoavljen zločin protiv mira, po ugledu na Tribunal u Nirnbergu;

- Na sesiji u Barseloni antimilitaristički/e aktivisti/kinje iz bivše Jugoslavije, kao i iz cele Evrope zatražili su od Haškog tribunalu da „prisilne mobilizacije uvrsti u ratni zločin protiv mira“. Isti zahtev je ponovljen u više navrata.

Nezvanične inicijative za utvrđivanje i kazivanje istine

Pored državnih komisija za istinu, postoje brojne inicijative civilnog društva, organizacija za ljudska prava, udruženja žrtava koje imaju skoro iste ciljeve, formu i sadržaj zvaničnih komisija za istinu.

Nezvanični projekti traganja za istinom imaju tri vrste odnosa sa zvaničnim komisijama za istinu: *prvo*, mogu biti zamena za zvanične/državne komisije za istinu, *drugo*, često prethode zvaničnim komisijama i *treće*, nezvanične inicijative i zvanične komisije su komplementarna tela, neretko rade zajedno kako bi doprinele uspostavljanju potpunije slike o događajima iz prošlosti.

Do sada su nezvanične inicijative za utvrđivanje i kazivanje istine osnovane u:

Brazilu (*Brazil: Nikad više*, 1984.), Urugvaju (*SERPAJ: Službe za mir i pravdu*, 1985.), Gvatemali (*REMHI: Obnova istorijskog sećanja*, 1995.), Zimbabveu (*Prekidanje čutnje, izgradnja stvarnog mira*, 1997.), Severnoj Irskoj (*Komemorativni projekat: Ardojne*, 1998.), Severnoj Karolini (SAD) (*Grinsboro komisija za istinu i pomirenje*, 2004.), Iraku (*Projekat istorije Iraka*, 2005.), Kambodži (*Dokumentacioni centar Kambodže*, 1995.).

REKOM - Regionalna komisija za utvrđivanje i kazivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava

Koalicija za REKOM je proizašla iz inicijative o regionalnom pristupu utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima, kako bi one bile prihvачene u svim zemljama bivše Jugoslavije, i od građana i od vlasti. Pokrenule su je tri organizacije, *Fond za humanitarno pravo* (Srbija), *Documenta* (Hrvatska) i *Istraživačko-dokumentacioni centar* (Bosna i Hercegovina). U maju 2008. godine, inicijativa je prerasla u predlog za osnivanje *Regionalne komisije za utvrđivanje i kazivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava*.

Regionalna koalicija udruženja žrtava, nevladinih organizacija, predstavnika/ca civilnih društava zemalja u regionu i pojedinaca/pojedinki, zalaže se za osnivanje zvanične nezavisne međudržavne [regionalne] komisije koja može da ustanovi i javno saopšti činjenice o ratnim zločinima i drugim teškim kršenjima ljudskih prava u bivšoj Jugoslaviji, uključujući rasvetljavanje subbine nestalih i pronalaženje njihovih posmrtnih ostataka.

Cilj nedavno završenog konsultativnog procesa je stvaranje javne platforme na kojoj će žrtve i predstavnici/ce civilnog društva iznositi svoje potrebe u odnosu na kršenje ljudskih prava i na nepravde počinjene u prošlosti, da bi se, na osnovu preporuka, izgradio

model buduće komisije. Koaliciju za REKOM u ovom trenutku čini preko **1000** udruženja, organizacija i pojedinaca i pojedinki sa prostora bivše Jugoslavije.

(Priredile/i: Miloš, Nataša i Staša)

Pojmovnik

Alterglobalizacija: Globalizacija „odozdo” tj. isprepletano i zajedničko delovanje globalnih pokreta i mreža za pravednu, demokratsku, nenasilnu globalizaciju naspram „globalizacije odozgo” koju pokreću stubovi globalne političke, finansijske i vojne moći.

Alterglobalistički pokreti: Globalni pokreti i mreže za mir, ljudska prava, ženska ljudska prava, ekologiju, razoružanje, itd. koji se bore protiv nepravedne neoliberalne ekonomске globalizacije, a zalažu za antimilitarizam, nenasilje, socijalnu pravdu, solidarnost; njihov osnovni slogan je „Drugačiji svet je moguć”.

Antimilitarizam: Teorija i praksa nenasilja i potpunog odbacivanja bilo kakvih ratova te odbijanje da se u njima učestvuje, nezavisno od njihovog uzroka, opravdanosti ili motiva i odbijanje obaveznog vojnog roka; radikalni pacifizam ili antimilitarizam je delovanje ka otklanjanju socijalnih, ekonomskih i svih drugih uzroka rata; antimilitarizam je suprotnost militarizmu.

Aparthejd: Socijalni sistem, koji je sprovodila vladajuća bela manjina u Južnoj Africi u 20. veku; po aparthejdu, crna većina je bila odvojena i bila joj je uskraćena politička i ekonomska jednakost sa belcima; uvođenje politike aparthejda je omogućeno pomoću više zakona (zabrana sklapanja mešovitih brakova, krivična odgovornost za osobe koje imaju seksualne odnose sa drugom rasom, klasifikacije stanovništva na bele, crne, šarene, azijate, zabrana ne-belcima pristup u određene zone, zabrana prava glasa na izborima za

sve osim za belu manjinu, stvaranje određenih regionalnih – bantustana za crnačku većinu); često je u slučaju demonstracija crnaca uvođeno vanredno stanje i na demonstrante slana vojska.

Bečka konferencija o ljudskim pravima: Održana je juna 1993. godine i to je prva konferencija na kojoj su, pored predstavnika/ca vlada, učestvovale i aktivistkinje iz civilnog društva i zahvaljujući njihovom naporu prava žena su priznata kao ženska ljudska prava. Na konferenciji je održan Tribunal o kršenjima ženskih ljudskih prava.

Braniteljke i branitelji ljudskih prava: Pojedinci/ke, grupe i društveni organi koji unapređuju i štite opštепriznata ljudska prava i osnovne slobode; braniteljke ljudskih prava teže unapređenju i zaštiti građanskih i političkih prava, kao i unapređenju, zaštiti i ostvarenju ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava; ova definicija UN ne obuhvata pojedince i grupe koje čine i propagiraju nasilje.

Burka: propisi koji se odnose na pokrivanje žena u islamu; u praksi se primenjuje na različite načine, od fundamentalističkog potpunog pokrivanja žena i njihovog zastiranja velom, pa do pokrivanja kose maramom. Burka se sastoji od: džilbaba (pokrivalo za celo telo), hidžaba (pokrivalo za glavu) i nikaba (pokrivalo za lice).

Daliti: Jedan od naziva za najnižu kastu u Indiji (“nedodirljivi”).

Deklaracija o braniteljima/kama ljudskih prava:

Generalna skupština Ujedinjenih nacija donela je ovu Rezoluciju 8. marta 1999. godine, a tiče se prava i odgovornosti pojedinaca/ki, grupe i društvenih organizacija za unapređivanje i zaštitu univerzalno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda; branitelji/ke ljudskih prava se zalažu za primenu ljudskih prava od strane države, štite građane, a pre svega ranjive grupe od ugrožavanja ljudskih prava. Oni/e koji brane ljudska prava često i sami bivaju žrtve kršenja ljudskih prava; 29. novembar je međunarodni dan braniteljki ljudskih prava.

Demilitarizacija: Na institucionalnom nivou podrazumeva smanjenje broja pripadnika vojske, smanjenje vojnog budžeta i njegovo preusmeravanje u civilne svrhe, kao i smanjenje proizvodnje i trgovine oružjem.

Depenalizacija abortusa: Ukipanje krivičnog gonjenja počinilaca/počiniteljki abortusa, pri čemu se sam abortus ne legalizuje nego samo toleriše.

Desekularizacija: Proces ukidanja laičke države i sekularnog društva u pravcu obnove jedinstva crkve, odnosno dominantne verske zajednice i države; proces uspostavljanja državne religije, a u krajnjoj liniji, teokratije.

Diskriminacija prema ženama je svako razlikovanje, isključivanje ili uskraćivanje koje se čini na osnovu pola, a sa posledicom ili ciljem ugrožavanja ljudskih prava i osnovnih sloboda u političkoj, ekonomskoj, društvenoj, kulturnoj, građanskoj sferi (CEDAW).

Državna/nacionalna/tradicionalna bezbednost:

Bezbednost države i njene teritorije od spoljne agresije i protivustavnog ugrožavanja državnog poretka; to je monopol države nad primenom nasilja, uključujući i oružano nasilje, odnosno zaštita poretka putem reprezivnog aparata (vojske i policije).

Ekonomска безбедност: Podrazumeva sigurni osnovni prihod za fizička lica, u proizvodnim i neproizvodnim poslovima, ili, kao poslednje sredstvo, od javno (na institucionalnom nivou) finansirane mreže pomoći; u tom smislu, samo oko četvrtine ljudi u svetu su trenutno ekonomski sigurni; iako ekonomska bezbednost može da bude ozbiljan problem u zemljama u razvoju, zabrinutost postoji i u razvijenim zemljama; problemi nezaposlenosti predstavljaju važan faktor koji je osnova političkih tenzija i etničkog nasilja; ekonomska bezbednost obuhvata dohodak po glavi stanovnika, stopu inflacije, način raspodele prihoda i bogatstava, životni standard, stopu nezaposlenosti, rizik od gubitka posla, obim mreže socijalnog osiguranja i sistema zaštite starih i siromašnih.

Femicid: Zločini kontinuiranog i sistematskog nasilja i ubijanja žena; femicid je motivisan patrijarhalnom mržnjom prema ženama, a sprovode ga pojedinci, neformalne grupe, kao i institucije svih nivoa političke, verske, ekonomске, socijalne moći. Podvrsta femicida je fetifemicid, abortiranje ženskih fetusa.

Feminizam: Naziv za skup ideologija i političkih pokreta kojima je cilj poboljšanje položaja žene u društvu, izjednačavanje prava žena s pravima muškaraca.

Feminizacija siromaštva i bede: Produbljivanje jaza između bogatih i siromašnih, koje najviše pogađa žene, jer od 1,3 milijardi ljudi koji živi u krajnjem siromaštvu, 70% čine žene; žene su vlasnice samo 1% obradivih površina na svetu; u Srbiji žene imaju niže obrazovanje, manje plate i češće su nezaposlene, od muškaraca.

Fundamentalizam: Povratak temeljima (fundamenti-ma) vere; može se govoriti o hrišćanskom (katoličkom, pravoslavnom i protestantskom), islamskom (sunitskom i šiitskom), jevrejskom, hinduističkom, kao i o budističkom fundamentalizmu; zajedničko je svim fundamentalizmima da se zalažu za obnovu konzervativne verske tradicije; često politički pokreti ekstremne desnice koriste-zloupotrebljavaju religiju u političke svrhe radi sticanja moći i kontrole, pre svega nad ženama.

Gender mainstreaming

(uključivanje rodnog aspekta): Proces sistematskog uključivanja rodne perspektive i različitih potreba i prioriteta žena i muškaraca u kreiranje i realizaciju razvojnih politika, strategija i intervencija. Rodna perspektiva razotkriva odnose moći između dominantnih i ne-dominantnih grupa i zato predstavlja pogled na bezbednost “odozdo”.

Genetski modifikovani organizmi: Živa bića kojima su ugrađeni geni iz druge vrste kako bi im se ugradile neke korisne osobine koje prirodno nemaju. Do sada je na taj način izmenjen veliki broj životinja, biljaka i mikroorganizama. Koriste se u poljoprivredi, farmaciji i medicini (za istraživanja). Najveće kontraverze i globalni otpor izazivaju poljoprivredne kulture koje su genetski modifikovane- najviše se gaje modifikovana soja i kukuruz. Za njih je dokazano da mogu da izazovu ozbiljne posledice po okolinu kao i da predstavljaju pretnju za lokanu proizvodnju hrane u zemljama u razvoju. Razlog za to su velike biotehnološke korporacije koje drže monopol nad ovim kulturama i mogu da diktiraju proizvodnju i cene u svetu. Gajenje ovih kultura ugrožava lokalne varijetete i ozbiljno može da doprinese smanjenju biodiverziteta. Zbog velikog otpora i kampanja protiv GMO koji se koriste u Ishrani, EU je uvela stroge zakone kontrole, obeležavanja i distribucije a gajenje je ograničeno samo na nekoliko zemalja članica i to u ograničenim količinama.

Genitalno sakaćenje: To je oblik surove kontrole ženske seksualnosti i jedan od najsurovijih oblika institucionalizovanog nasilja nad ženama; postoje dva oblika: odsecanje klitorisa (klitoridektomija) i zašivanje (infibulacija); prema proceni Svetske zdravstvene organizacije dva miliona devojčica godišnje biva podvrgnuto ovoj intervenciji; pretpostavlja se da je do sada u svetu oko 135 miliona devojčica (115 miliona u Africi) bilo podvrgnuto genitalnom sakaćenju.

Genocid: Namerno i sistematsko uništenje, u celosti ili delimično, etničkih, rasnih, religioznih ili nacionalnih grupa.

Globalizacija: Planetarni proces političkog, ekonomskog, kulturnog, pravnog, itd. dešavanja na svetu; globalizacija se ispoljava u političkoj, ekonomskoj, kulturnoj, vojnoj sferi na različite i protivrečne načine i ima pozitivne i negativne učinke.

Globalizacija konzervativizma i fundamentalizma: nazadni procesi koji se ispoljavaju u jačanju pritiska na žene i vraćanju u patrijarhalne rodne uloge i prakse koje ugrožavaju osvojeni nivo sloboda i prava; ogleda se i u visokom procentu nepismenih žena – na svakih 100 miliona nepismenih na svetu, 2/3 su žene; od 300 miliona dece na svetu koje nemaju priostup obrazovanju, 2/3 čine devojčice, itd.

Intifada – Palestinski narodni ustanak protiv okupacije od strane izraelske armije; prva intifada je izbila 1987., a druga 2001. godine.

Institucionalna diskriminacija: Odnosi se na politike institucija kao i na ponašanje pojedinaca koji kontrolišu ove institucije i primenjuju njihovu politiku, sa namerom da različito tretiraju i/ili proizvedu štetne posledice po osobe pripadnike/ce rasnih/etničkih/rodnih grupa.

Strukturalna diskriminacija se odnosi na politike institucija i ponašanja pojedinaca koji primenjuju politiku i kontrolišu institucije, koji su u nameri neutralni

(rodno, rasno, etnicki..) ali za rezultat imaju različit i/ili štetan tretman manjinskih/etničkih/rodnih grupa.

Islamizam: Opšta oznaka za teologiju i ideologiju raznih varijanti islamskog fundamentalizma.

Kastinski sistem: U okviru hinduizma sistem društvene podele po rođenju: svaka osoba rađa se kao pripadnik ili pripadnica neke hijerarhijski poređane društvene grupe ili kaste (od najviše do najniže) i ne može sklapati brak sa osobom iz druge kaste.

Klerikalizacija: Tendencija političkog delovanja organizovane religije i verskih službenika (klerika) usmerena na podvrgavanje celokupnog života verskom učenju dominantne religije i uspostavljanju crkvene kontrole nad državom, društvom i nad životom svake osobe.

Kolonijalizam: Pod kolonijalizmom se podrazumeva vladanje u kom sve bitne odluke za život kolonizovanih donosi manjina kolonijalnih gospodara vođena eksternim interesima; u novije vrijeme ovome se nadodaje i izvoz ideologija koje opravdavaju postupke kolonizatora, uverenih u sopstvenu kulturnu nadmoć; ovde nije reč o klasičnom odnosu gospodar-sluga; kolonijalni gospodari oduzimaju celom društvu mogućnost vlastitog razvoja; razvojem upravljaju stranci vođeni pre svega svojim privrednim interesima; još jedna vrlo važna karakteristika kolonijalizma je u odbijanju kolonijalnih gospodara da uspostave kulturnošku vezu s narodima kojim su gospodarili zbog čega nije došlo do kulturne sinteze.

Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW): Usvojena je 1979. godine, a potpisale su je 174 zemlje i smatra se "zakonom o pravima žena"; u delu koji se odnosi na oružane sukobe, naglašava se da oni proizvode još veće nasilje nad ženama, utiču na povećanje prostitucije, trgovine ženama, seksualnom zlostavljanju žena, itd.; države potpisnice Konvencije moraju da se pridržavaju njenih odredaba.

Laicizam: Koncept izgradnje države zasnovane na razdvojenosti države od crkve, odnosno verske zajednice, pri čemu je religija privatna stvar svakog građanina/građanke.

Lična bezbednost: Odnosi se na zaštitu ljudi od fizičkog nasilja, bilo od države ili od vandržavnih faktora, od nasilnih pojedinaca ili nedržavnih faktora, kao i od porodičnog nasilja; za mnoge ljude, najveći izvor strepnje je kriminal, posebno kriminalna dela koja uključuju nasilje; stepen lične bezbednosti procenjuje se na osnovu procenta nasilja nad ženama, procenta stanovništva stradalog u nasilnim sukobima (uključujući i genocid), procenta izbeglih i/ili interno raseljenih lica, kao i na osnovu efikasnosti institucija i dostupnosti javnih informacija.

Lustracija: Zakonom određena praksa odstranjenja politički neprihvatljivih osoba iz javnog života, odnosno organa uprave i paradržavnih institucija neke države. Lustracija se zbiva posle radikalne promene društveno-ekonomskog uređenja, a najčešće se kao primer spominje denacifikacija posleratne Nemačke.

Ljudska bezbednost: Suprotnost tradicionalnoj/nacionalnoj bezbednosti; subjekt ljudske bezbednosti su individue, a ne države/nacije; ljudska bezbednost obuhvata: ekonomsku, zdravstvenu, prehrambenu bezbednost, bezbednost okoline, ličnu i političku bezbednost, kao i bezbednost zajednice.

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju/ Haški tribunal: 25. maja 1993. usvojena je Rezolucija 827 Saveta bezbednosti UN, kojom je osnovan Haški tribunal radi „krivičnog gonjenja osoba odgovornih za ozbiljna kršenja međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991.godine“. Haški tribunal je u svom statutu definisao silovanje u ratu kao ratni zločin.

Međunarodni krivični sud (International Criminal Court - ICC): osnovan je u Rimu 1998. godine, kao međunarodna sudska institucija za gonjenje i kažnjavanje najtežih krivičnih dela: zločine genocida, zločine protiv čovečnosti, ratne zločine i agresije; ICC je počeo da radi 1. jula 2002; sedište suda je u Hagu, a dokument o osnivanju su ratifikovale 104 države, bez velikih sila (SAD, Kina i Rusija); ICC je definisao u svom statutu 4 vrste zločina nad ženama: 1. silovanje u ratu, 2. seksualno ropstvo, 3. prisilna prostitucija, 4. prisilna trudnoća; Rimski statut se zalaže za to da počinioci seksualnog nasilja i zločina nad ženama ne budu uključeni u nijedan oblik amnestije.

Marginalizacija i viktimizacija žena: U militarističkim društvima žene su svedene na nemoćne žrtve, na patrijarhalnu ulogu majki i supruga; žene su isključene iz pozicija moći i vidljive su isključivo, kada su u funkciji države, nacije, crkve, a ne kada su subjekti i graditeljke mira.

Međunarodni monetarni fond: Najpoznatija finansijska institucija koja podupire model neoliberalne ekonomske globalizacije, osnovana na svetskoj konferenciji o monetarnim i finansijskim problemima održanoj u 1944. godine; uspon MMF se vezuje za osamdesete godine XX veka, tj. za jačanje neograničene moći kapitala i tržišnih zakona, te smanjivanja državne intervencije u korist privatnog sektora.

Militarizam: Sistem vojne nadmoći; uplitanje vojnih i policijskih institucija u politiku, ekonomiju, kulturu, obrazovanje; militarizam je nasilno rešavanje sukoba, te nametanje vojničkih/militarističkih vrednosti (poslušnost, slepo izvršavanje naredbi, hijerarhija, mačizam, ksenofobija, autoritarnost, uniformnost, homofobija, itd.).

Militarizacija: Proces prenošenja vojničkih/militarističkih vrednosti i vojničke organizacije na sve sfere života; militarizacija nameće i određene kulturne vrednosti, koje stvaraju klimu straha, nebezbednosti, nepoverenja, netrpeljivosti prema drugima i različitim (u etničkom, verskom, kulturnom, seksualnom pogledu).

Militarizacija društva: Proces koji podrazumeva promovisanje vojnih vrednosti i vojne politike i prenošenje vojničkih vrednosti i organizacije na sve sfere društvenog života; to podrazumeva antagonističku podelu sveta (mi/oni), brojne neprijatelje (diskurs o stalnim zaverama, pretnjama), uniformnost mišljenja, eliminaciju različitosti, autoritarnu organizaciju.

Militarizacija ekonomije: Ulaganje ogromnih sredstava u vojsku i policiju, dok se u civilne svrhe (obrazovanje, zdravstvo, kulturu) ulaže daleko manje.

Multinacionalne kompanije ili transnacionalne korporacije: ekonomski i finansijski džinovi, deluju na svetskom planu a njima je koncentrisana najveći deo kapitala i novih tehnologija i angažuju (direktno ili indirektno) gotovo celokupnu radnu snagu na svetu; na svetu ima preko 20 000 takvih korporacija, s tim što njih 400 drži 66% svetske proizvodnje, dok samo 1% multinacionalnih korporacija drži oko 75% ukupnih investicija na svetu; zahvaljujući njima proizvodna delatnost se premešta u nerazvijene i siromašne zemlje radi većeg profita, koji se zasniva na nemilosrdnoj eksploraciji, slabo plaćenoj radnoj snazi, odsutnosti bilo kakve zaštite radnih prava, itd.

Nacionalizam: Sistem uverenja i praksi po kojoj je jedna nacija vrednija u odnosu na drugu.

Nestala osoba: je osoba uhapšena, pritvorena, oteta ili na bilo koji drugi način lišena slobode od strane državnih organa ili oružane grupe koja im se aktivno

suprotstavlja, odnosno od strane lica ili grupe lica koja postupaju po ovlašćenju, uz podršku ili saglasnost državnih organa ili oružane grupe, nakon čega organi ili lica, odnosno grupe, koje su lišila lice slobode, odbijaju da priznaju lišavanje slobode ili skrivaju sudbinu nestalog lica ili mesto na kome se ono nalazi.

Negativni mir: Mir kao odsustvo rata i oružanog sukoba, uz prisustvo strukturalnog nasilja (siromaštva, mržnje, straha, eksploracije, nepravde, tiranije, itd.).

Neoliberalna globalizacija: Ekonomski model koji podrazumeva ukidanje državne intervencije u korist privatnog sektora, neograničeno delovanje tržišnih zakona i jačanje kapitala, nekontrolisana i neograničena moć multinacionalnih kompanija, smanjivanje radnih prava, smanjivanje i ukidanje izdataka za zdravstvenu i socijalnu zaštitu, što pogoda siromašne, a najviše siromašne žene; mehanizmi neoliberalne ekonomске globalizacije su: transnacionalni finansijski kapital, elektronski novac, deregulacija tržišta, privatizacija, liberalizacija, multinacionalne kompanije; uspon neoliberalizma se vezuje za osamdesete godine XX veka (za konzervativne vlade Margaret Tačer u Velikoj Britaniji i R. Regana u SAD-u).

Pacifizam: Skup ideja, praksi i pokreta koji odbijaju upotrebu nasilja, a pre svega rata u svim okolnostima.
Patrijarhat: Sistem uverenja i prakse nadređenosti i podređenosti jednog pola/roda nad drugim; značenje reči patrijarhat jeste vladavina oca, s jedne strane i muška dominacija nad ženama; patrijarhat se održava

putem sile, prinude i represije, kao i socijalizacijom za rodne uloge; svaka patrijarhalna kultura se zasniva na kontroli, moći i dominaciji.

Običajno pravo: Skup običaja kojima izvor nije u nekom pravnom propisu, pa deluju kao samostalan izvor prava; nastaje ponavljanjem nekih postupaka duže vreme pa se na temelju toga stvori uverenje kako se takvim postupanjem ispunjava pravna dužnost; običajno pravo može nastati i za kratko vreme, ako je malo broj presedana stvorio uverenje u pravnu obaveznost za neko određeno ponašanje.

Pekinška Deklaracija sa Platformom: Doneta je 1995. godine, na Četvrtoj konferenciji UN o ženama i potpisalo je više od 180 zemalja; na toj konferenciji su se vlaste složile da treba povećati učešće žena na pozicijama moći i u donošenju odluka, pa je usvojena minimalna kvota od 30%.

Peacekeeping (očuvanje mira): Mehanizmi UN kako bi se državama podeljenim konfliktom pomoglo da stvore uslove za trajni mir; razlikuje se od pojmoveva peacebuilding (izgradnja mira) i peacemaking (stvaranje mira).

Peacebuilding (izgradnja mira): Procesi i aktivnosti koje treba preduzeti radi rešavanja nasilnih sukoba i uspostavljanja održivog mira; to podrazumeva: transformaciju konflikta, restorativnu pravdu, ozdravljenje posle trauma, pomirenje, razvoj; ovim procesom obuhvaćeni su takođe i sledeće aktivnosti: reintegracija

bivših boraca u građansko društvo, reforma sektora bezbednosti, jačanje vladavine prava, unapređenje poštovanja ljudskih prava, obezbeđivanje tehničke podrške demokratskom razvoju, promovisanje tehnika rešavanja konflikata i pomirenja.

Politička bezbednost: Poštovanje i unapređenje osnovnih ljudskih prava; prema istraživanju Amnesty International-a, politička represija, sistematska tortura, zlostavljanje i nestanci su i dalje prisutni u 110 zemalja.

Populaciona politika: Mere kojima se podstiče ili ograničava rađanje za potrebe određene države, nacije, rase, klase, vere; postoje dve osnovne tendencije u okviru populacione politike: pronatalitetna (podsticanje rasta stanovništva) i antinatalitetna (ograničavanje rasta stanovništva); feministički pokret se zalaže za poštovanje reproduktivnih prava, a ne za populacionu politiku.

Pozitivni mir: Mir nije samo odsustvo rata, već i odsustvo straha, mržnje, bede, nepravde; pozitivni mir znači da nema rata ili nasilnog sukoba i da postoje jednakost, pravda i razvoj; pozitivan mir znači da nema direktnog/neposrednog nasilja (fizičkog, itd.), da nema posrednog ili strukturalnog nasilja (siromaštva, eksploracije, nepravde, tiranije, itd.).

Prisilna heteroseksualnost: U feminističku teoriju ovaj termin je uvela Adrijen Rič (u svojoj knjizi Prisilna heteroseksualnost i lezbejska egzistencija) da bi opisala normativnu seksualnost, kao dominantni oblik seksualnosti.

alnosti; takođe, ona se zalaže za preispitivanje vrednosti koje nameće heteroseksualnost, tvrdeći da ona nije ni data, ni prirodna, nego da je nametnuta.

Rasizam: Podrazumeva onu teoriju ili praksu, na osnovu koje se ljudi dele zbog njihovih stvarnih telesnih karakteristika (npr. boja kože, izgled) ili pripisanih atributa (npr. stereotipi) na tzv. "rase" i po kojima svaka "rasa" zaslužuje poseban društveni položaj (status); u teoriji radi se o predrasudama ili u gorim slučajevima o ideologijama, koje ne tretiraju sve ljude kao jednake; u praksi rasizam stvara podelu na rase ili diskriminaciju drugih rasa.

Ratni zločin: podrazumeva značenje termina "ratni zločin" u međunarodnom humanitarnom pravu, genocid i zločine protiv čovečnosti, i obuhvata, ali se ne ograničava na, sledeće zločine: genocid, progon, ubistva, porobljavanje, protivpravno zatvaranje, mučenje, prisilne nestanke, deportaciju i prisilno premeštanje stanovništva, silovanje i druge teške oblike seksualnog zlostavljanja, oduzimanje i uništavanje imovine velikih razmera, uzimanje talaca, uništavanje verskih i kulturno-istorijskih objekata i korišćenje civila i ratnih zarobljenika kao "živih štitova".

Reproaktivna prava: Pravo žene da odlučuje da li će, kada i kako imati decu, bez obzira na nacionalnost, klasu, rasu, religiju, seksualni izbor ili van/bračni status. Reproaktivne tehnologije – Prvi uspešan tretman vantelesne oplodnje izведен je 1987. i od tada se razviju nove tehnologije asistirane reprodukcije. Nove

tehnologije koje se danas koriste vezane su za genetsko testiranje na osnovu kojih se vrši selekcija. Testiranje ili dijagnostika može da bude preimplantaciona (testiraju se embrioni pre nego što se ugrade u telo žene) i prenatalna. Ovakvi testovi izazivaju etičke dileme jer omogućavaju biranje pola deteta ili biranje poželjnih osobina. U mnogim zemljama su uvedena posebni bioetički komiteti koji razmatraju kontrolu primene genetskih testova i selekcije. Posebno pitanje je rastući trend komercijalizacije, odnosno prodaje jajnih ćelija i embriona kao i usluga surrogat majki koji dovodi do crnog tržišta, reproduktivnog turizma i eksploatacije žena iz siromašnih slojeva i zemalja u razvoju.

Restorativna pravda: Vrsta alternativnog krivično-pravnog sistema, koji se ne zasniva prvenstveno na kažnjavanju počinilaca zločina, već teži očuvanju mira u zajednici, uz odgovornost pojedinaca i zajednice. Ona krivično delo vidi kao povredu ljudi i međuljudskih odnosa, pre svega, što za lice koje je povredu nanelo stvara obavezu da odgovara za svoj zločin, ali i da stvari popravi, a pravda podrazumeva uključivanje počinioca, žrtve i zajednice u proces iznalaženja rešenja koje, sa svoje strane, treba da promoviše popravljanje štete, pomirenje i sprečavanje ponovnog vršenja krivičnog dela.

Retributivna pravda – Tradicionalni krivično-pravni sistem koja se zasniva na principu kažnjavanja. Krivično delo se shvata kao povreda određene norme, odnosno povreda države, što proizvodi krivicu na strani onog ko je povredu naneo, dok se pravda shvata

kao okrivljavanje i administriranje bola i patnje. To je tradicionalni odgovor na zločin, koji se koncentriše na krivično delo i određivanje kazne za počinioce, dok su potrebe žrtava i značaj obnove društva u drugom planu.

Rezolucija 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija/SBUN: Doneta je na sednici od 31.10.2000.godine; Srbija je članica UN od 1. novembra 2000. godine i za nas je R1325 obavezujućeg karaktera; Rezolucija 1325 SB UN se fokusira na 4 oblasti: 1. Učešće žena u mirovnim procesima i u donošenje odluka o miru; 2. Uključivanje rodne perspektive u mirovne procese i obuka za rodnu perspektivu u mirovnim misijama; 3. Zaštita žena u oružanim sukobima i postratnom periodu; 4. Uvođenje rodne dimenzije i perspektive u izveštajima UN i u mehanizme za implementaciju mirovnih sporazuma.

Rezolucija 1820 SB UN: Savet bezbednosti UN-a je 19. juna 2009. godine usvojio Rezoluciju 1820 o zaustavljanju svih činova seksualnog nasilja protiv civilnih lica u konfliktnim zonama; u Rezoluciji je rečeno da masovno silovanje žena u ratu ugrožava svetski mir i da je silovanje zločin.

Rezolucija 1888 SB UN: Doneta je 2009. godine; zahteva uvođenje novih mera za rešavanje pitanja seksualnog nasilja u oružanim sukobima, poput uvođenja pitanja seksualnog nasilja u proces razoružavanja, demobilizacije i reintegracije (DDR) i reformu sektora bezbednosti, kažnjavanje oružanih i bezbednosnih snaga i pravosudne procedure.

Rezolucija 1889 SB UN: Doneta je 2009. godine; naglašava značaj učešća žena u mirovnim procesima i značaj razvoja konkretnih strategija kojima bi se obuhvatile potrebe žena u postkonfliktnim situacijama.

Rodno zasnovano nasilje: Pod rodno zasnovanim nasiljem se uglavnom podrazumevaju oblici nasilja koji pogađaju gotovo isključivo žene (silovanje, genitalno sakaćenje, prostitucija, trgovina ženama, prinudni brak, prinudna trudnoća, prinudni abortus, prinudna sterilizacija, muško nasilje nad ženama), ali i različite nasilne prakse koje se skrivaju i pravdaju običajima i tradicijom, a prema ženama su diskriminišuće (prinudno nošenje čadora, zara i feredže, uskraćivanje obrazovanja, zdravstvene zaštite, profesionalnog rada, onemogućavanje delovanja u javnosti); s obzirom da se nasilje zasnovano na rodnoj pripadnosti ne događa ženama samo u porodici pojам „rodno zasnovanog nasilja“ podrazumeva ekonomsko, emotivno, fizičko, seksualno silovanje (silovanje u braku, u predbračnim vezama, ratno silovanje, grupno silovanje, silovanje nemoćnih lica; incest), seksualno uz nemiravanje, seksualno ucenjivanje, mobing; rodno uslovljeno nasilje ima planetarni karakter; to znači da nema zemlje, istorijskog perioda, ni situacije u kojoj se nije već dogodilo ili se događa nasilje nad ženama.

Sati: Običaj spaljivanja udovica nakon smrti muža; primenjuje se u ortodoksnom hinduizmu, pre svega u Indiji.

Seksualno nasilje: Pod seksualnim nasiljem se podrazumeva silovanje, silovanje u braku, silovanje u predbračnoj zajednici, seksualno uznemiravanje i ucenjivanje, prisilne seksualne radnje, incest, grupno silovanje, ratno silovanje, prostitucija, pornografija, seksualno ropstvo, prisilna trudnoća, uskraćivanje prava na kontracepciju, genitalno sakaćenje žena, kažnjavanje za lezbejsku seksualnost.

Seksizam: Skup stavova i uverenja da je ženski rod manje vredan od muškog, te da su muškarci superiorniji od žena.

Sekularizam: Potpuna odvojenost crkve i države, nemešanje crkve u državne poslove, ali i nemešanje države u religijska pitanja; proces istiskivanja religije sa centralnog mesta u individualnom životu i u životu zajednice; sekularno društvo je ono u kojem su verska ubeđenja privatna stvar svake osobe i ne utiču na propise kojima se reguliše život zajednice.

Silovanje: Silovanje (feministička teorija) je krivično delo nasilja, nasilni akt, institucija koja povratno generiše patrijarhalnu dominaciju muškaraca nad ženama; silovanje je logična posledica seksizma; A.Dvorkin, S.Braunmiler, S.Grifin kažu da patrijarhat legitimise silovanje kao nešto što normalno proizilazi iz muške seksualne želje; za S.Braunmiler, silovanje je kulturna i društvena pojava koja je institucionalizovana zakonima i praksom; S.Grifin kaže da je silovanje simboličan iskaz muške nadmoći belaca i hijerarhizovanih društvenih odnosa tako da u tom svetlu silovanje

postaje čin tipičan za našu civilizaciju; za A.Dvorkin silovanje je primarno čin agresije koji se samo pojavljuje u seksualnom obliku; to je zločin protiv ličnosti, zločin protiv imovine i politički zločin; A.Rič kaže da je silovanje jedan od glavnih načina osnaživanja prisilne heteroseksualnosti.

Struktурно прilagođavanje: Kreditna linija

Međunarodnog monetarnog fonda koja je predviđena za najnerazvijenije zemlje u svetu. Karakteriše je niska kamatna stopa (od 0, 5 posto) i duži period otplate (i do 10 godina). Međutim, prividna povoljnost ove kreditne linije se raspršava u činjenici da se tim novcem u državi vrši reforma kompletног sistema na uštrb većine stanovništva. U struktурно прilagođavanje spadaju: reforma sistema socijalnog i zdravstvenog osiguranja (reforma zapravo znači smanjenje obima usluga, i povećanje cena tih usluga, čime postaju nedostupni velikom broju stanovništva); restrukturiranje glavnih sektora privrede kao što je npr. energetika (to podrazumeva smanjenje broja zaposlenih i privatizaciju tih sektora, a time se povećava i cena usluga i proizvoda); smanjivanje javne potrošnje (u to spada smanjenje broja državnih službenika što se najčešće predstavlja kao najznačajnija ušteda, ali u praksi se pretvara u smanjen broj šaltera državnih institucija koje su od koristi građanstvu, i do svojevrsne centralizacije administracije što ugrožava, na prvom mestu, ruralna naselja. Isto tako, tu spada i rezanje penzija, socijalnih davanja, dečijih dodataka, nivoa zarade državnih službenika, poput sudija i nastavnika, a to povećava opasnost od korupcije i sl.).

Svetski socijalni forum: Mreža koja globalno povezuje akcije grupa i pokreta civilnog društva usmjerene protiv neoliberalizma i dominacije kapitala nad svetom (posebno multinacionalnih kompanija uz podršku vlada koje sa njima sarađuju), kao i protiv svih vidova imperijalizma; Svetski socijalni forum je mreža čiji je zajednički cilj izgradnja planetarnog društva zasnovanog na pravednim odnosima među ljudima i sa prirodom.

Teokratija: Doslovno znači „Božja vladavina“; to je poredek koji se legitimiše božanskim zakonom, što ga na zemlji tumače verske vođe, a država je podređena religiji i ovlašćenim predstavnicima dominantne verske zajednice.

Tranziciona pravda: Skup mera i institucionalnih mehanizama kojima se neka država/zajednica oslobođa od tereta zločina u svojoj nedavnoj prošlosti, a obuhvata krivične i nekrivične sankcije; najvažniji mehanizmi tranzacione pravde na institucionalnom nivou su: sudovi i suđenja, komisije za istinu i pomirenje, obeštećenja/reparacije i institucionalne reforme.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima UN: Doneta je 1948. godine i predstavlja prvi međunarodni instrument koji priznaje ljudska prava, ali bez naglaska na rodnoj dimenziji i uključivanja iskustava žena.
Šerijat: Skup islamskih verskih propisa koji obuhvataju sve aspekte života, sve pravne i društvene odnose, kao i celokupno lično ponašanje; postoje veoma različita tumačenja šerijata.

Zdravstvena bezbednost: Podrazumeva garantovanje minimuma zaštite od bolesti; u zemljama u razvoju, najveći rizik po zdravlje predstavljaju infektivne i parazitske bolesti, od kojih godišnje umre 17 miliona ljudi; u industrijskim zemljama, najveći rizik je od kardiovaskularnih bolesti, od kojih godišnje umre 5,5 miliona ljudi; u oba slučaja, nezavisno od stope društvenog razvoja, pretnje po zdravlje stanovništva su veće u ruralnim područjima, a posebno su ugrožena deca; razlog ovome su nedostatak medicinske opreme, čiste vode i medicinskog osoblja; bezbednost zdravlja se utvrđuje na osnovu dostupnosti zdravstvene zaštite najsirošnjem delu stanovništva, kvaliteta zdravstvene zaštite, zaštite od bolesti i infekcija, prevencije HIV/AIDS, osnovne svesti i obaveštenosti o zdravom načinu života.

Zina/preljuba: Za svaki vid vanbračnog seksualnog odnosa žena se kažnjava kamenovanjem do smrti ili javnim bičevanjem; zina se najviše upražnjava u Pakistanu.

Literatura koja nije navedena u tekrovima:

- 1 - Braunmiler, Suzan; Protiv naše volje: muškarci, žene, silovanje, Zagorka, Zagreb 1995.
- 2 - Danas, 18.01.2003., Beograd, Lepa Mlađenović, Foča 1992.: seksualno ropstvo žena
- 3 - Feminstičke sveske br. 1, Beograd, 1994., Rut Zajfert, Silovanje u ratu
- 4 - Feminističke sveske br. 1, Beograd, 1994., Ingrid Šmit Harbah, Jedna nedelja u aprilu 1945. Berlin
- 5 - Feminističke sveske br 3-4, Beograd, 1995., Lepa Mlađenović, Vojno seksualno ropstvo u Japanu
- 6 - Hejner, Prisila; Neizrecive istine, Samizdat B92, Beograd 2003.
- 7 - Kumar, Corinne; Asking we walk, Streelekha, Bangalore, India, 2007.
- 8 - Kumar, Corinne; Casting Curious Shadows in the Dark, AWHRC,UNDP, Bangalore, India, 2003.
- 9 - Kumar,Corinne; Singigng in the Dark Times, AWHRC, El Taller International, Bangalore, India, 2002.
- 10 - Mlađenović Lepa; Narodni tribunali, ženski tribunali i Ženski međunarodni tribunal ratnih zločina Japana za vojno seksualano ropstvo, Tokio 2000. (neobjavljen tekst)
- 11 - Raselov sud, Prosveta, Beograd, 1969.
- 12 - Rečnik bezbednosti, Žene u crnom, Beograd 2010.
- 13 - Rečnik osnovnih feminističkih pojmoveva, ur. Zorica Mršević, Prosveta, Beograd 1999.
- 14 - Rečnik rodne ravnopravnosti, ur. Nadežda Radović i Vesna Jarić, HBS, Beograd, 2010.
- 15 - Reich ,Werren Thomas; Mit o ugovoru ili mit o brizi? Narrativno porijeklo bioetike, naučni rad, 1996.
- 17 - Treća br. 2, Centar za ženske studije, Zagreb,2002
- 18 - Vranić, Seada; Pred zidom šutnje, Antibarbarus, 1996., Zagreb

- 19 - Zajović, Staša; *Suočavanje sa prošlošću: feministički pristup*, Žene u crnom, Beograd, 2005.
- 20 - Zajović, Staša; *Tranzicrona pravda: feministički pristup*, Žene u crnom, Beograd, 2007.
- 21 - www.awhrc.in
- 22 - www.cwgl.rutgers.edu
- 23 - www_eltaller.org
- 24 - www.korekom.org, Nezvanične inicijative za utvrđivanje i kazivanje istine, Luis Bikford
- 25 - www.korekom.org, Pomirenje nakon žestokog sukoba, Mark Friman, Prisila Hejner
- 26 - www.medicamondiale.org, Monika Hauser
- 27 - www.mirovni-institut.si, Politika tijela i ruandska kriza, Erin K. Bajns
- 28 - www.nobelwomensinitiative.org
- 29 - www.vday.org, Iv Enlser, Ekonomski rat na telima žena
- 30 - www.vreme.com/cms/view.php?id=693095, Yakin Ertuk, Izveštaj o nasilju nad ženama

